

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SURİYELİ MÜLTECİ GÖÇÜ BAĞLAMINDA RİSK GRUPLARI:
ÇALIŞAN ÇOCUKLAR**

Gülay ACAR YURTMAN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abulfaz SÜLEYMANOV**

İSTANBUL, 2017

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SURİYELİ MÜLTECİ GÖÇÜ BAĞLAMINDA RİSK GRUPLARI:
ÇALIŞAN ÇOCUKLAR**

Gülay ACAR YURTMAN
154205017

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abulfaz SÜLEYMANOV

İSTANBUL, 2017

TEZ ONAY FORMU

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Anabilim Dalı : SOSYAL HİZMET
Program : SOSYAL HİZMET YÜKSEK LİSANS
Öğrenci No : 154205017
Öğrenci Adı Soyadı : GÜLAY ACAR YURTMAN

Suriyeli Mülteci Göçü Bağlamında Risk Grupları: Çalışan Çocuklar isimli çalışma aşağıdaki jüri tarafından 07.12.2017 tarihinde yapılan sınavda Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliğiyle kabul edilmiştir.

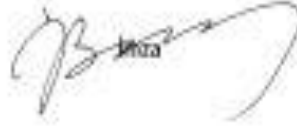
Jüri Başkanı Danışman : Prof. Dr. Abulfaz SÜLEYMANOV
(Üsküdar Üniversitesi)

İmza

Üye : Doç.Dr. İsmail BARIŞ
(Üsküdar Üniversitesi)

İmza

Üye : Yrd.Doç.Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN
(Sakarya Üniversitesi)

İmza

ONAY

Bu tez, yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Nilgün SARP
Enstitü Müdürü

ÖZET

Suriyeli mültecilerin önemli bir kısmını 18 yaşından küçük çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocuklar beslenme, barınma, sağlık, eğitim gibi sorunların yanında çocuk işgücünün istismarına maruz kalmakta ve erken yaşta çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Bu çocukların sorunu yalnızca çok sayıda çocuğun yasa dışı çalışması, toplumsal yapının ve toplumsal kurumların dışında kalmaları nedeniyle değil, yaptıkları işlerin çeşidi ve çalışma koşullarının çoğu zaman ihmal, istismar ve sömürüye dayalı olması nedeniyle çok boyutlu değerlendirilmesi gereken karmaşık bir sorundur.

Bu çalışmada, çalışan/çalıştırılan Suriyeli mülteci çocukların erken yaşta çalışma hayatına girmeleri durumunda karşı karşıya oldukları risk alanlarını (suç eğilimi, madde kullanımı, eğitimden yoksun kalmak, vb.) ve unsurlarının saptanması ve sosyal değişkenler bağlamında bu olgunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Suriyelilerin yoğun olarak yaşadıkları İstanbul'un Sultangazi, Sultanbeyli, Maltepe, Bağcılar ve Güngören ilçelerinden 6 ile 15 yaş arası, kartopu örneklem yöntemiyle belirlenmiş çeşitli iş kollarında çalışan toplam 84 Suriyeli çocukla görüşme ve anket çalışması yapılmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, çalışan Suriyeli mülteci çocukların büyük kısmının düşük sosyo –ekonomik düzeydeki ailelerden geldikleri ve ailelerin de çoğunun son yıllarda Suriye'den güvenlik olayları nedeniyle göç ettikleri görülmüştür. Çocukların çoğunun çalışmaya başladıktan sonra okul başarılarının bu durumdan olumsuz etkilendiği veya eğitimden tamamen uzak kaldıkları tespit edilmiştir. Çalışma alanları irdelendiğinde, sanayi ve hizmet sektörlerinin yanı sıra herhangi bir yetenek ve süreklilik gerektirmeyen sokakta çalışmaya da yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma koşulları ele alındığında ise çocukların düşük ücretle ve uzun çalışma saatleriyle emek sömürüsüne maruz kaldıkları, işyerlerindeki temizlik koşullarının sağlıksız ve tehlike arz edebildiği, sokakta çalışanların ise çevredekiler tarafından şiddete maruz kalabildikleri ortaya çıkan bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Göç, Çalışan Suriyeli Çocuk, İstismar, Risk Alanları, Şiddet

ABSTRACT

Assessment of Working Syrian Refugee Children in The Context of Risk Areas

Children under 18 years of age constitute an important segment of more than 3.5 million Syrian refugees who escaped from the war in their territories and took refuge in Turkey. These children are forced to work at an early age. Along with exploitation of child labor, they struggle with such problems as lack of nutrition, housing, healthcare, and education. The problem of these children is a complex question that must be addressed multidimensionally, not only because of their illegal employment and social exclusion, but because the type of work they do and their working conditions are often exposed to neglect, abuse, and exploitation.

The aim of this paper is to determine the risk areas (criminal tendency, drug usage, lack of education, etc.) and elements of child labor issue concerning working Syrian refugee children and to evaluate the problem in the context of social variables. In this context, in Sultangazi, Sultanbeyli, Maltepe, Bağcılar and Güngören districts of Istanbul (which constitute the main areas of concentration of Syrian refugees) interviews were conducted with snowball method 84 Syrian children with and working in various conditions. This group of children was determined by the method of stratified sampling.

According to the findings of the study, it can be stated that the majority of working children from Syria come from families with low socioeconomic levels and that persistent security concerns constitute the main reason for migration for most of these refugee families. Being forced to work at an early age has either a negative impact on the school performance of these children or even completely deprived them of education. The examination of working area of refugees has revealed that children tend to be employed in those fields that do not require any skills and continuity (working on the streets), as well as in the sphere of industry and services. When working conditions are taken into account, the study has revealed that children are subjected to labor exploitation with low wages, long working hours, unhealthy and hazardous working conditions and that street workers may be subjected to violence by locals.

Keyword: Forced migration, working Syrian children, exploitation, risk areas, violence

ÖNSÖZ

Suriye'deki iç savaşın ve sebep olduğu zorunlu göçün en büyük mağdurları çocuklar olmaktadır. Bu çocuklar kriz karşısında en büyük bedeli ödeyen ve en ağır yükü taşıyan kesim olarak şiddet, psikolojik sorunlar, çocuk evlilikleri ve çetelere dahil olma gibi çok çeşitli risklerle karşı karşıyadırlar. Bu riskler arasında çalışan/çalıştırılan çocukların sorunları daha fazla önem arz etmektedir. Sıkça telaffuz edilen kayıp nesil olma riski bu çocuklar için çok yüksek. Bu noktada çalışan mülteci çocuklarda görülen duygusal ve davranışsal sorunları araştırmak, hem bu çocukların profilini saptamak hem de risk faktörü bağlamında ileride oluşabilecek problemler konusunda öngörü geliştirmek açısından önemlidir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok insan herhangi bir karşılık beklemeden emek sarf etti. Öncelikle tez çalışmamın her aşamasında yanımda olan, farklı bakış açısı ile bana yol gösteren, değerli danışman hocam Prof.Dr. Abulfaz Süleymanov'a çok teşekkür ediyorum. Onun bu çalışmayı bu kadar sahipleniş oluşu, karşılaştığım en olumsuz durumlarda bile bana devam etme gücü verdi.

İnsani değerleri ile örnek aldığım saygı değer hocam Doç. Dr. İsmail Barış'a, Sosyal Hizmet alanını sevmemde emeği büyük olan Hocalarım Doç. Dr. Abdullah Karatay'a, Doç. Dr. Abdulkhakim Beki'ye, Doç. Dr. İsmet Galip Yolcuoğlu'na, Yrd. Doç. Dr. Zülfikar Özkan'a, tez sırasında yaşadığım olumsuzlukları aşmamda en önemli desteği sağlayan Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin Taylan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin en sıkıntılı kısmı olan veri toplama aşamasında yardımcı olan başta. Sultanbeyli Belediyesi Göç ve Mülteci Merkezi olmak üzere Sivil Toplum Örgütlerine ve çalışanlarına, İpek hocaya, Arapça ve Kürtçe çevirilerinden ötürü Suriye'li Zeynep hocaya, Özel Eğitim Öğretmeni Fatih Çetin'e, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünden aynı zamanda Özel Eğitim Öğretmeni sevgili arkadaşım Ali Atlı'ya, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Lisans öğrencisi Savaş Mumcu'ya, Suriye'li Türkmen çocuklara yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim.

Bu çalışmaya güvenen, bu çalışmanın bir parçası olmayı kabul eden başta sığınmacı ve mülteci çocuklar başta olmak üzere, herkese çok teşekkür eder, çalışmak zorunda kalan tüm dünya çocuklarına asla pes etmeden, umutla yaşamlarına devam etmelerini ve geleceklerinin daha parlak olmasını tüm kalbimle diler, çalışmak zorunda

kalan tüm dünya çocuklarına ithaf ederim. Yüksek Lisansa başlamamda beni ikna eden ve yüreklendiren kıymetli hocam Doç.Dr. Abdullah Takım'a, bu günlere gelmemi sağlayan, bana her zaman inanan ve güç veren sevgili anneme ve babama, bu zorlu süreçte tüm sıkıntılarımı paylaşan, motive eden, sevgi ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli eşime çok teşekkür ediyorum.

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “SURİYELİ MÜLTECİ GÖÇÜ BAĞLAMINDA RİSK GRUPLARI: ÇALIŞAN ÇOCUKLAR” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07.12.2017

Gülay ACAR YURTMAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa:

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
BEYAN	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	6
1.1. Çalışan Çocuklara İlişkin Temel Kavramlar ve Saptamalar.....	6
1.1.1. Çocuk Kavramı	6
1.1.2. Çocuk İşçi (Çalışan Çocuk) Kavramı	8
1.1.3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi.....	10
1.1.4. Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri.....	15
1.1.4.1. Dünyada Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri.....	15
1.1.4.2. Türkiye’de Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri	21
1.1.5. Çocukları Çalışmaya İten Nedenler	25
1.1.5.1. Yoksulluk ve Göç	25
1.1.5.2. Eğitim ile İlgili Nedenler	27
1.1.5.3. Geleneksel Bakış Açısı	28
1.1.5.4. Çocuk İşgücüne Olan Talep.....	29
1.1.5.5. Mevzuattaki Eksiklik ve Yetersizlikler.....	30
1.2. Çalışan Suriyeli Çocuklarla İlgili Araştırmalar	30
1.3. Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Çocukların Çalıştıkları Yerler ve Çalışma Koşulları	32
1.4. Çalışan Çocukların Ekonomik, Psiko-Sosyal, Sağlık ve Eğitim Sorunları ve Riskler	35
1.4.1. Zihinsel, Bedensel ve Duygusal Sorunları.....	39
1.4.2. Sosyal Haklarla İlgili Sorunları	40

1.4.3. Çalışan Çocukların İstismar ve İhmale Uğrama Riskleri	42
1.4.4. Çalışan Çocukların Mesleki Eğitimleri.....	44
2. ULUSLARARASI GÖÇLER VE ÇOCUK MÜLTECİLER.....	46
2.1. Göç, İltica, Göçmen, Mülteci Ve Sığınmacı Kavramları	46
2.2. Zorunlu Göç Sürecinde Çocuklar	49
2.3. Suriye İç Savaşı ve Mülteci Krizi	50
2.4. Mülteci Çocukların Hakları ve Korunmasına İlişkin Uluslararası Standartlar	51
2.4.1. Eğitim Öğretim Hakkı	52
2.4.2. Sağlık Hakkı	53
2.4.3. Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardımdan Yararlanma Hakkı.....	55
2.4.4. Özel Hayata Saygı	57
2.5. Mülteci Çocuklar ve İnsan Ticareti	57
2.6. Sosyal Hizmet Açısından Mülteci Çocuklar.....	60
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	63
3.1. Araştırmanın Modeli.....	63
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	63
3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı	64
3.4. Araştırmanın Varsayımları	65
3.5. Araştırmanın Alanı ve Sınırlılıkları	66
4. İSTANBUL İLİNDE ÇEŞİTLİ İŞ KOLLARINDA ÇALIŞAN SURİYELİ ÇOCUK İŞÇİLERE YÖNELİK SAHA ARAŞTIRMASI	67
4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	67
4.1.1. Yaş	67
4.1.2. Cinsiyet	68
4.1.3. Katılımcıların Doğum Yeri	68
4.1.4. Göç Durumları	69
4.1.5. Katılımcıların Bildiği Diller.....	70
4.2. Ailevi Durum ve Barınma Koşulları.....	72
4.3. Ebeveynlerin Eğitim Durumu	76
4.4. Çocuğun Eğitim Durumu.....	78
4.5. Türkçe Dil Bilgi Düzeyi	80
4.6. Çalışma Nedenleri.....	82
4.7. Çalışma Durum ve Şartları	83
4.7.1. Yapılan İşten Memnuniyet Durumları.....	87

4.7.2. İleride Yapılmak İstenen Meslek	88
4.7.3. İş Hayatını Terk Edip Sadece Okula Devam Etme İsteği.....	89
4.8. Çocukların Maruz Kaldıkları Riskler	90
4.8.1. Çalıştığı Mekanlarda Maruz Kaldıkları Şiddet/İstismar	90
4.8.2. Ailede Maruz Kaldıkları Şiddet/İstismar	92
4.9. Geçmiş Travma Öyküsü	95
4.10. Çalışan Mülteci Çocuklarda Fizyolojik Rahatsızlık Olup/ Olmama Durumu	96
4.10.1. Geçmişteki Ciddi Hastalığın Devam Etme Durumu.....	98
4.10.2. Beslenme Durumları	98
4.11. Çalışan Mülteci Çocuklarda Psikolojik Rahatsızlık Olup/ Olmama Durumu	99
4.11.1. Geceleri ya da Gün İçerisinde Korkma Durumu	100
4.11.2. Suriye'deki Yaşama Dair Özlem Duygusu.....	101
4.12. Çalışan Çocukların Madde Kullanma Durumları	102
4.13. Arkadaş ve Sosyal Çevre	103
4.14. Çalışan Çocukların Geleceğe Yönelik Beklentileri	104
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	109
KAYNAKÇA.....	115
EKLER	128
Ek 1. Araştırma Anketi Türkçe Formu	128
Ek 2. Araştırma Anketi Arapça Formu	135

TABLolar DİZİNİ

Sayfa:

Tablo 1: Çocuk İstihdam Sayıları 5-17 Yaş Grubu, (2000-2016)	16
Tablo 2: Bölgelere Göre Çocuk İşçiliği,5-17 Yaş Grubunda,(2008-2016)	16
Tablo 3: Yaş Grubuna Göre Çocuk İşçi Sayısı.....	17
Tablo 4: 5-17 Yaş Grubunda Cinsiyete Göre Çocuk İşçiliği.....	18
Tablo 5: Okula devam eden çocukların durumları, (2006–2012).....	23
Tablo 6: Okula Devam Etmeyen Çocukların Durumları, (2006–2012)	24
Tablo 7. 6–17 Yaş Grubunda Çalışan Çocukların İşteki Durumu, (2006–2012)	25
Tablo 8: Yaşa İlişkin Bulgular.....	67
Tablo 9: Cinsiyete İlişkin Bulgular.....	68
Tablo 10. Doğum Yerine İlişkin Bulgular	68
Tablo 11: Türkiye’deki Sığınma Yıl Sayısına İlişkin Bulgular	69
Tablo 12: Suriye’den Ayrılış Gereçesine İlişkin Bulgular	70
Tablo 13: Suriye’den Geline Bölgeye İlişkin Bulgular	70
Tablo 14: Ana Dile İlişkin Bulgular	71
Tablo 15: Bilinen Dillere İlişkin Bulgular.....	71
Tablo 16: Birlikte Yaşanan Kişiye İlişkin Bulgular	72
Tablo 17: Türkiye’de Barınılan Yere İlişkin Bilgiler	72
Tablo 18: Birlikte Yaşanan Hanedeki Aile Sayısına İlişkin Bulgular	72
Tablo 19: Annenin Durumuna İlişkin Bulgular.....	73
Tablo 20: Üvey Annenin Varlığına İlişkin Bulgular	73
Tablo 21: Babanın Durumuna İlişkin Bulgular	73
Tablo 22: Anne- Babanın Birliktelik Durumuna İlişkin Bulgular.....	74
Tablo 23: İçinde Yaşanılan Aile Tipine İlişkin Bulgular	74
Tablo 24: Kardeş Sayısına İlişkin Bulgular.....	75
Tablo 25: Ailenin Geçim Durumuna İlişkin Bulgular.....	75
Tablo 26: Devletten, STK ve/veya İnsanlardan Ayni ya da Nakdi Yardım Alma Durumuna İlişkin Bulgular	76
Tablo 27: Alınan Nakdi Yardım Miktarına İlişkin Bulgular	76
Tablo 28: Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular	77
Tablo 29: Babanın Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular	77

Tablo 30: Anne-Baba ve Ailenin Diğer Üyelerinin Çalışma Durumuna İlişkin Bulgular	78
Tablo 31: Çocuğun Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular	78
Tablo 32: Öğrenimine Devam Etmeyen Öğrencilerin Gerekçelerine İlişkin Bulgular ..	79
Tablo 33: Derslerde Başarılı Olma Durumuna İlişkin Bulgular	79
Tablo 34: Derslerde Başarılı Olmama Gerekçesine İlişkin Bulgular	80
Tablo 35: Türkçe Bilgi Durumuna İlişkin Bulgular	81
Tablo 36: Türkçe'nin Öğrenildiği Yere İlişkin Bulgular	81
Tablo 37: Türkçe'nin Öğrenilebileceği Yeri Bilme Durumuna İlişkin Bulgular	81
Tablo 38: Çalışma Nedenine İlişkin Bulgular	82
Tablo 39: Suriye'de Çalışma Durumuna İlişkin Bulgular	83
Tablo 40: Hangi İşte Çalışıldığına İlişkin Bulgular	84
Tablo 41: Düzenli Olarak Çalışma Periyoduna İlişkin Bulgular	84
Tablo 42: Aylık/Haftalık Kazanca İlişkin Bulgular	85
Tablo 43: Alınan Ücret Karşılığındaki Çalışma Süresine İlişkin Bulgular	85
Tablo 44: Ücretleri Zamanında ve Eksiksiz Alma Durumuna İlişkin Bulgular	86
Tablo 45: Gece Vardiyasına Kalma Durumuna İlişkin Bulgular	86
Tablo 46: İş Yerinde Yemek Verilme Durumuna İlişkin Bulgular	87
Tablo 47: Yapılan İşten Memnun Olma Durumuna İlişkin Bulgular	87
Tablo 48: Yapılan İşten Memnun Olmama Gerekçelerine İlişkin Bulgular	88
Tablo 49: Yapılmak İstenen İşe İlişkin Bulgular	89
Tablo 50: İş Hayatını Terk Edip Sadece Okula Devam Etme İsteğine İlişkin Bulgular	90
Tablo 51: Çalışma Hayatında Şiddete Maruz Kalmaya İlişkin Bulgular	91
Tablo 52: Uygulanan Şiddet/İstismar Türüne İlişkin Bulgular	91
Tablo 53: İstismar/şiddet Eden Kişiye İlişkin Bulgular	91
Tablo 54: Çalışma Ortamında İnsanların Davranışlarına İlişkin Bulgular	92
Tablo 55: Fiziksel Şiddete Maruz Kalma Durumuna İlişkin Bulgular	93
Tablo 56: Fiziksel Şiddet Uygulayan Kişilere İlişkin Bulgular	93
Tablo 57: Fiziksel Şiddete Maruz Kalma Sayısına İlişkin Bulgular	94
Tablo 58: Maruz Kalınan Fiziksel Şiddeti Üçüncü Kişilere Anlatma Durumuna İlişkin Bulgular	94
Tablo 59: Fiziksel Şiddet Karşısındaki Yasal Sürece İlişkin Bulgular	94
Tablo 60: Aile Yaşamını Kaybeden Bulunması Durumuna İlişkin Bulgular	95
Tablo 61: Ailede Yaşamını Kaybedenlere İlişkin Bulgular	95

Tablo 62: Aile Bireylerinden Yaralanan Bulunma Durumuna İlişkin Bulgular.....	95
Tablo 63: Arkadaşlardan Yaşamını Kaybeden Olması Durumuna İlişkin Bulgular	96
Tablo 64: Arkadaşlardan Yaralanan Olması Durumuna İlişkin Bulgular	96
Tablo 65: Suriye’den Türkiye’ye Gelirken Unutulamayan Bir Anı Bulunma Durumuna İlişkin Bulgular	96
Tablo 66: Geçmişte Ciddi Bir Hastalık Geçirme Durumuna İlişkin Bulgular	97
Tablo 67: Geçmişte Geçirilen Ciddi Hastalık Türüne İlişkin Bulgular	97
Tablo 68: Geçmişteki Ciddi Hastalığın Günümüzde Devam Etmesine İlişkin Bulgular	98
Tablo 69: Günde Yenilen Öğün Sayısına İlişkin Bulgular	99
Tablo 70: Suriye’den Türkiye’ye Gelirken Unutulamayan Anıya İlişkin Bulgular	100
Tablo 71: Geceleri ya da Gün İçerisinde Korkma Durumuna İlişkin Bulgular.....	100
Tablo 72: Herhangi Bir Durum Karşısında Endişelenmeye İlişkin Bulgular.....	101
Tablo 73: Suriye’deki Yaşamda En Çok Özlenen Şeye İlişkin Bulgular	101
Tablo 74: Sigara ya da Alkol Kullanma Durumuna İlişkin Bulgular	102
Tablo 75: Kullanılan Madde Türüne İlişkin Bulgular	102
Tablo 76: Şu Andaki Arkadaş Sayısına İlişkin Bulgular	103
Tablo 77: Arkadaşların Ülkesine İlişkin Bulgular	103
Tablo 78: Arkadaşlar İle Birlikte Yapılan Şeylere İlişkin Bulgular	104
Tablo 79: Geleceğe Yönelik Plan Yapma Durumuna İlişkin Bulgular	105
Tablo 80: Geleceğe Yönelik Plana İlişkin Bulgular	105
Tablo 81: Türkiye’den Başka Bir Ülkeye Gitme İsteğine Yönelik Bulgular	105
Tablo 82: Gidilmek İstenen Ülkeye Yönelik Bulgular	106
Tablo 83: Uygun Koşullar Oluşması Halinde Suriye’ye Dönme Arzusuna Yönelik Bulgular	106
Tablo 84: Bu Güne Kadar İsteyip de Yapılamayan En Önemli Şeye İlişkin Bulgular	107
Tablo 85: İstenilen Hayat Türüne İlişkin Bulgular	107

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa:

Şekil 1: 5-17 Yaş Grubunda Sektörlere Göre Dünyada Çocuk İşçiliği	19
Şekil 2: Dünyada 5–17 Yaş Grubunda Çocuk İşçiliğinin Sektörlere Göre Dağılımı, (2008–2012).....	19
Şekil 3: Dünyada 5–17 Yaş Grubunda İstihdam Durumuna Göre Çocuk İşçilerin Dağılımı, 2012	20
Şekil 4: Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocukların Kız-Erkek Sayısı,(2000–2012).....	20
Şekil 5: 6–17 Yaş grubunda nüfus ve istihdam oranları, (2006–2012)	21
Şekil 6: 16–17 yaş grubunda cinsiyetlerine göre çocuk işçiler, (2006–2012).....	22
Şekil 7: 6-17 yaş grubunda sektörlere göre Türkiye’de çocuk işçiliği	22
Şekil 8: Türkiye’ de 5–17 Yaş Grubunda Çocuk İşçiliğinin Sektörlere Göre Dağılımı, (2006–2012).....	23

KISALTMALAR

AFAD	:	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM	:	Birleşmiş Milletler
ÇSGB	:	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DSÖ	:	Dünya Sağlık Örgütü
ICPMD	:	Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi
ILO	:	Uluslararası Çalışma Örgütü
INTERPOL	:	Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TUIK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNHCR	:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	:	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNODC	:	Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi

GİRİŞ

Tarihsel süreçte ve günümüzde evrensel bir olgu olan çocuk işçiliği, günümüzün en önemli sosyal sorunları arasında ilk sıralarda yer almaktadır. World Vision (dünya görüşü) adlı kuruluş tarafından hazırlanan rapora göre, dünyada 21'nci yüzyılda karşılaşılabilecek en önemli 10 sorun sıralamasında açlık, yoksulluk, savaş, barış ve çevrenin korunmasının yanı sıra, çocuk işçiler sorununa dikkat çekilmesi konunun önemine ilişkin bir fikir sağlamaktadır (Kayhan 2012:188). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (İLO) son raporuna göre (2017) bugün tüm dünyada 5-17 yaş grubundaki 152 milyon çocuğun yeterli eğitim, sağlık hizmetleri ve temel özgürlüklerden yoksun biçimde çalıştığı saptanmıştır (Ongan 2017). Bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu gerçek, çalışmak zorunda kalan çocuğun onurunun, güveninin sarsıldığı, kendini gerçekleştiremeyeceği bir ortamda büyüme ve gelişme hakkının elinden alındığı yönündedir (Kaçmazoğlu 2014:49). Sağlık, eğitim, oyun gibi doğal hakları gasp edilen çocuk, başta ücret olmak üzere pek çok konuda istismara uğramaktadır. Çalışmak zorunda kalan çocuklar, yaşlarının gereği gibi yaşayamamakta, kendilerini sürekli baskı altında hissetmekte, bu da bedensel ve ruhsal pek çok sorunun ortaya çıkmasına vesile olmaktadır (Özarıslan ve Dikmen 2011:104-107). Kişisel açıdan bunun faturasını hiç kuşkusuz çocuklar ödemektedir; ancak, durumdan zarar görenler, aynı zamanda ülkelerdir. Esasta, çocuk çalışması veya istismarı olayı az gelişmişlik, yoksulluk göstergesi olarak karşımıza çıkmakta, bu nedenle ülkeler bazında sorunun önemi gittikçe daha yüksek boyutlara karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk işçiliği konusunu irdelerken, göç konusuyla olan bağlarını göz önünde bulundurmak oldukça önemlidir. Değişen üretim ilişkilerinin ve savaş koşullarının, hem ulusal hem de ulus aşırı boyutlarda yarattığı göç dalgaları, bu süreçten olumsuz anlamda en fazla etkilenen kesim olarak çocuk hakları ihlallerini de beraberinde getirmiştir (Karataş 2016:VII). Son rakamlara göre bugün dünyada yaklaşık 50 milyon çocuk köklerinden koparılmış durumdadır (<http://www.umhd.org.tr/?s=141> Erişim tarihi:04 Kasım 2017). Bu çocukların 28 milyonu hiç bir paylarının olmadığı çatışmaların etkisiyle evlerini terk etmek zorunda kalmış ve daha milyonlarcası da daha iyi, daha güvenli bir yaşam için yollara düşmüştür. Mülteci çocukların, mağduriyeti ülkelerini terk ettikten sonrada devam etmekte, fiziksel istismar, eğitim hakkına erişememe, cinsel şiddet gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Özellikle de son dönemde Orta Doğu'da görüldüğü gibi yaşanan savaşlar, yüz binlerce çocuğun ülkelerini terk etmelerine ve başka ülkelerde çok zor koşullarda yaşamak zorunda kalmalarına ya da yollarda hayatlarını kaybetmelerine yol açmıştır.

Türkiye, küresel ölçekte etkileri olan Suriye iç savaşının, göç bağlamında en büyük yükünü taşıyan ülkeler arasında yer almaktadır. Nitekim Suriye'de yaşanan iç savaş başta Türkiye'ye yönelik yoğun bir göç yaşanmasına neden olmuştur. Zorunlu göç, geçmiş birikim, sermaye ve beceri noksanlığıyla birleşince yoksulluk sorununu ortaya çıkarmıştır. Yoksul mülteci aileler için yaygın yerel çözümlerden birisi de çocukların çalıştırılmaları olmuştur. Ezici çoğunluğu çocuklar ve kadınlardan oluşan ve "geçici koruma statüsü" altında ülkenin her yerine yayılan göçmenlerin varlığı Türkiye bağlamında çocuk işçiliği sorununa yeni boyutlar katmıştır (Karataş 2016:VIII).

Çeşitli iş sektörlerinde çalışan mülteci çocukların içinde buldukları şartların ağır, tehlikeli ve istismara açık olması dikkatleri bu çocukların yaşadığı/yasayacağı sorunlara çekmektedir. Öncelikle eğitimden yoksun kalmak ve okulda başarısızlık, kötü alışkanlıklar edinme, sosyal dışlanma ile etkileşim halindeki sosyal uyum sorunu, sokaktaki suç gruplarına katılmak gibi riskler altında bulunan bu çocuklar birçok dezavantajlı durumla karşı karşıya gelmektedirler. Bu doğrultuda çalışan mülteci çocukların sosyal ve ekonomik koşullarını iyileştirmeye yönelik politikalar oluşturulması ve uygulamaya dönük öneriler geliştirilmesi amacıyla sorunun hangi yapıdan kaynaklandığının ve çocukların mevcut durumları ile beklentilerinin belirlenmesi büyük önem kazanmaktadır. Aynı zamanda bu alanda sorunları çözenin ilk adımı bu çocukları ve sorunlarını, bütünüyle tanımaktır.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde her geçen gün sayıları artmakta olan Suriyeli çalışan mülteci çocuklar fiziksel görünürülük açısından çok belirgin olarak göz önünde olmalarına rağmen, yaşadıkları sorunları konusunda toplumun bu çocukları çok iyi tanıdığı veya bildiği söylenemez. Çalışan mülteci çocukların kendilerine ve ailelerine yönelik olarak bilimsel araştırmanın sınırlı olmasından hareketle, bu araştırmanın ilerideki araştırmalar için yeni bakış açıları sunacağı beklenmektedir.

Çalışan mülteci çocukları her türlü ihmal ve istismardan kurtarmak, yasal ve toplumsal açıdan korunmalarını ve geleceğe hazırlanmalarını sağlamak hem insan hakları

açısından hem de yaygın bir ifadeyle bu çocukların “kayıp nesil” olma riskinin önüne geçilebilmesi için önemlidir.

İstanbul il merkezinde mülteci çocuk işçilere yönelik olarak daha önceleri yapılmış araştırmalar sınırlı düzeydedir. Türkiye'nin en kalabalık mülteci çocuk nüfusuna sahip İstanbul ili özelinde yürütülen bu çalışma, tam da bu ihtiyacı gözeterek ve yeni sonuçların keşfini amaçlayarak hazırlanmıştır. Çalışan/çalıştırılan mülteci çocuk algısında ve çocukların çalışma deneyimleri bağlamında, yaşanan göç hareketliliğinin çocuklar üzerinde etkilerini anlamak, sorunun boyutlarını ve sınırlarını belirlemek önemsenmiştir. Bu bağlamda yapılan bu çalışma neticesinde elde olunan bulgularla mülteci çocukların karşı karşıya buldukları sorunların saptanarak mevcut politika ve hizmetlerin yeniden değerlendirilmesi, mülteci çocuk işçiliğini önlemek adına geliştirilebilecek projelere uygulama odaklı bakış açıları sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı; Suriye'den zorunlu göç bağlamında çocuk işçiliği sorununun ele alınıp, çalışan mülteci çocukların sosyo-demografik özellikleri, aile yapıları, çalışma nedenleri, eğitim hakkından yararlanma düzeyleri, gelecek hakkında düşünceleri, sağlık ve beslenme, çalışma koşulları ve erken yaşta çalışma hayatına girmeleri durumunda karşı karşıya oldukları riskleri sosyal değişkenler çerçevesinde irdelemek ve problemin çözümüne yönelik ilgili kurumlara destekleyici öneriler sunmaktır.

Bu araştırmanın önemli amaçlarından biri, çocukların çalışma esnasında yaşadıkları sosyo-psikolojik ve fiziksel sorunları ve sokakta kötü davranış kazanma (madde kullanma alışkanlığı edinme, suç ve sapma davranışlarını sergileme gibi) olasılıklarını saptamakla ileride bu çerçevede ortaya çıkabilecek sorunları öngörülebilir kılmaktır.

Bu araştırma; bu alandaki sınırlı olan literatüre imkânlar ölçüsünde katkı yapmayı da hedeflemektedir.

Araştırma amaçları çerçevesinde aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:
Çalışan mülteci çocukların,

1. Ailevi ve bireysel demografik özellikleri nelerdir?

2. Çocukların ve ailelerinin göç bilgileri nedir?
3. Sağlık ve beslenme koşulları nedir?
4. Çocukların öğrenim durumu nedir?
5. Çocukları çalışmaya iten nedenler ve bu konudaki görüşleri nelerdir?
6. Çalışan çocukların yaş gruplarına göre çalıştığı sektörler ve çalışma şartları nelerdir?
7. Çalışırken karşılaştıkları güçlükler nelerdir?
8. Devlet ve STK yardımı alanların kişi sayıları ve yardım tutarı nedir?
9. Ebeveynlerin eğitim ve çalışma durumları nedir?
10. Çocukların geleceğe ilişkin beklentileri nelerdir?
11. Çocukların Suriye’de ve Türkiye’de istismara uğrayıp uğramadıkları bilgileri nelerdir?
12. İnternet, içki, kumar, tütün ve vb. gibi alışkanlıkların kullanım durumları nedir?
13. Savaş ortamında aile bireylerini ve arkadaşlarını kaybeden çocukların, gece korkuları ve kaygı durumları nedir?
14. Herhangi birinin ölüm/yaralanmasını tanık olan çocukların sayıları nedir?
15. Çocukların Türkiye’deki arkadaş sayıları ve arkadaş gruplarının milliyet dağılımı nedir?

“Suriyeli Mülteci Göçü Bağlamında Risk Grupları: Çalışan Çocuklar” başlığını taşıyan bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmanın ağırlık merkezinde iki önemli kavram yer almaktadır. Bunlardan biri “çocuk işçiliği”, diğeri ise “göç”tür. Birinci bölümde “Çalışan Çocuklara İlişkin Temel Bilgiler” genel başlığı altında çocuk işçiliğinin tanımı, tarihçesi, uluslararası belgelerde çocuk işçiliği, çocuk işçiliği sorunu, çocukların çalıştıkları yerler ve çalışma koşulları başlıklarıyla genel bir bakış açısı sunulmuştur.

“Uluslararası Göç ve Çocuk” başlıklı ikinci bölümde göç olgusu ve çocuk olgusu irdelenerek, mülteci çocukların karşılaştığı riskler ele alınmıştır. Yöntem konusunun ele alındığı üçüncü bölümde katılımcıların özellikleri, kullanılan ölçme araçları ve veri

toplama sırasında izlenen yol aktarılmaktadır. Dördüncü bölümde çalışan/çalıştırılan Suriyeli mülteci çocuklarla İstanbul'un beş ilçesinde (Sultanbeyli, Sultangazi, Maltepe, Bağcılar ve Güngören) yapılan anket çalışmasının bulguları oluşturulan istatistik tablolar sayısal veriler doğrultusunda yorumlanmıştır.

Son olarak, sonuç ve değerlendirme bölümünde araştırmanın bulguları yorumlanmış ve sorunun çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur.

1. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Bu bölümde çalışan çocuklara ilişkin temel kavramlar ve saptamalar, çalışan çocuklar ile ilgili araştırmalar, çalışan çocukların çalıştıkları yerlere ve çalışma koşulları, çalışan çocukların ekonomik, psiko-sosyal, sağlık ve eğitim sorunları ve riskler ele alınmıştır.

1.1. Çalışan Çocuklara İlişkin Temel Kavramlar Ve Saptamalar

1.1.1. Çocuk kavramı

Günümüze kadar ki süreçte çocuk kavramı, çocuğun toplumda ve ailedeki yeri, çocuk yetiştirme konusunda izlenecek yöntemler ve çocuğun korunması konusunda birçok tutum geliştirilmiştir. İlk olarak çocuğa ilişkin bakış açısında meydana gelen değişmelerle birlikte çocukların yetişkinlerden ayrı olarak tanımlanmalarını sağlayan “çocuk” kavramı ortaya çıkmıştır. Çocuğun kendine özgü bir kavram içinde yer alması aynı zamanda çocuğa özel bir yaşam sunma düşüncesine de ışık tutmuştur. Bu çerçevede “çocuk” tanımına göz atıldığında, Rodgers ve Standing (1981:160 akt: Osan 2009:9)’e göre çocuk; bağımsız olarak yetişkin dünyasına entegre olabilme kapasitesine erişene kadar yetişkinlerin fizyolojik ve psikolojik yardımına ihtiyacı olan kişidir. Bir diğer tanımda, Yörükoğlu (2000: 21) çocuk tanımını “gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış ve reşit sayılmayan küçük” biçiminde yapmaktadır.

Çocuğun “çocuk” kavramı çerçevesinde ne şekilde algılandığına eski çağlardan başlayarak baktığımızda; eskiçağlarda çocuğun konumunun kölelerden biraz daha iyi olduğu, alınıp-satıldığı ve şiddete maruz kaldığı anlaşılmıştır. Ortaçağda ise çocuğa ilişkin bakış açısının eskiçağdan bir farklılık göstermediği, Eski Isparta’da çocuğun iyi eğitilmesine önem verildiği ancak eğitimin çocuğun iyi bir savaşçı olarak yetişmesi noktasında önem taşıdığı ve bu yönde çocuğun disiplinli bir eğitimden geçerek şiddete maruz kaldığı, eğitimi başarıyla tamamlayanların yetişkin sınıfına geçtiği belirtilmektedir. Ayrıca, bu dönemlerde çocuklar için özel bir hukuk ve ayrı ceza yasasının olmadığına, çocukların büyükler gibi her türlü suçtan sorumlu tutularak ceza aldıklarına değinilmiştir (Yörükoğlu 2000: 21- 23).

Orta çağda ise modern zamanların başlangıcında ve sonrasında alt sınıflarda çocuklar anne ve bakıcıları olmaksızın hareket edebilir olarak kabul edildiğinden dolayı yetişkinler ile aynı sınıfa dahil edilmişlerdir. Bir diğer deyişle, bu çocuklar yaklaşık 7 yaş civarında doğrudan yetişkin dünyasına dahil olmuşlar, yetişkinlerin iş ve vazifelerini paylaşmışlardır (Aries 1995: 5). Bu çağlarda yetişkin dünyasına dahil olmayan bireyler ise yok sayılmışlardır (Fyfe 1989: 12).

Orta çağda toplum, eğitim anlamında herhangi bir fikre sahip değildir ve çocuklukla ilgili en önemli değişim toplumun eğitim hakkındaki düşüncelerinin değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu değişim, 15.yy.'dan başlayarak 16. ve 17.yy.'larda artarak birçok din adamını, hukukçuyu ve düşünürü etkilemiştir (Aries 1995:5). Bu dönemde yetişkinler çocuğa artık kişisiz (non-person) bir varlık olarak bakmamışlardır. 1600'lü yıllarda çocuklar yetişkinlerden ayrı bir yere konulmuş ve çocukların kendilerine ait oyunları, giysileri ve oyuncaklarının olmuştur. 1600 ile 1800 yılları arasında çocukların eğitim yaşamı içerisinde yer almaları, korunmaları ve yönlendirilmelerine ilişkin gelişmeler meydana gelmiştir (Onur 2004: 12).

Bu dönemdeki reformist din liderleri öğretilerini yetişenlerden çok genç ve çocuklara yönlendirmişler ve çocukların eğitimi daha önemli bir hale gelmeye başlamıştır. Eğitimle ilgili en önemli gelişme 17.yy.'da ebeveynlerin çocuklarının eğitimi konusundaki ilgilerinin artmasıyla olmuştur. Bu dönemdeki toplumsal liderler, ebeveynleri çocuklarını okula göndermeleri konusunda eğitmişlerdir. 1602 tarihli bir metinde “çocuklarının eğitimine önem veren ebeveynler çocuklarını sadece dünyaya getirenlerden daha değerlidir, çünkü bu ebeveynler çocuklarına sadece yaşam değil, iyi ve kutsal bir yaşam vermektedir” denilmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak 18.yy.'dan itibaren aile ve okul yaşamı çocukları yetişkin dünyasından uzaklaştırmıştır (Aries, 1995:6). Çocukların eğitime verilen önemle birlikte 18.yy.'da çocuklara özel yayınlar yer almaya başlamıştır. Bu yüzyıl sonunda yer alan yayınlarla birlikte, çocukluk Blake ve Wordsworth tarafından büyük bir konu haline getirilerek çocuklarla ilgili yayınlar 19. yy.'da Dickens, March Tweyn ve Tolstoy tarafından devam ettirilmiştir (Fyfe 1989: 12).

Çocuğa ilişkin kabul edici bakış açısı ve olumlu gelişmeler 19.yy.'da da devam etmeyi sürdürmüştür. 19. yy. Avrupa'sında çocuk işçiliğinin çocukların çocuk olma hakkına zarar verdiği ve devletlerin bu hakkı korumak zorunda oldukları gündeme gelmiştir. İlk defa kamuoyunda “çocuğun çalışmama hakkına sahip olduğu, tehlikelere

maruz bırakılmaması ve iş yerlerinde istismar edilmemesi, sömürülmemesi gerektiği” görüşü hâkim olmaya başlamıştır (Pinheiro 2006: 239).

20.yy.’da ise gerek çocuğun aile ve toplum içinde “çocuk” kavramı dâhilinde özel bir yere konulması, gerekse çocuk hakları konusunda büyük ve önemli gelişmelerin ortaya çıkması, çocuğun değeri ve korunması boyutunda yeni açılımların oluşmasını sağlamıştır. Ancak bu durum, çocukların geneli için geçerli olamamış ve çocuğa ilişkin olumlu yöndeki gelişmelerin dışında veya kenarında kalan çocuklar için eğitim, gelişim ve her türlü kötü muameleden korunma boyutunda yetersiz kalınan bir “öteki çocukluk” ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü gibi, ortaçağdan 20.yy.’a kadar çocuğa yüklenen anlamlar değişiklik göstermiştir. Önceleri, çocuk yetişkinlerden ayrı bir yere oturtulamamıştır. Zamanla çocuğun toplum içindeki yeri ve çocuğa ilişkin bakış açısı farklılık göstermiş, çocuk yetişkinden farklı bir noktada değerlendirilmiştir. Bu noktada, dinsel açıdan çocuğun algılanışının ve düşünürlerin çocuğa yönelik değer içeren sözlerinin etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Diğer bir açıdan bakıldığında ise yirminci yüzyılda çocuk, kendini bir taraftan çocuklara yönelik oluşturulan yasaların ve hakların, bir taraftan ise çalışma yaşamının içinde bulmuştur. Bu süreç günümüzde hakları olan ancak bunlardan yararlanamayan, suça, fuhuşa, atölyelere, sokaklara itilen, savaşların ortasında bırakılan veya savaşlarda birer küçük asker konumuna getirilen çocukların varlığını ortaya koymaktadır. Bu noktada, tüm dünyada çocuklara hak ettikleri bir yaşam sunulmasının gerekliliği gelecek nesiller açısından önem taşımaktadır.

1.1.2. Çocuk İşçi (Çalışan Çocuk) Kavramı

Çalışan çocuk kavramına ilişkin literatürde bu olgunun farklı boyutlarını öne çıkaran tanımlar yer almaktadır. Bu tür tanım çeşitliliğinin ortaya çıkmasında farklı toplumlarda çocuğun yaş sınırına, yasal statüsüne farklı yaklaşım biçiminin mevcut olması etkili olmaktadır.

Türkiye’nin de imzalamı olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin ilk maddesinde, 18 yaşına kadar herkes çocuk sayılır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise 15-24 yaş gurubundakileri “genç işçi” olarak belirtmiş, çalışma yaş sınırını ise, Türkiye’nin de onay verdiği 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi’yle on beş yaş şeklinde kabul etmiştir. Bu sözleşmeye

göre, 15 yaşın altında olup aile bütçesine katkıda bulunmak, hayatını kazanmak amaçlarıyla iş yaşamına atılan çocuklara “çalışan çocuk” denilmektedir (Karabulut 2000: 503-504). Uluslararası geçerliliği olan kavramlar içerisinde bile ortak bir standartın belirlenememiş olması göze çarpmaktadır.

Çocuk çalışması ve çocuk işçiliği arasındaki ayırım belirlenirken, konuyla ilgili çalışan araştırmacıların bakış açılarının farklılaştığı, çocuk işçiliğinin çocukların çalışma yaşamında yer alan her türlü çalışmayı kapsayacak genel bir ifade olmadığı görülmektedir (Osan 2009:11).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), çocuk çalışması ile çocuk işçiliği arasındaki ayırımın ortaya konduğu “Çocuk İşçiliği ile Mücadele” adlı yayında; çalışma biçimlerinin tümünün çocuk için zararlı olmayacağı belirtilmektedir. Bu temelde bakıldığında; çocuk çalışmasında çocuklar küçük yaşlardan itibaren aile işlerinde çalışır, büyüdükçe de yavaş yavaş hafif işler aracılığıyla meslek öğrenmeye yönelirler. Çocuklar, bu yolla toplum içerisinde beceri kazanarak olumlu bir tutum içinde olurlar. Risklerden tam olarak arınmasa da bu tür işler çocuğun gözetim altında sosyalleşmesine ve sorumluluk sahibi olmasına katkı sağlayacak hafif işler olarak çocuk işçiliği içerisinde yer alan işlerden ayrılırlar (ÇSGB 2004: 3).

Bu ayırım çerçevesinde çocuk çalışması, çocukların sağlık, kişisel gelişim ve eğitimlerini engellemeyen, genel anlamda olumlu olarak değerlendirilen bir noktada yer almaktadır. Bu kapsamda, aile işi veya okul tatilleri ile okul dışındaki saatlerde cep harçlığı kazanmak amaçlı aktiviteler yer almaktadır. Çocukların çalışmasının gelişimine, ailenin refahına ve çocukların toplumun yararlı, üretken birer üyesi olarak yetişkin yaşamına hazırlanmalarına, becerilerine, deneyimlerine ve tutumlarına katkı sağlayacağı öne sürülmektedir (ILO 2002: 15).

Çocuk işçiliği konusunda bir tanımda bulunan Tunçcan, çocuk işçiliğini, ruhsal, biyolojik ve psikolojik gelişimlerini henüz tamamlamamış olan çocukların emeğini üretim amaçlı kullanmak, dolayısıyla bu çocukları üretim faktörlerinin birer unsuru haline dönüştürmek olarak belirtmektedir (Tunçcan 2000:479; akt: Osan 2009:11). Cunningham ve Paolo Viazzo 'a göre çocuk işçiliği, düşük ücreti, geçici işi, kanuni olarak uygun olmayan ve formal ekonomilerdeki ilişkilerin dışındaki ilişkileri temsil etmektedir. (Şahin 2012:107) Fyfe (1989) “çocuk çalışması” ile “çocuk işçiliği” nin birbirinden ayrılması gerektiğini, çocuk işçiliğinin çocuk çalışmasının bir alt bölümü olduğunu,

çocuk çalışmasının çocuk için tehlikeli olması ve çocuğa zarar vermesi noktasında çocuk işçiliği içerisinde yer aldığını ileri sürmektedir. Çocuk işçiliği tanımlarından yola çıkarak da çocukları bilişsel, fiziksel, sosyal ve ahlaki yönden tehlikeye düşüren ve istismar edilerek çocuklara zarar veren, çocukların emek gücünün istismar edilerek eğitim hakkından ve okul hayatından mahrum bırakan, çok uzun ve ağır çalışma okul yaşamını birleştirmesi istenen işlerdir (Osan 2009:12).

1.1.3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Çocuk emeğinin kullanımına tarihin her döneminde rastlamak mümkündür. İlkel toplumlardan günümüze uzanan bu süreç, zaman içerisinde farklı boyutlar kazanarak günümüze kadar gelmiştir. Nardinelli (1990:7)'ye göre, çocukların çalışma yaşamına katılımı aile içinde hem üretici hem tüketici konumunda bulunan çocuğun ekonomik rolü ile başlamıştır. Çocuk, ailenin üretimine yardımcı olurken aynı zamanda ailenin tüketici bir bireyi olmuş, çocuk çalışması ailenin ekonomisinin gelişmesi ve çocuğun iyiye gitmesi için gerekli olarak görülmüştür.

Bu noktada, çocukların aile gözetiminde risk ve tehlikelerden kısmen uzak kalarak çalışması söz konusu olmuştur. Çocukların zaman sürecinde çalışma yaşamı içinde ne şekilde yer aldıklarına bakıldığında, ilk dönemlerde çocuklar aile işinde ve sömürüden uzak olarak çalışmışlardır. Ortaçağda üretim küçük çaptaki atölyelerde yer almıştır.

“Ortaçağda üretim, (çalışanların kasabalarda kendi dükkanlarında ve kendi üretim araçlarıyla yaptıkları ve o dönemlerde egemen olan üretim şekillerine etki edebilecek çapta olmayan üretimle, köyle kasaba ve kasabalar arası yapılan küçük çapta alışverişin dışında) feodal beylerin malikanelerinde yapılırdı. Malikaneler genel anlamda kendi kendine yetebilen birimler şeklindeydi. Üretimde artışın olamayışı, bir yandan zamanla beslenemeyen, dolayısı ile yıkıcı bir öge haline gelen tarımsal kökenli proletaryanın oluşmasına neden olmuş; öte yandan da ekonomik durumunda asırlar boyunca önemli gelişmelerin olmadığı serilerde, düzene karşı bir düşmanlık beslenmesine sebep olmuştur. Bu ikisinin birleşmesiyle feodal düzene kökten zarar verebilecek bir tehlike şeklinde görülmüştür” (Taner 2004: 7-8).

Ancak, zaman içinde feodal beylerin serfler üzerindeki etkisinin azalması ticaretle uğraşan bir tüccar sınıfının oluşmasıyla “özel mülkiyet” kavramı ortaya çıkmış ve bu durum servet eşitsizliğini gündeme getirmiştir. Bu aynı zamanda kapitalist sistemin

oluşumunu hızlandıran bir aşama olmuştur. Kapitalizm sistemiyle birlikte ticari yapıda da değişimler olmuş el zanaatları yerine daha kapsamlı ticari yapılanmalar ve örgütlenmeler kurulmuştur. Büyük örgütlenmeler zanaatkarların atölyelerini alarak birleştirmişlerdir. Zanaatkarlar ise bu birleştirilen atölyelerde çalışan ücretliler konumuna gelmişlerdir. Bu noktada oluşan servet eşitsizliği sonucunda, insanlar arasındaki eşitlikler azalmış, alt ve üst sınıflar ortaya çıkmıştır. İnsanın sömürülmesi ve bununla bağlantılı olarak çocuğun sömürülmesi durumu meydana gelmiştir. Zamanla üretimde ve özellikle üretim araçlarında meydana gelen değişimler büyük sanayiye geçişi hızlandırmıştır. Bu gelişmeler tarımsal alana da yansımış, tarımda insan emeğine duyulan gereksinim azalınca tarımla uğraşanlar kentlere yönelmişlerdir. Böylece, tüm bu gelişmelerle sanayi devrimine ve dolayısıyla ucuz işgücünün oluşumuna doğru ilerleyen bir süreci başlatmıştır. Çocukların çalışma yaşamına katılımlarını hızlandıran değişimlerle birlikte çocuk işçiliği kavramı sanayi devrimiyle ortaya çıkmıştır. Çünkü çocukların toplu olarak çalışma yaşamı içinde yer alması bu dönemde gerçekleşmiştir.

Çocuk işçiliği ilk olarak İngiltere’de Endüstri Devrimi sırasında değirmenlerde, fabrikalarda ya da kömür madenlerinde görülmüştür (Şahin 2012:107). Buhar makinesi bulunmuş, ilk tekstil şirketleri kurulmuştur. Kömür ve çelik endüstrisi gelişmiştir. Bu endüstriyel gelişmeler geleneksel sanat ve ev endüstrisine baskı yapmıştır (Veraghtert 1981; Akt.: Herdt, 1997: 23). Bunun sonucunda ev işçileri tüm aile üyelerini kapsayacak şekilde ucuz emek çemberinin içine girmiştir.

Bununla birlikte, literatürde yer alan “çocuk çalışması” ve “çocuk işçiliği” kavramlarının da bu dönemdeki çalışma biçimlerine göre şekillendiği göze çarpmaktadır. Çünkü daha öncesinde aile gözetiminde, aile işlerini paylaşma şeklinde ve çocuğun sosyalleşmesi için yararlı olarak görülen çalışma biçiminin, sanayi devrimiyle birlikte çocuğu tehlikeli çalışma ortam ve koşullarına çeken, sömürü ve her türlü kötü muameleyle karşı kaşıya bırakan bir özelliğe büründüğü ve yeni bir kavram olarak “çocuk işçiliği” kavramının ortaya çıktığı göze çarpmaktadır.

Endüstrileşme, insanların evlerinin dışındaki çalışmalara kadar genişlediği zaman çocukların maaş almaları anneleri tarafından desteklenmiştir. Britanya ve Belçika’dan sonra Kuzey Amerika’da da çocukların kazançları aile ekonomilerinin hayati bir parçası olmuştur. 1920’lerin sonunda Birleşik Amerika’da erkek çocukların % 83’ü, kız çocukların ise % 95’i aile bütçesine katkıda bulunmuştur (Hareven 1982; Akt.: Cunningham 1996:15). Catolonia’da ise 19. yy.’da tekstil sanayinde çocukların aile

ekonomisine katkı amacıyla işgücüne katıldıkları görülmüştür. Japonya'da ve Columbia'da endüstrileşme hareketi içindeki çocukların konumu Avrupa'dakiyle benzerlik göstermiştir. Çocuk işçiliği her millette ayrı bir anlamda yer almış ve rol oynamıştır (Cunningham 1996: 19-20).

Dhondt (1976) bu dönemde pek çok ailenin fakir olduğunu ifade etmiştir. 1820'lerde insanların 1/7'si muhtaç durumdayken 1840'larda bu oran 1/6'ya yükselmiştir. 1850'lerde nüfusun 1/3'ü devlet tarafından desteklenmek zorunda kalmıştır. Bu sebeplerden dolayı çocuklar okula gönderilmektense fabrikalara gönderilmiştir. Çocukların ücreti babalarının ücretinin 1/3'ü oranında olmuş ve aileye çok önemli bir katkı sağlamıştır (Herdt 1997: 23). Görüldüğü gibi, sanayi devrimi öncesindeki süreçte aile bütçesine kapasitesi dâhilinde katkı sağlayan çocuk, bu büyük değişimden sonra ailenin geçiminde yetişkin gibi rol üstlenen bir konuma gelmiştir. Ayrıca, çocuklar gerek yoksul aile ekonomisine katkı, gerekse çocuğun çalışmasının geçmişten itibaren kabul görmesi ve onaylanması nedeniyle küçük yaşlarda kendilerini ucuz işgücünün içinde bulmuşlardır.

Endüstri devriminin temel süreci olan 1820 ve 1830'larda çocukların sanayide yer alma oranlarının çok yüksek olduğu ve çalışmaya başlama yaşının çok düşük olduğu görülmüştür (Cunningham 1991; Akt: Cunningham ve Viazzo 1996: 14).

Nardinelli (1990: 4-5)'ye göre, 1835'lerde Birleşik Krallıklarda tekstil fabrikalarında 13 yaş altı 56.000'in üzerinde çocuk çalışmıştır. Çalışan çocukların sayısı 1835'ten sonra hızla düşmüştür. Ancak, 1860'lardan sonra tekrar yükselmiştir. 1874'te 10 yaş ile 13 yaş arası tekstil fabrikasında çalışan çocuk sayısı 122.000'e ulaşmıştır. Bu dönemde, büyük oranlardaki fabrika istihdamının İngiliz çocuklarının istihdamında önemli bir yer teşkil ettiği, çocukların fabrikalardaki istihdamının tekstil bölgesi Lancashire ve Yorkshire'da olduğu belirtilmektedir. Tekstilde çalışmayan çocuklar metal, makine ve çömlekçilikte çalışmıştır. 1874'lü yıllarda 13 yaşın altında toplam çalışan çocuk sayısı 135.000 olarak tahmin edilmiştir. 10 yaş ile 14 yaş arasında endüstride çalışan çocukların sayısı (67.000) toplam çalışanların 1/3'üne tekabül etmiştir.

Bu dönemde, çocuk emeğinin yoğun tüketimiyle birlikte 1800'lerin başında çocukların sömürülmesinin önüne geçmek ve çalışma yaşamı içinde çocuğu korumak amacıyla birtakım yasal düzenlemelere gidilmiştir.

İlk olarak 1802 tarihinde iş yasası kabul edilmiş ve çalışan çocukların günlük çalışma süreleri 12 saat ile sınırlandırılmıştır. Sonraki süreçte, 1833 yılında Büyük Britanya’da 9 yaşından küçük çocukların çalışmasının yasaklanması, daha büyük çocuklar için en uzun çalışma sürelerinin belirlenmesi, 1836 yılında Massachusetts Eyaletinin ilk Amerikan çocuk işgücü reformunu onaylaması, 1938 yılında Prusya’da çocuk işgücü ile ilgili düzenlemenin meclisten geçmesi, 1841 yılında Fransa’da çocuk çalıştırılması ile ilgili ilk mevzuatın onaylanması, 1842 yılında Britanya Parlamentosunun 13 yaşın altındaki çocukların madenlerde çalıştırılmasını yasaklaması, 1870 yılında Büyük Britanya’da zorunlu tam gün eğitimin getirilmesi yer almaktadır (Safarikia ve Bozbay 1998: 7).

Bu dönemde yapılan yasal düzenlemelerin, günümüzde yer alan yasal düzenlemelerle benzerlik göstererek çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve küçük yaşta çalışma yaşamına katılan, tehlikelerle karşı karşıya kalan çocukların olumsuz çalışma ortamlarında yer almalarını engelleyici araçlardan biri olarak da eğitimin önemini vurgulamaya yönelik olduğu görülmektedir.

Mendelievich (1979:4)’e göre, sanayi devrimiyle birlikte üretim biçimindeki değişimlere paralel olarak, gelişen kentleşme ve sanayileşme olguları toplumsal yapıyı da değiştirmiştir. Toplumsal yapının değişimi insanlar arasındaki ilişkiler ağını da etkilemiştir. En küçük toplum birimi olan ailenin yapısında da değişiklikler olmuş, geleneksel büyük ailenin yerini çağdaş çekirdek aile almıştır. Aile üyeleri arasındaki rollerde farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Kadın, üretime katılarak çalışma hayatındaki yerini almıştır. Artık kadının çocuğa bakacak zamanı kalmamış ve bu gelişmeler çocuğa da yansıyor, çocuğun tanımı, bakımı, korunması, eğitimi, suçluluğu ve çalışması gibi kavramları gündeme gelmiştir.

Çalışan çocuklara yönelik gelişmeler, 19. yüzyılın sonlarına doğru uluslararası düzeyde ilk uluslararası bağlayıcı düzenleme olan Versay Barış Antlaşması (1919) ile gündeme gelmiştir. Antlaşmanın 427. maddesi ile ilk kez çalışma yaşamına ilişkin temel ilkeler belirlenmiş ve çocuk işçiliği uluslararası antlaşmanın konusu olmuştur (Çelik 2005: 52). Bununla birlikte, 1919 yılında Versay Barış Antlaşması gereği ILO’nun kurulması, 1959 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları bildirgesinin yayınlanması, 1989 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin onaylanması da önemli gelişmeler içinde yer almıştır (Safarikia ve Bozbay 1998: 7).

Yasal anlamda yapılan düzenlemeler, toplumların çocuk işçiliğine yönelik duyarlılıklarının oluşmasıyla çocuğa zarar veren bir çalışma şekli olarak görülen çocuk işçiliğinin ilk dönemlerde azaltılması, sonraki dönemlerde de ortadan kaldırılması noktasında belirli düzeylerde adımların atıldığını göstermektedir.

Bu dönemde, çocuk işçiliğinin azalmasını etkileyen faktörlere göz atıldığında, Cunningham ve Paolo Viazzo (1996) çocukların çalışmasını azaltan nedenleri şu şekilde ifade etmektedir.

Teknoloji: Teknolojik gelişmelerin çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ya da azaltılmasında en önemli faktörlerden biri olduğu tartışılmaktadır. Teknoloji geliştikçe çocuk çalışmasına gereksinim azalmış, teknik yenilikler sonucunda çocuklar iş piyasasından çekilmeye başlamışlardır.

Çocuk İşçiliğine İlişkin Kanunların Oluşturulması: Çocuk işçiliğine yönelik kanunlar çocuk işçiliğinin azaltılmasında geleneksel bir araç olarak görülmüştür. Çocuk işçiliğiyle ilgili yasaların çocuk işçiliğinin nedenlerinin ortadan kaldırılmasından ziyade, çocuk işçiliğinin azaltılması yönünde etkili bir araç olduğu tartışılmaktadır (Nardilelli, 1990; Akt: Cunningham ve Viazzo 1996: 18).

Zorunlu Eğitim: Zorunlu eğitim kanunları en azından bu problemin teoride üstesinden gelmek için etkili görülmüştür. Zorunlu Eğitim Kanunuyla birlikte okula gitme yaşının yükseltilmesi ve okulu bırakmanın gayri kanuni olduğu gündeme gelmiştir. Okula gitme zorunluluğu yalnızca okula giden çocukların sayısındaki artışı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda işgücüne de bir norm getirmiştir. 10 yaş ile 14 yaş arasındaki çocuk işçi oranı 1851 ve 1911 yılları arasında yarı yarıya düşmüş, 12 yaş ve üstü çocukların çalışma oranı % 34 ten % 5'e kadar gerilemiştir. Çalışan kız çocuklarındaki oran ise % 18 den % 3'e düşmüştür. Böylelikle işçi pazarlarında "çocuk" olarak tanımlanma 10 yaş ile 14 yaş aralığında bir yaş dönemine denk gelmiştir (Heward 1993; Akt: Cunningham 1996: 44-45).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru çocuk işçiliğini sınırlandırmaya yönelik yasal düzenlemelerde artış gözlenmesine, Avrupa ülkeleri tarafından çocuğun istismarını önleyici yasalar hazırlanmasına rağmen bu ülkelerde çocuk işçiliği tamamen ortadan kalkmamış, bazı yerlerde yaygın olarak sürdürülmüştür. 19.yy.'da yüzyılda yer alan bu gelişmelerin devamında çocuğun korunması, hakları, eğitim zorunluluğu, çocuk

işçiliğinin yasaklanması, çocuk suçluluğunu önleyici önlemlerin alınması vb. kavramlar 20.yy.'m ürünü olarak gelişmiştir (Mendelievich 1979: 4).

Görüldüğü gibi, çocuklar tarihin hemen hemen her dönemde çalışma yaşamı içinde yer almışlardır. Ancak, daha önce aile işinde veya daha basit düzeyde işlerde yer alan çocuklar, sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan “çocuk işçiliği” kavramıyla beraber yeni çalışma alanlarının içine girmişlerdir. Çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocuğun değerinin artması noktasında, çalışma yaşamında yer alan çocuklar için 20.yy’da oldukça güzel gelişmeler meydana gelmiştir. BM tarafından Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiş ve çocuğun değeri, çocuğu koruyan ve gereksinimlerini göz önüne alan bir dizi haklarla taçlanmıştır.

Ancak, günümüz dünyasında BM Çocuk Hakları Sözleşmesine rağmen, çocukları hala sokakta, atölyelerde, tarlalarda, fuhuş ve pornografi ticaretinde, köle olarak ve silahlı çatışmalarda görebilmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında çocukların yaşama, eğitim, gelişim haklarını kullanabilecekleri ve çocukluklarını yaşayabilecekleri bir dünyanın sağlanması, bilgi çağına geldiği bir dönemde önemli bir mücadeleyi gerektirmektedir.

1.1.4. Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri

Çalışma kapsamında, çalışan çocukların durumuna ilişkin bilgiler dünyada ve Türkiye’de olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak dünya genelinde çalışan çocukların istatistiksel oranlarına ve sonrasında ülkelere göre çalışma biçimlerine yer verilecektir.

1.1.4.1. Dünyada Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 32. Maddesi, devletlere, çocukları tehlikeli olabilecek, eğitimlerinde aksaklıklara neden olabilecek etmenlerden, ekonomik sömürüden ya da çocuğun sosyal, ahlaki, manevi, zihinsel, fiziksel ve sağlık açısından zararlı olabilecek işlerden korumak amacıyla hukuksal yaptırımlar dahil çeşitli önlemler almaları çağrısında bulunmaktadır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi alanında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda 2000-2012 yılları arasında geçen 12 yılda tüm dünya genelinde çocuk istihdam sayısı 352 milyondan 264 milyona, tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçi sayısı ise yarı yarıya

azaltılarak 85 milyona indirilmiştir. Ancak bu konuda yapılan tüm çalışmalara rağmen dünya çocuk nüfusunun %11 ine denk gelen 168 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Yaklaşık olarak çocuk işçilerin yarısı doğrudan sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimini tehlikeye sokan tehlikeli ve zararlı işlerde emek arz etmektedir (ILO 2013:3).

Tablo 1: Çocuk İstihdam Sayıları 5-17 Yaş Grubu, (2000-2016)

	ÇOCUK İSTİHDAMI		ÇOCUK İŞÇİLİĞİ		TEHLİKELİ İŞLER	
	(000)	%	(000)	%	(000)	%
2000	351 900	23,0	245 000	16,0	170 500	11,1
2004	322 729	20,6	222 294	14,2	128 381	8,2
2008	305 669	19,3	215 209	13,6	115 314	7,3
2012	264 427	16,7	167 956	10,6	85 344	5,4
2016	218 019	13,8	151 622	9,6	72 525	4,6

Kaynak: Marking Progress Aganist Child Labour, ILO,2013 ve Global Estimates of Child Labour, Results and Trends, 2012-2016, ILO, 2017.

Tablo 1. incelendiğinde 2000 yılındaki çocuk işçi sayısı 245 milyondan 151 milyona indiği görülmektedir. 2000-2017 yılları arasında 5-17 yaş grubunda tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçi sayılarında azalma olmuştur. 2000 yılında 245 milyon çocuk işinin 170 milyonu tehlikeli sayılan işlerde çalışırken, 2016 yılında çalışan çocuk sayısı 151 milyon, tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı ise 73 milyondur. Tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçi sayısı yaklaşık yarı yarıya azalmıştır. Bunun sebebi ILO'nun çocuk işçiliğinin önlenmesi önceliğini tehlikeli işlerde çalışan çocuklara vermesi ve dünya genelinde uygulamasıdır.

Tablo 2: Bölgelere Göre Çocuk İşçiliği,5-17 Yaş Grubunda,(2008-2016)

BÖLGELER		ÇOCUK İŞÇİLİĞİ		TEHLİKELİ İŞLER	
		(000)	%	(000)	%
ASYA PASİFİK	2008	113 607	13,3	48 164	5,6
	2012	77 723	9,3	33 860	4,1
	2016	62 077	7,4	28 469	3,4
LATİN AMERİKA	2008	14 125	10	9 436	6,7
	2012	12 505	8,8	9 638	6,8
	2016	10 735	5,3	6 553	3,2
SAHRA ALTI AFRİKASI	2008	65 604	25,3	38 736	15,1
	2012	59 031	21,4	28 767	10,4
	2016	72 113	19,6	72 525	4,6

Kaynak: Marking Progress Aganist Child Labour, ILO,2013 ve Global Estimates of Child Labour, Results and Trends, 2012-2016, ILO, 2017.

Tablo 2'ye göre 2008 ve 2016 yıllarında 5-17 Yaş Grubunda Bölgelere Göre Çocuk İşçiliği alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde en çok çocuk işçi bulunan bölge Asya ve Pasifik bölgesi iken Sahra Altı Afrika'sında her beş çocuktan biri çocuk işçidir. Bu oran Sahra Altı Afrika'sında yaşayan tüm çocukların %21' ine denk gelirken, Asya Pasifik bölgesinde % 9, Latin Amerika bölgesinde ise % 8 oranındadır. Tablo 2 incelendiğinde Latin Amerika'da 2008 yılında 14 milyon 125 bin çocuk işçi var iken 2012 yılından bu sayının 12 milyon 505 bine düştüğü ve 2016 yılında ise 10 milyon 735 bine gerilediği görülmektedir. Asya- Pasifik bölgesinde ise 2008-2016 yıllarına bakıldığında çocuk işçiliği oranınının 113 milyondan 62 milyona düştüğü ve önemli ölçüde bir azalma olduğu fark edilmektedir. ILO tarafından 2000-2014 yılları arasında 20 Afrika ülkesinde uygulanan 60 projenin Afrika' da çocuk işçi sayısının azalmasında etkili olduğunu ve 2008 yılında 65 milyon olan çocuk işçiliğinin 2012 yılında 59 milyona düştüğünü söyleyebiliriz. Ancak, 2016 yılında çocuk işçi sayısında 72 milyona ulaşan bir artış olduğu görülmektedir. Tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayılarına bakıldığında Latin Amerika'da ve Asya-Pasifik'te çalışan çocuk sayılarında azalma olduğunu görmekteyiz. Sahra Altı Afrika'sında ise tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçi arttığını söyleyebiliriz. Çocuk nüfus oranlarına göre tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısının oranlamasına bakıldığında yüzde 4,6 oranıyla en yüksek çalışma oranın Sahra Altı Afrika'sında olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Yaş Grubuna Göre Çocuk İşçi Sayısı

	5-14 yaş (000)	14-17 yaş (000)
2000	186 300	59 200
2004	170 383	51 911
2008	152 850	62 419
2012	120 453	47 503
2016	114 472	37 149

Kaynak: Marking Progress Against Child Labour, ILO,2013 ve Global Estimates of Child Labour, Results and Trends, 2012-2016, ILO, 2017.

Tablo 3 incelendiğinde, 5-14 yaş aralığındaki çocuk işçi sayısında üçte bir oranında yaklaşık 66 milyon çocuk işçi sayısının azaldığını söyleyebiliriz. 5-14 yaş grubunda 2000 yılında 186 milyon 300 bin çocuk işçi varken, bu sayı 2004 yılında 170 milyon 383 bine, 2008 yılında 152 milyon 850 bine, 2012 yılında 120 milyon 453 bine ve 2016 yılında ise 114 milyon 472 bine gerilemiştir. 14-17 yaş grubunda 2000 yılında

çalışan çocuk sayısı yaklaşık 60 milyon iken bu sayı 2016 yılında yaklaşık 37 milyona gerilemiştir.

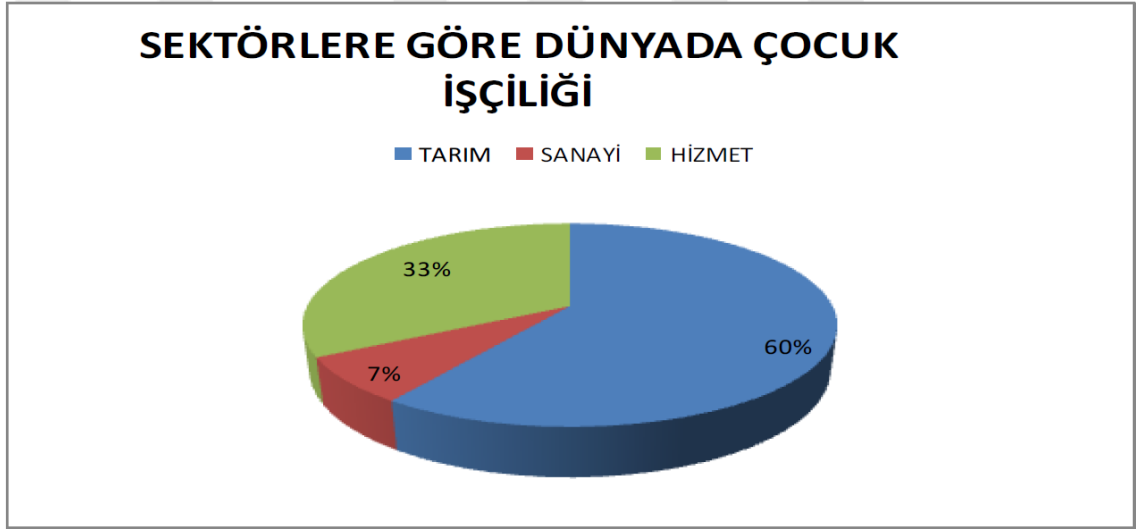
Tablo 4: 5-17 Yaş Grubunda Cinsiyete Göre Çocuk İşçiliği

		ÇOCUK İŞÇİLİĞİ		TEHLİKELİ İŞLER	
		(000)	%	(000)	%
ERKEKLER	2000	132 200	16,8	96 700	12,2
	2004	119 575	14,9	74 414	9,3
	2008	127 761	15,6	74 019	9
	2012	99 766	12,2	55 048	6,7
	2016	87 521	10,7	44 774	5,5
KIZLAR	2000	113 300	15,2	74 800	10
	2004	102 720	13,5	53 966	7,1
	2008	87 508	11,4	41 296	5,4
	2012	68 190	8,9	30 476	4
	2016	64 100	8,4	27 751	3,6

Kaynak: Marking Progress Against Child Labour, ILO,2013 ve Global Estimates of Child Labour, Results and Trends, 2012-2016, ILO, 2017.

Tablo 4'e göre 2000-2016 yıllarında 5-17 yaş grubunda Çocuk İşçiliği katılımı erkekler arasında daha yüksektir. 2016 yılında yaklaşık 87 milyon erkek çocuk işçi olarak çalışırken bu sayı kızlarda 72 milyondur. Erkek çalışan çocuk sayısı 2000 yılında 184 milyon iken 2016 yılında 87 milyona gerilemiştir. Çalışan kız çocuklarında ise durum 2000 yılında 168 milyondan 64 milyona gerilemiştir. Tehlikeli işlerde çalışan hem kız çocuklarının sayılarında hem de erkek çocukların sayılarında yaklaşık yüzde atmış oranında azalma yaşanmıştır.

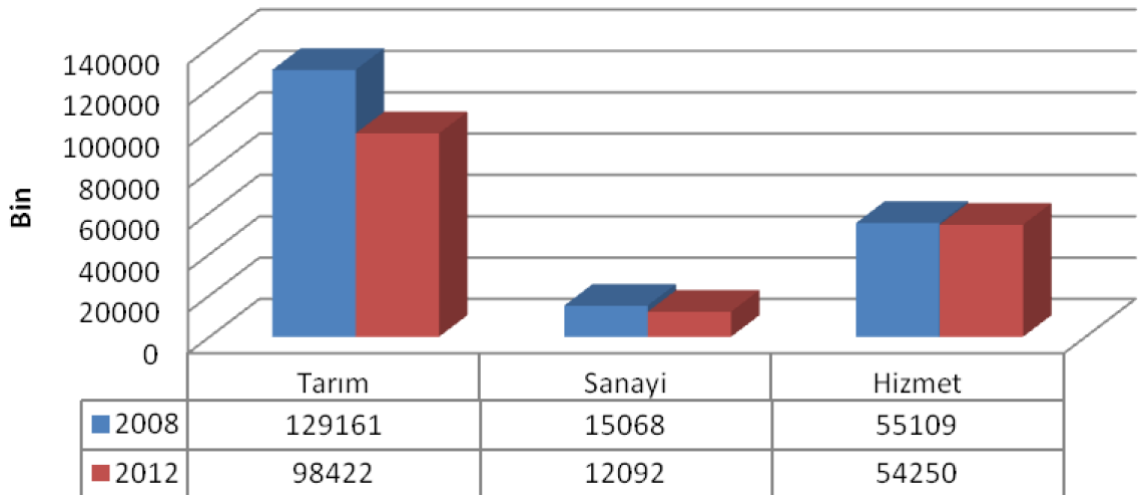
Şekil 1: 5-17 Yaş Grubunda Sektörlere Göre Dünyada Çocuk İşçiliği

Kaynak: Global Estimates of Child Labour, Results and Trends, 2012-2016, ILO, 2017.

Şekil 1'e göre 2016 yılı verilerine göre dünyada tarım sektöründe çalışan 98 milyon çocuk işçi sayısı toplam çalışan çocuk işçilerin %60'ıdır. Tarım sektörü, tüm dünyada çocuk işçilerin en fazla olduğu sektör şeklindedir. Tarım sektöründe çocuklar pamuk, hayvancılık, çobanlık, tütün, çay, pirinç, şeker kamışı, şekerpancarı, meyve, kahve gibi işlerde yoğun bir şekilde çalışmaktadır.

Şekil 2: Dünyada 5–17 Yaş Grubunda Çocuk İşçiliğinin Sektörlere Göre Dağılımı, (2008–2012)

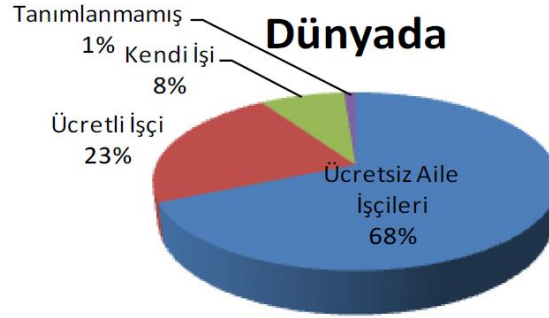

Kaynak: TUIK-Haber Bülteni / Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012.

Şekil 3 incelendiğinde 5-17 yaş aralığında hizmet sektöründe çalışan çocuk sayısının 2012 yılında 54 milyon 250 bin olduğu, 12 milyon 92 bin çocuk ile sanayi sektöründe çocuk istihdamının en az olduğunu, ancak en çok çocuk istihdam edilen

sektörün 98 milyon 422 bin çocuk ile tarım sektörü olduğunu görmekteyiz. Ancak tarım sektöründe dört yıl içerisinde çalışan çocuk sayısının dörtte bir oranında azalma olması çocuk işçiliğinin engellenmesi adına olumlu bir orandır.

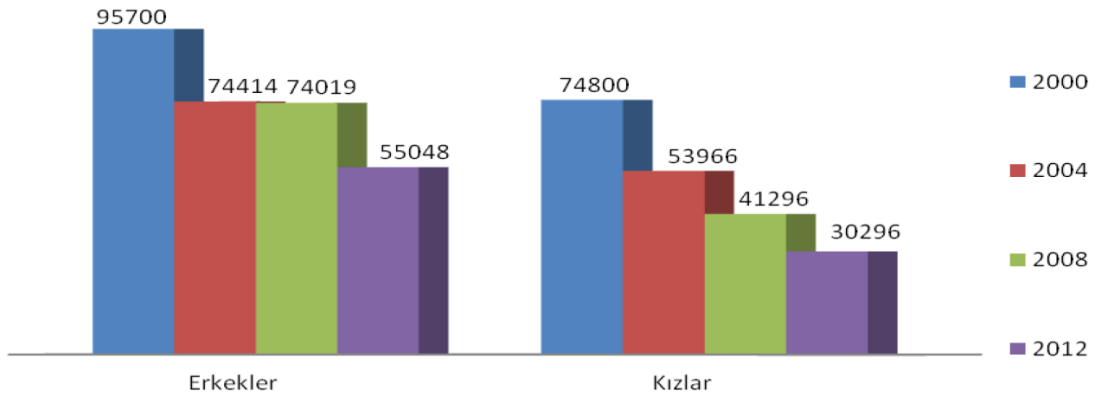
Şekil 3: Dünyada 5–17 Yaş Grubunda İstihdam Durumuna Göre Çocuk İşçilerin Dağılımı, 2012

Kaynak: Marking Progress Against Child Labour, ILO, 2013: 23.

Şekil 3'e göre 2012 yılında dünyada istihdam edilen çocuk işçilerden ücretsiz aile işçileri tüm istihdam edilen çocuk işçilerin %68' ini oluşturmakta iken ücretli işçilerin oranı %23, kendi işine sahip olanların oranı ise %8 civarındadır. Türkiye 'de ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışan oranı %46, ücretli işçi %52 ve kendi işini yapan oranı ise %2' dir. Dünya ortalamaları ile karşılaştırıldığında ülkemizde ücretli işçi olarak çalışan çocuk işçi sayısının oranının yüksek olduğu fark edilmektedir.

Şekil 4: Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocukların Kız-Erkek Sayısı,(2000–2012)

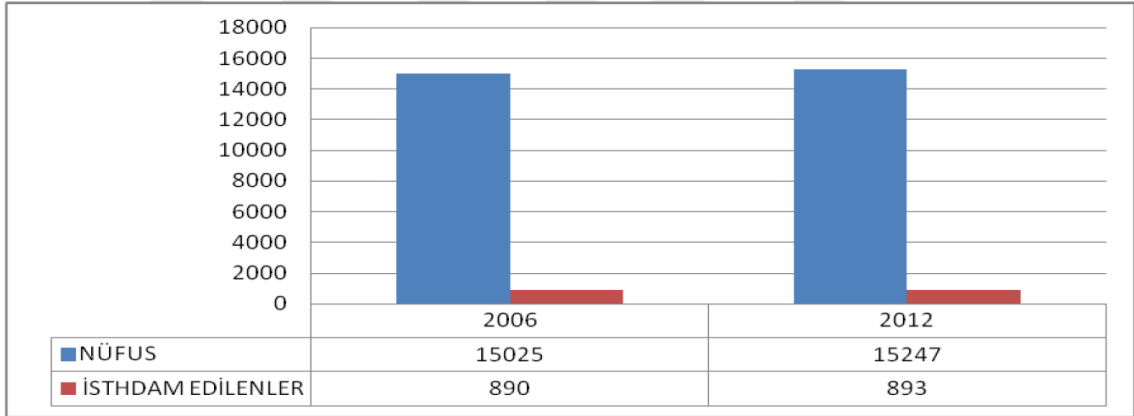
Şekil 4 incelendiğinde 2000-2012 yıllarında tehlikeli işlerde çalışan kız ve erkek sayılarında azalma olmuştur. Tehlikeli işlerde çalışan kız çocuklarında 2000 yılında sayı 75 milyon civarında iken 2012 yılında 30 milyona kadar gerilemiştir. Erkek çocuklarında ise 95 milyondan 55 milyona kadar düştüğü görülmektedir.

1.1.4.2. Türkiye’de Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri

Türkiye; çocuk ve gençlerin belli bir yaştan önce istihdam edilmelerini önlemek ve çalışan çocukların çalışma şartlarını iyileştirmek amacıyla ILO'nun çocuk işçiliğini engellenmesi ile alakalı İLO'nun 138 ve 192 sayılı sözleşmelerini kabul etmiştir. Ülkemizdeki çocuk işçiliğinin en kötü şekilleri; aile işlerinin dışında, belli bir ücret karşılığı geçici ve gezici tarım işlerinde çalışma, küçük ve orta ölçekli işletmelerde tehlikeli ve ağır işlerde çalışma ve sokakta çalışma şeklinde görülmektedir (Aydın, 2004:299).

Türkiye’de çocuk işçiliğinin durumunu tespit etme amacı ile Devlet İstatistik Enstitüsü (Önceki DİE, şimdiki adıyla Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK), 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında Çocuk İşgücü Anketleri yapmıştır. Bu anketler TÜİK ve ILO’nun imzaladığı projeler çerçevesinde yapılmıştır.

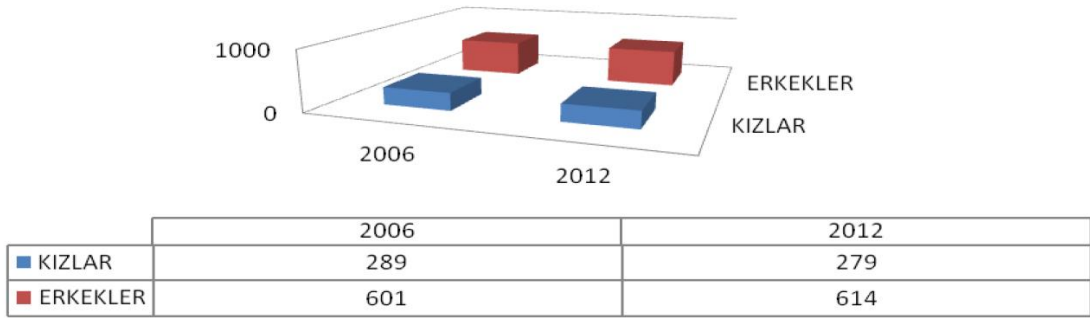
Şekil 5: 6–17 Yaş grubunda nüfus ve istihdam oranları, (2006–2012)

Kaynak: TÜİK 2012 Çocuk İş Gücü Araştırma Anketi

Şekil 5’te yapılan bu anketlere göre 2012 yılı için 6-17 yaş grubunda bulunan 15 milyon 247 bin çocuktan 893 bini ekonomik bir işte çalışmaktadır. 2006 yılında çocuk nüfus oranı 15 milyon 25 bin iken istihdam edilen çocuk sayısı ise 890 bin çocuktur. 2006 ve 2012 yıllarını nüfus ve istihdam edilen çocuk sayıları açısından incelediğimizde pek bir fark olmadığını görebilmekteyiz.

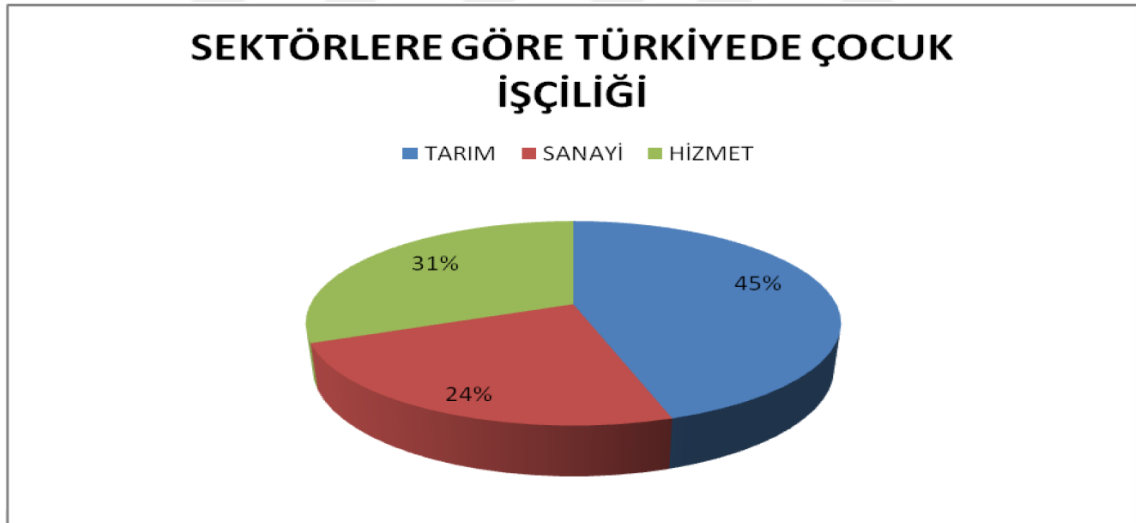
Şekil 6: 16–17 yaş grubunda cinsiyetlerine göre çocuk işçiler, (2006–2012)

Kaynak: TÜİK 2012 Çocuk İş Gücü Araştırma Anketi

Şekil 6'ya göre 2012 yılında 6-17 yaş aralığında istihdam edilen çocukların 614 bini erkek, 279 bini ise kızlardan oluşmaktadır. Kızların tüm çalışan çocuklara olan oranı % 31, erkeklerin oranı ise % 69 dur. 2006 yılından 2012 yılına gelindiğinde çalışan kız çocuklarının sayısında azalma olurken erkek çocukların sayısında artış olduğu görülmektedir.

Şekil 7: 6-17 yaş grubunda sektörlere göre Türkiye’de çocuk işçiliği

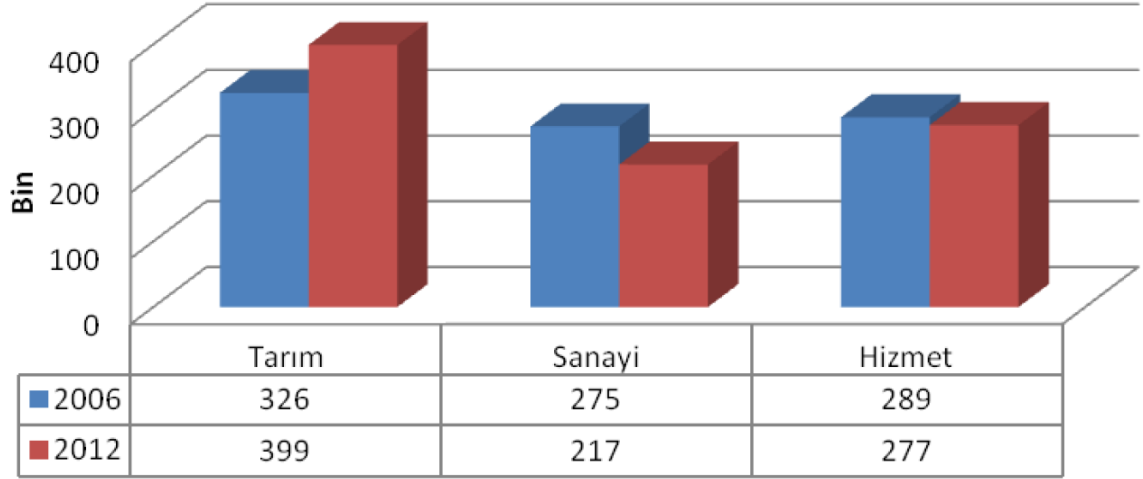

Kaynak: Global Estimates of Child Labour, Results and Trends, 2012-2016, ILO, 2017.

Şekil 7'ye göre Türkiye’de ise çalışan çocukların %45’ i tarımda çalışmakta olup, tarım sektöründe çalışan çocuklar en kötü konumda çalışan çocuklar arasında ön sırada yer almaktadır (www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2014_6_20140203.pdf, Erişim Tarihi:10.11.2017). Bu çocuklar ülkemizin çeşitli bölgelerinde özellikle tütün, şekerpancarı, pirinç, narenciye, fındık, pamuk ve benzeri ürünlerin tarımında hasat, çapa gibi işlerde yoğun bir şekilde çalışmaktadır (Gülçubuk 2012:77).

Şekil 1 ve Şekil 7 incelendiğinde dünyada çocuk işçilerin %60'ı tarım sektöründe çalışırken Türkiye' de oran % 45 civarlarında olduğu görülmektedir. Sanayi sektöründe ise dünyada oran %7 iken Türkiye'de sanayi sektöründe çalışan çocuk işçi oranı % 24' tür. Hizmet sektöründe dünyada oran %33, Türkiye'de oran % 31'dir.

Şekil 8: Türkiye' de 5–17 Yaş Grubunda Çocuk İşçiliğinin Sektörlere Göre Dağılımı, (2006–2012)

Kaynak: TUIK-Haber Bülteni / Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012.

Şekil 8'de ise ülkemizde çocuk işçilerin 2006 ve 2012 yıllarında sektörel alanda dağılımını görülmektedir. Buna göre çocuk işçi sayısının en fazla olduğu sektör tarım sektörüdür.

Tablo 5: Okula devam eden çocukların durumları, (2006–2012)

	OKULA DEVAM EDEN ÇOCUK SAYISI		EKONOMİK İŞLERDE ÇALIŞAN		EV İŞLERİNDE FAALİYETTE BULUNANLAR		ÇALIŞMAYANLAR	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012
YIL								
KIZ	6018	6804	69	142	3108	3846	2840	2808
ERKEK	6694	7146	203	303	2409	3145	4082	3698
TOPLAM	12712	13950	272	445	5517	7991	6922	6506

Kaynak: TUIK-Haber Bülteni / Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012.

Tablo 5 incelendiğinde 6-17 yaş gurubunda 13 milyon 950 bin çocuk okula devam etmektedir. Okula devam eden çocuklardan 445 bini ekonomik bir işte çalışmakta, 7 milyonu ev işlerinde faaliyette bulunmakta iken 6 milyon 504 bini çalışmamaktadır.

Ekonomik işlerde bulunan 445 bin çocuğun 303 bini erkek 142 bini kızlardan oluşurken ev işlerinde faaliyette bulunan kızların sayısının erkeklerden çoktur.

Tablo 6: Okula Devam Etmeyen Çocukların Durumları, (2006–2012)

	OKULA DEVAM ETMEYEN ÇOCUK SAYISI		EKONOMİK İŞLERDE ÇALIŞAN		EV İŞLERİNDE FAALİYETTE BULUNANLAR		ÇALIŞMAYANLAR	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012
KIZ	1331	669	220	136	842	405	269	127
ERKEK	983	628	398	311	180	98	404	219
TOPLAM	2134	1297	618	448	1023	503	673	346

Kaynak: TUIK-Haber Bülteni / Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012.

Tablo 6'ya göre 2012 yılında okula devam etmeyen çocuk sayısında 2006 yılına göre oldukça bir azalma olmuştur. 2012 yılı itibarıyla okula 1 milyon 297 bin çocuk okula devam etmemektedir. Okula devam etmeyen çocuklardan 448 bini ekonomik bir işte çalışmaktadır. Ekonomik işlerde çalışan çocukların % 70 i erkek çocuklardır. Ev işlerinde faaliyet gösteren 503 bin çocuğun %80 i kız çocuklardır. 346 bin çocuk ise çalışmamaktadır.

2006 yılında okula devam etmeyen kız çocuk sayısı bir milyon 331 bin iken bu sayısı 2012 yılında yaklaşık yarı yarıya azalarak 669 bine düşmüştür. Erkek çocuklardan da okula devam etmeyen sayısında bir azalma görülmektedir. 2006 yılında okula devam etmeyen 983 bin erkek çocuk var iken bu sayı 2012 yılında 628 e düşmüştür. Okula gitmeyen çocukların durumu incelendiğinde erkek çocukların yarısının bir ekonomik işte çalışmaktadır. Okula devam etmeyen kız çocukların ise yüzde yirmisi ekonomik bir işte çalışmaktadır. 2012 ve 2006 yılları kıyaslandığında okula gitmeyip ekonomik bir işte çalışan çocuk sayısında azalma olduğu görülecektir. Özellikle kız çocuklarda yüzde 40 lık bir azalma mevcuttur. 2012 yılında okula devam etmeyen kız çocuklarının yüzde yetmişinin ev işlerinde faaliyette bulunurken bu oran erkek çocuklarda yüzde yirmi civarındadır. Okula gitmediği halde bir ekonomik işte çalışmayan kız çocuk sayısı 2012 yılında 127 bin, erkek çocuk sayısı ise 219 bindir.

Tablo 7. 6–17 Yaş Grubunda Çalışan Çocukların İşteki Durumu, (2006–2012)

YIL	TOPLAM		ÜCRETLİ		KENDİ HESABINA		ÜCRETSİZ AİLE İŞÇİSİ	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012
KIZ	289	279	157	117	5	1	127	161
ERKEK	601	614	348	353	19	10	235	252
TOPLAM	890	893	505	470	24	11	362	413

Kaynak: TUIK-Haber Bülteni / Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012.

Tablo 7 incelendiğinde 6-17 yaş grubunda çalışan 893 bin çocuktan 470 bini ücretli, 11 bini kendi hesabına, 413 bini ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ücretsiz aile işçilerin %82' si kırsal alanda çalışmaktadır.

1.1.5. Çocukları Çalışmaya İten Nedenler

Çocukların çalışma alanlarında yer alması, çok boyutlu ve birbiriyle iç içe geçmiş çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Nedeni, ister yoksulluk kültürü, ister göç, geleneksel bakış açısı, eğitime ulaşma imkanlarının yetersizliği, kayıt dışı ekonomi vb. olsun, çocuklar bu ve buna benzer nedenlerle günümüz dünyasında çalışma yaşamı içinde sağlıklı birer birey olarak geleceğe hazırlanmalarına ket vuran, çok boyutlu gelişimlerini tehlikeye sokan çeşitli çalışma alanlarında yer almaktadır.

Çocukların çalışma yaşamında yer almalarına ilişkin nedenlerin birbirleriyle bağlantılı olduğunu ve çemberin halkaları gibi birbirlerini etkileyerek çocuğun çalışma yaşamına katılımında rol oynadığını söylemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda çocukları çalışmaya iten temel nedenler aşağıda başlıklar halinde ele alınacaktır.

1.1.5.1. Yoksulluk ve Göç

Çocukların çalışmaya başlama nedenleri içerisinde belki de ilk sırada gelen yoksulluk, çocukların eğitime devamlarında da rol oynamakta ve dolayısıyla çocukların çalışma yaşamına katılımlarına yönelik etkenlerin kaynağını oluşturmaktadır.

Yoksulluğun nedenini ve çocukların çalışma yaşamına katılmalarındaki etkilerini incelediğimizde, yoksulluğun meydana gelmesinde ülkelerin ekonomik kalkınmışlık düzeylerinin, işsizliğin, bozuk gelir dağılımının, ekonomik krizlerin, hızlı nüfus artışının,

kayıt dışı ekonominin, aile ve çocuklara yönelik politikaların yetersizliğinin etkili olduğu düşünülmektedir (ÇSGB, 2005: 24).

Devletlerin pek çoğu ekonomik krize girdiği zaman, sağlık önlemlerini, eğitimi, barınmayı ve gelir dağılımı eşitliğini göz ardı ederler ve hayat yoksullar için ayakta kalma mücadelesi haline geldiği zaman çocuklar ailelerinin sorumluluklarını üstlenmeye zorlanırlar. Aileler zorlukları aşmak konusunda alternatifsizdir ve hayatta kalmak için çocuklarını çalıştırırlar. Bu durum ya anne babanın çalışmaya gitmesi nedeniyle çocukların ev işlerinde çalışmaları veya çocuğun ailesi için dışarıya para kazanmaya gitmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Drew 2003: 6-7). Bununla birlikte, çocukların ailelerindeki yetişkin bireylerin istihdam imkanı bulamamaları da yoksulluğun ve çocuk işçiliğinin temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır (ÇSGB 2006a: 20).

Yoksulluğun, çocukların çalışma yaşamına katılımına bir diğer etkisi, aile ilişkilerini etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Baba, ekonomik sorunlar nedeniyle evi terk etmiş, anne yalnız kalmış olabilir. Baba ve anne, hasta olabilirler veya ölmüş olabilirler. Bu ve benzeri nedenler çocuğu aile içinde çalışmaya zorlamaktadır (Mendelievich 1979: 8).

Devletlerin yoksulluğu azaltma, çocuklar ve aileleri için gerekli sosyal koruma tedbirlerini alma konusunda yetersiz olması da çocukların çalışma yaşamına katılımında önemli bir etkendir (Drew 2003: 7).

Ailelerin ekonomik yetersizlikler içinde olması, çocuklarını okuldan alarak çalışma yaşamına itmelerine neden olmaktadır. Ekonomik nedenler çerçevesinde, özellikle çocuğun işten alınması nedeniyle ailenin uğrayacağı gelir kaybının ağır basması ya da çocuğun okul masraflarının karşılanmasında ailelerin yetersiz kalması çocuğun okuldan ayrılmasının en önemli nedenleri arasındadır (ÇSGB 2005: 24).

Görüldüğü gibi, yoksulluk çocukların çalışma yaşamına itilmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, devletlerin ekonomik politikaları oluştururken yoksulluğun sosyal sorunlardan biri olan çocuk işçiliğine de kaynak teşkil ettiğini titizlikle değerlendirmeleri, gerekli tedbirleri ve planlamaları ortaya koymaları önemlidir.

Yoksulluk kültürüyle iç içe geçmiş olan göç olgusu da çocukların çalışma yaşamına katılmalarında önemlidir (ÇSGB, 2006a: 2). Özellikle zorunlu göç yaşayan ailelerin karşılaştığı ekonomik sorunlar yüzünden ve çocuklar çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Bu durum çocuk işçiliği üzerine yapılan araştırmalarda da belirgin bir

şekilde görülmektedir. Türkiye’de çocuk işçiliği, çalışan çocukların büyük bir oranının son 10-15 yıl zarfında Doğu ve Güneydoğu’dan göç etmiş ailelerin çocukları olduğunu ortaya koymaktadır. (Yıldız 2007:62) Karatay’ın (1999) çalışmasında, İstanbul’da sokaklarda çalışan çocukların ailelerinin, son 5 yıl içinde kente göç ettiği saptanmıştır.

Göçle gelen ailelerin çocuklarının erken yaşta çalışma yaşamına dahil olması, çocuğun ailesi tarafından istismar edilmesi olarak okunabileceği gibi yoksulluğa karşı bir cevap, özellikle göç edilen mekanda bir tutunma çabası olarak da okunabildiği vurgulanmaktadır (Doğan 2017:6).

1.1.5.2. Eğitim ile İlgili Nedenler

Aileler, ekonomik yetersizliklerinin olması nedeniyle çocukların eğitimine gereken yatırımı yapamamaktadır. Bundan dolayı çocuk çalışma ve eğitim yaşamı içinde anda yer almaktadır.

Çalışan ve okula düzensiz giden çocuğun öğretilen kavramları yeterli düzeyde öğrenmesi olanaksızdır. Eğitim daima işin gerisinde kalmakta ve bu durum zamanla çalışan çocukların öğrenimlerini başarıyla sürdürme olanağı bulan daha da küçük yaşlardaki çocuklarla aynı düzeyi paylaşmaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle, çalışan çocuğun kendi yaş grubuyla özdeşleşememesi bir yana, çocuk başarısız bir öğrenci gibi değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, çocuk başarısızlık sonrasında yaşadığı değersizleşme duygusuyla, bu olumsuz durumdan eğitim alanını terk ederek kurtulmaya çalışmaktadır (Boidin 1995: 20). Bu durum, çocuğun eğitim başarısına ket vurmakta dolayısıyla çocukların tamamen çalışma yaşamına katılımını hızlandırmaktadır.

Aileler tarafından çocukların eğitim hayatlarının, çalışma hayatına göre daha az değere sahip olması ve bu şekilde algılanması, çocukların eğitim hayatlarını negatif yönde etkileyen bir diğer noktadır.

Ekonomik açıdan güçlük çeken aileler, eğitim süreci sonucunda uzun dönemli getiriler yerine çocuğun o an bir işte çalışıp kısa dönemde gelir getirmesi ve beceri kazanmasının daha faydalı olduğunu düşünebilir ve çocukların iş hayatına katılmaları konusunda büyük etkiye sahip olabilirler. Bu konuda anne babalar eğitimi yararsız, erişilmesi güç, masraflı ve kalitesine güven olmayan bir bakış açısı ile algılarlar (ÇSGB 2004: 4).

Ailelerin bilinçsizliği, eğitilmiş kesimin işsizlik oranının yüksek olması, eğitimin ulaşılabilirliğinin zor olması ve maliyeti, içerik açısından tatmin edici olmaması gibi unsurlar da eğitime devamı azaltan etkenler olarak görülmektedir (ÇSGB, 2006b: 2). Bazı koşullarda ebeveynler, çocukların ekonomik faaliyetlere katılmasına onların okula gitmelerinden daha çok önem vermektedirler. Bu davranış, özellikle mevcut okullaşmanın kalite ve değerinin düşük olduğu yerlerde söz konusu olmaktadır (Pinheiro, 2006: 238).

Türkiye’de yapılan araştırmalara göre, eğitim ve çocuk işçiliği arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim, çocuk işçiliğini önlemede en önemli etkenlerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmış olmasının Türkiye’de çocuk işgücünün azaltılmasında büyük etkisinin olduğunu söylemek yerinde olacaktır (ÇSGB, 2006a: 20).

1.1.5.3. Geleneksel Bakış Açısı

Toplumlar, çocukların çalışmasına yönelik farklı bakış açısında sahip olabilmektedirler. Bazı toplumlarda çocuğun sağlıklı gelişim imkanlarına sahip olması ve sosyalleşmesi için eğitim hayatı içerisinde yer alması önemsenir ve çocuğun çalışma hayatına katılımı ve gelişimi bir çerçevede değerlendirir. Bazı toplumlarsa iş yaşamının çocuğun gelişimine katkı sağladığı ve sosyal gelişimi olumlu etkilediği düşüncesi hakim olabilir.

Drew (2003: 4-5)’e göre, bazı toplumlarda çocuğun aile sorumluluğunu paylaşmasının ve ailenin diğer fertlerinin dışarıda çalışması durumunda ev işlerine yardım etmesinin çocuğun geleceği için yararlı olacağına inanılmaktadır.

Ailenin bu yöndeki bakış açısı, çocuğun çalışma yaşamına katılımının sosyal gelişimine, yaşam hakkında tecrübe kazanmasına ve aile bağlarının güçlenmesine katkı sağlayacağı şeklindedir (Kim ve Zepeda 2004: 392). Ailenin çocuğun dolaylı ya da doğrudan istismarıyla elde ettiği yarar aile tarafından despotik ya da gayri insanı olarak değerlendirilmemekte, hayatın doğalsüreci içerisinde legal olarak değerlendirilmektedir. Hatta bu aileler çocuğun erken yaşta çalışarak, iş öğrendiğini ve geleceğini hazırladığını düşünmektedirler. Çocuğun erken yaşta çalışmasının onda yaratacağı fiziksel ve psikolojik zararlardan da habersizdirler. Bu noktada, çocuk işçiliğinin de diğer toplumsal

problemler gibi toplumun kültür ve eğitim düzeyinden ayrı olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır (Drew 2003: 4-5).

Görüldüğü gibi çocukların çalışma yaşamına katılımlarında çocuğun ihtiyaçlarının, gelişiminin, haklarının, kısacası “çocuk” kavramının ne şekilde algılandığı önemlidir. Bazı toplumlar çocuğa özel olarak korunması, oyun, eğitim vb. ihtiyaçlarının karşılanması gereken bir varlık olarak bakarken, bazı toplumlar çocuğu küçük yaşlarda yetişkin dünyasına hazırlayacak aktivitelerin içine dahil etmeyi sakıncalı görmemekte hatta çocuk için yararlı görmektedirler. İşte bu noktada çocuğun toplumdaki değeri, önemi ve çocuğa ilişkin yaklaşımlar açısından toplumlar arasında farklılıklar ortaya çıkmakta ve bu durum çocukların çalışma yaşamına dahil olmalarında önemli bir rol oynamaktadır.

1.1.5.4. Çocuk İşgücüne Olan Talep

Çocuk işgücüne olan talep de çocukların çalışma yaşamına katılmalarının nedenlerinden biridir. Yoksulluk, çocukları çalışmaya zorlamakta ve işveren bu durumu kullanmaktadır. Bazı işverenler çocuk işçi çalıştırarak işçilerin çalışırken işverene getireceği maddi yükten kurtulurlar. Çocuk işçilerin kendi haklarını savunmaktan yoksun olmaları, sağlık sigortasının olmayışı ve ekonomik dalgalanmalarda rahatlıkla işten çıkarılabilmeleri işveren tarafından avantaj olarak görülmekte ve bu durum çocukların çalışma yaşamında yer almalarını kolaylaştırmaktadır (Drew 2003: 6-7). Bununla birlikte, işvereni çocuk işçi çalıştırmaya iten faktörler arasında maliyet faktörü de önemli bir yer teşkil etmektedir. Çocuk işçilere ödenen ücretlerin düşük olması işverene iç ve dış pazarda rekabet etme olanağı sağlamaktadır (Altuntaş 2005: 60).

Çalışma yaşamına katılan çocuklar, korunmasız ve güçsüz bir konumda değerlendirilebilir. Çünkü çocuklar daha çok emek yoğun, gelişmiş teknolojiyle çalışan ve aynı işin uzun saatler boyunca tekrarlandığı işler için tercih edilmektedirler (ÇSGB 2004: 4).

Çocuk istihdamını işverenler için cazip hale getiren nedenler aynı zamanda çocuklar için istismar boyutunu da gündeme getirmektedir. Çalışan çocukların çalışma süresinin uzun olması, düşük ücret almaları, kötü çalışma koşullarına maruz kalmaları bir süre sonra çalışan çocuklar ve çevresi tarafından kanıksandığı zaman, çocuk istismarının da normalleştirilmesi durumu gündeme gelmektedir. Bu nedenle, ucuz işgücü olarak

tercih edilen çocukların her türlü istismar ve kötü muameleden korunması için mevcut yasaların titizlikle uygulanması oldukça önemlidir.

1.1.5.5. Mevzuattaki Eksiklik ve Yetersizlikler

Mevzuattaki yetersizlik ve eksikliklerle yürürlükteki mevzuatın etkin bir şekilde uygulanamaması, çocuk işçiliğinin kontrol altına alınmasını ve önlenmesini zorlaştıran bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların yaygın olarak istihdam edildikleri tarım, küçük işletmeler ve sokakta yürütülen işler ile ev hizmetlerinin denetim yapan kurumların kapsamı dışında bulunması, kapsamda olan işyerlerinin denetiminin ise yeterli düzeyde yapılamaması, cezai müeyyidelerin yetersiz olması, bu alandaki ciddi sorunlar olarak görülmektedir (ÇSGB 2005: 30).

Görüldüğü gibi, çocuk işçiliğinin nedenleri ekonomik yetersizliklerden başlayarak, sosyal devlet yaklaşımındaki yetersizliklerle çoğalan bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu bağlamda, çocukların eğitimlerine devam edecekleri ve “okul çocuğu” olacakları bir dönemde çalışan çocuk olarak toplumda var olmamalarına yönelik gerek bireysel, gerekse toplumsal farkındalık önemli olmaktadır. Devletlerin, sosyal devlet olma kapsamında toplumun incinebilir gruplarından birini oluşturan çocukların korunması, geleceğe hazırlanması noktasında özel bir önem göstermesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

1.2. Çalışan Suriyeli Çocuklarla İlgili Araştırmalar

Türkiye’ye mülteci kısmında göç eden insanların sayısının artmasıyla birlikte son dönemlerde bu konuda yapılan akademik çalışmaların sayısı da artmış bulunmaktadır. Akademik kuruluşlar, resmi kurumlar ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen araştırmalarla konu çok farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu bağlamda Türkiye genelinde mülteciler üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi tarafından 2014 yılında gerçekleştirmiş “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması” başlıklı araştırmadır. M. Murat Erdoğan tarafından yürütülen araştırma kapsamında 72’si Suriyeli, 72’si yerel halktan olmak üzere toplam 144 kişi ile mülakatlar gerçekleştirilmiş ve 18 ilde kamuoyu araştırması yapılmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu en önemli bulgulardan biri Türkiye’de her ne kadar zaman zaman yabancı düşmanlığına ve ırkçılığa

varan tepkilerle karşılaşılsa da genel olarak Suriyelilere yönelik toplumsal kabul düzeyinin oldukça yüksek olduğudur (Erdoğan 2015). Bu çerçevede yine başka kapsamlı bir çalışma Türkiye'ye sığınan Suriyeli mültecilere insani yardım ve koruma sağlayan Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yapılmıştır. Adana, Adıyaman, Hatay, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Osmaniye ve Şanlıurfa illerinde Suriyeli sığınmacılar ile yüz yüze görüşme yöntemiyle büyük bir örneklem üzerinde yapılan “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları” başlıklı çalışmanın raporu Suriyeli sığınmacıların demografik özellikleri, sosyo-ekonomik yapı, barınma, güvenlik, sağlık, eğitim, beslenme, su/temizlik ve gelecekle ilgili beklentileri konusunda önemli veriler sunmaktadır (AFAD 2013).

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan çalışan Suriyeli mülteci çocuklara yönelik çalışmalar arasında 2012 yılında BAU Psikoloji Araştırma Ekibi tarafından gerçekleşen, Suriyeli Mülteci Çocuklar Saha Araştırması Sonuç Raporu ilk kapsamlı araştırma niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada Suriye’deki sorunlar dolayısıyla Türkiye’ye zorunlu göç etmiş çocuklarının karşılaştıkları olayların dökümünü yapılmakta ve yaşamakta oldukları duruma gösterdikleri psikolojik tepkileri ölçülmektedir (Özer ve Şirin 2012).

Yine bu bağlamda diğer kapsamlı bir çalışma Aile ve Sosyal Politikalar Ankara İl Müdürlüğü Çocuk Hizmetleri Şube Müdürlüğü tarafından Ağustos 2015-Nisan 2016 tarihleri arasında Ankara yapılan ve daha sonra rapor haline getirilen “Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar” Araştırma Raporu başlıklı çalışmadır. Araştırma ile Ankara sokaklarında çalıştırılan Türkiyeli ve Suriyeli çocukların ve ailelerinin demografik ve sosyo-ekonomik durumlarını tespit etmek, çocukların çalışma sebeplerini, çalışma ve yaşam koşullarını ve sokakta çalışıyor olmaları nedeniyle yaşadıkları sorunları belirlemek amaçlanmıştır (Karataş 2016:VII).

Yine Suriyeli mülteci çocukların sorunlarına odaklanan diğer önemli iki çalışma 2016 yılında Abulfaz Süleymanov tarafından Sultanbeyli ilçesinde 200 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen “Sultanbeyli Halkının Suriyeli Sığınmacılara Bakışı” (Süleymanov, 2016a: 47) ve Sultanbeyli’de ikamet eden 200 Suriyeli mülteci üzerinde anket yoluyla yapılan “Sultanbeyli İlçesindeki Suriyelilerin Yaşam Deneyimleri” (Süleymanov 2016b: 51) başlıklı çalışmalardır. Bu iki çalışmada Suriyelilerin, İstanbul’un Sultanbeyli ilçesine yerleşmelerinin ardından meydana gelen sosyal etkiler ve bu etkiler nedeniyle ilçe sakinlerinin Suriyelilere yönelik tutumları, davranış biçimleri ve kaygıları incelenmiş;

çocukların kültürel etkileşimine ilişkin hususlar ele alınmıştır. Yine Süleymanov ve d. tarafından Aralık 2016 yılında İstanbul'da gerçekleşen Uluslararası Göç ve Çocuk Sempozyumunun bildiri metinleri hazırlanan Uluslararası Göç ve Çocuklar kitabında yer alan makalelerde Suriyeli mülteci çocukların sorunlarını çeşitli boyutlarıyla incelenmektedir (Süleymanov ve ark. 2017).

Merve Şentöregil tarafından Suriyeli çocuklar üzerinde yapılan “Suriyeli Çocuk Sığınmacıların Türk Yazılı Basınında Temsili” başlıklı tez çalışmasında konunun medya boyutuna odaklanmakta, 2011 yılından başlanarak 2016 yılının sonuna kadar ana akım medyada Suriyeli çocuk sığınmacılarla ilgili yayınlanan haber ve köşe yazıları içerik analizi yöntemiyle çözümlenmektedir (Şentöregil 2017).

Çalışan Suriyeli çocukları konu alan en önemli araştırmalardan biri Muazzez Harunoğulları tarafından yapılan “Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis Örneği” başlıklı çalışmadır (Harunoğulları 2016). Katmanlı örnekleme yöntemiyle seçilen 62 Suriyeli çocuk işçiyle yapılmış görüşme yoluyla bu çalışmada mülteci çocuk işçiliği üzerinde yoksulluk, ebeveynlerin işsizliği, ailedeki birey sayısının fazla olmasının belirleyici olması saptanmıştır.

1.3. Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Çocukların Çalıştıkları Yerler ve Çalışma Koşulları

Çocukların çalıştıkları sektörleri sınıflandırmak gerekirse, en fazla istihdam sağlayan sektörlerin başında tarım yer almaktadır. Tarımdan sonraysa sanayi ve hizmet sektörleri gelmektedir. Bunların dışında çocuklar, zaman zaman sokaklarda çalışmak ya da yaşamak zorunda kalmaktadır (Boybek 2009: 67).

Dünya genelinde bakıldığı zaman çocuk işçiliğinin en kötü şekilleri olarak görülen ve çocukların çalıştığı çok sayıda alan bulunmaktadır. Bu alanlar; borç karşılığı zorla çalıştırılma, kölelik, cinsel sömürü, fuhuş, zorla ev işlerinde çalıştırılma, tehlikeli işlerde çalışma şeklinde sıralanabilir. Ülkemizdeyse çocuk işçiliğinin en kötü şekilleri ev işlerinde çalıştırma, kırsal yerleşim yerlerinde çalıştırma, mevsimlik tarım işçiliği, kentlerde bulunan enformel alanlarda çalışma ve sokaklarda yapılan işler gibi alanlarda görülmektedir (Bilgin ve Kızmaz 2010: 271).

Gelişmekte olan ülkelerde şehir nüfusunun gençleşmesi ve hızla artması sokak çocukları sorununun artmasına neden olmaktadır. Evlerde ya da işyerlerinde çalışan

çocukların tersine, bazı çocuklar sokakta herkesin gözü önünde çalışmaktadır. Çocuklar, sokaklarda ayakkabı boyamakta, park edilmiş arabaları beklemekte ve yıkamakta, seyyar satıcılık yapmakta, yeniden işlenebilir atıkları toplamakta ve para kazanabilmek için pek çok işi yapmaktadırlar. Sokakta çalışan çocukların bir kısmı, hırsızlık, dilencilik gibi yasa dışı işler yapmakla birlikte, bunların büyük çoğunluğu, kendilerinin ya da ailelerinin geçimini sağlamak için meşru işler yapmaktadırlar. Bu çocuklar balon, simit, su satmakta, araba yıkamakta, ayakkabı boyamakta, paket ve yük taşımakta, çöp toplamaktadırlar. Pek çoğu da suç örgütlerinin eline düşerek yan kesicilik, uyuşturucu ticareti ve fuhuşla faal çeteler olarak kullanılmaktadırlar (Akyüz 2000: 518-519).

Gençler ve çocuklar, en çok ev hizmetlerinde ve kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlar da tarım sektöründe çalışmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında zaman çocukların küçük yaşlardan itibaren ev halkıyla beraber tarımsal faaliyetler yapmaya başladığı ve kendilerine görevler verildiği görülür. Bu görevler, çocuğun cinsiyetine ve yaşına göre değişebilir. Kız çocuklar daha çok ev içinde (yemek ve ortalık işleri, temizlik, kendinden küçük çocuk ya da bebeğin bakımı gibi) işleri yapıp, kendinden büyük kadınlara ya da annesine yardım ederken; erkek çocuklarıysa daha çok ev dışı işlerle (büyüklere yardım, ürün toplama, taşıma işleri, çobanlık gibi) uğraşır. Bazı bölgelerde çocuklar sezonluk olarak kiralanıp çalıştırılır. Büyük topraklara sahip kişiler, genelde yaz dönemlerinde çocuklar kiralayarak ev hizmetlerinde ya da tarımsal faaliyetlerde çalıştırır. Kentlerde ve sanayi sektöründe de gençlerin ve çocukların çalıştığı bilinmektedir. Kentlerde gençler ve çocuklar taşımacılık, pazarcılık, sokak satıcılığı gibi işlerde ya da sanayi alanında ise küçük işletmelerde çalışabilmektedirler. Bu işlerin neredeyse hiçbirinde çalışan gençlerin ve çocukların sosyal güvenceleri bulunmamaktadır (Bilir 2006: 4).

Tarım sektöründe çalışan çocuklar, içlerinde buldukları şartlardan dolayı çalışan diğer çocuklar arasında ayrı bir yere sahiptir. Öncelikle yaşam ve çalışma koşulları, sağlık sorunları, eğitim ve çevreyle ilişkiler açısından bu sektörde çalışan çocuklar, en fazla dezavantaja sahip gruptur. Kendi tarım işletmelerinde yeterli gelire sahip olamayan, az toprağa sahip ya da hiç toprağı olmayan aileler, geçimlerini sağlamak ve çalışmak amacı ile tarımsal iş imkanı daha fazla olan bölgelere mevsimlik olarak göç eder ve iş ararlar. Mevsimlik tarım işçisi olan aileler, çalışacakları yerlere giderken sosyal ve ekonomik zorunluluktan dolayı çocuklarını da yanlarında götürmek zorunda kalırlar. Bu şekilde çocuklar, aile ekonomisine katkıda bulunmak için, yaşlarına uygun olmayan

tarım işlerinde çalışırlar. Bu çocuklar, ülkemizin çeşitli bölgelerinde tütün, şekerpancarı, pirinç, narenciye, fındık, pamuk tarımında hasat ve çapa gibi işlerde yoğun bir biçimde çalışırlar. Tarım, çocukların çalışması açısından kayıt dışı bir sektör ve iş alanıdır ve kayıt dışı olduğu için çocuklar iş güvenliğine de sahip olamamaktadır. Hastalandıkları veya yaralandıkları zaman ödeme alamazlar ve işverenler olumsuz davrandıkları zaman herhangi bir koruma talep edemezler (Gülçubuk 2012: 75-80).

Sanayi sektörü, çocukların çalıştığı bir başka sektördür. Sanayi Devrimi'yle beraber çocuklar ve kadınlar, ucuz işgücü olmaları ve vasıfsız olmaları sebebiyle iş hayatında girmiştir ve böylelikle çocuk işçi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu sektördeyken çocuklar özellikle küçük çaplı işletmelerde ve enformel alanlarda istihdam edilir. Sanayi işletmeleri, geleneksel sistem içerisinde mesleki bilgilerin öğrenilebileceği bir işe başlama noktası şeklinde görülmektedir.

Hizmet sektörü, çocukları yoğun bir şekilde istihdam eden bir başka sektördür. Sosyal ya da kişisel hizmet, ticari hizmet, gayrimenkul, sigorta, finans, depolama, ulaşım, otel, restoran, toptan ve perakende ticaret veren hizmetleri kapsamaktadır. Günümüze bakıldığında özellikle gelişmekte olan ülkeler, işgücü bakımından tarım sektöründen hizmet sektörüne kaymaktadır ve bu da hizmet sektörünün büyüyen sektörlerden biri haline gelmesine neden olmaktadır. Bu sektörde çalışan çocuklar, işletmelerdeki getir götür işlerini yapmaktadır ve çok düşük ücretlerle veya sadece bahşiş karşılığı çalışmaktadır (Erbay, 2008: 18).

Çalışan çocuklarla ilgili bir kavram olan çıraklık, geleneksel ve tarihsel özelliğe sahip bir işleyişi anlatmaktadır. Belli bir mesleğin gerektirdiği beceri ve bilgiyi öğrenme amacı ile yetişmiş kişilerin gözetiminde ve denetiminde çalışan çocuklara çırak ismi verilir. Tarihsel süreçte çıraklık sistemiyle beraber çırakların iş yerlerinde sahip oldukları pozisyonlar, ilişkiler, üretimdeki işlevleri ve üstlendikleri rol, büyük ölçüde değişmiştir. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde çıraklık hala, birçok iş kolu için nitelikli insan gücünün yetişmesindeki en etkili yollardan biri olarak görülmektedir (Karataş 1993:85 akt:Boybek 2009: 67-68).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun çalışan çocuklar ile ilgili raporundan aldığımız bilgiye göre, çalışan çocuklar ile ilgili şu şekilde sınıflandırma yapılabilir. Bunlar; çalışma sürelerine göre, tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışan çocuklar, çalıştıkları sektöre göre, esnaf ve sanatkarlar yanında, sanayi iş kollarında çırak olarak

çalışan çocuklar, tarım kesiminde ailesi ile birlikte çalışan çocuklar, marjinal iş kollarında çalışan çocuklar, sosyal ve hukuki statüleri açısından, çocuk işçi statüsünde çalışan çocuklar, çırak statüsünde çalışan çocuklar, sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocuklar olarak sınıflandırılmaktadır (Yıldızbaş 2005: 273).

Çocukların çalıştığı alanlardan birisi de “sokak”tır. Bu çocuklar; genelde okul saatleri dışında sokakta çalıştırılan, zaman geçtikçe arkadaşlarından ve ailelerinden kopan, bir bölümü de okula gitmeyen çocuklardan oluşur. Bu çocuklar için ev, günlük yaşam veya oyun mekanı değildir. Çoğu gece evlerine dönseler de, bazen sokakta yattıkları da olur. Bu çocukların zamanla aileleriyle olan ilişkileri de bozulmaktadır. Çocuklar çıkarıcı gruplar ya da kişiler veya aileleri tarafından sokaklarda çalıştırılma, dilendirilme suretiyle geçimlerini sağlama aracı olarak kullanılmaktadır (Atauz 1998: 78). Sokak çocukları bir büyük kentsel sorun olarak kabul edileli belki henüz çok olmadı, ama sorun artık toplumsal vicdanın tahammül sınırlarını aştığından olsa gerek; soruna ilişkin araştırmalar, uygulamalar ve geniş perspektifli projelerde gözle görülür artışlar görülmektedir (Karatay 2000:453).

1.4. Çalışan Çocukların Ekonomik, Psiko-Sosyal, Sağlık ve Eğitim Sorunları ve Riskler

Çocukların kendilerini çalışma hayatı içerisinde bulmaları, özellikle ileriye dönük çok ciddi risk boyutları olan olgulardan biridir. Çocuk işgücüne olan talep, ailenin yönlendirmesi, geleneksel bakış, göçler, yoksulluk gibi nedenler, çocukları iş hayatına sürüklemektedir. Çocuklara yapılan istismar sadece yaptıkları iş yüzünden sağlık riski taşımaları, eğitim imkanlarından yararlanamamaları ya da çocukluklarını yaşayamamaları değildir. Ayrıca çocuk işçiliği, çocukları ruhsal, bedensel, fiziksel ve genel olarak sosyal gelişimine olumsuz yönde etki ederek, ileriki dönemlerde yaşayacağı hayatı olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuklar çoğunlukla zorunlu eğitimi yarıda bırakmakta ya da okula devam edememektedir. Dolayısıyla gelecek yaşamları için gereken donanımdan yoksun kalmaktadır. Çocukların uzun vadede üretken bireyler haline gelmeleri yerine destek ve yardıma muhtaç kişilere dönüşmelerine neden olması, çocuklara yapılan en büyük kötülüklerden biridir (Alpan 2007:2).

Çocukların çalıştıkları yerleri sektörel açıdan ele aldığımız zaman; sanayi-ticaret ve hizmet sektöründe, sokakta çalışan çocuklar, ev işlerinde çalışan çocuklar ve kırsal kesimde çalışan çocuklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım 2008:69).

1990'ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi (26-27 Mayıs 1989, Ankara) Raporu, öğrenim çağındaki çocukları şu şekilde sınıflandırmıştır; hem öğrenimlerini sürdürmeyen hem de çalışmayan çocuklar, çalışmayan öğrenciler, yarı-zamanlı çalışan çocuklar (okul-dışı zamanlarda çalışanlar, yalnızca okulların tatil olduğu yaz aylarında çalışanlar), tam-zamanlı çalışan çocuklar. Sema Erder de çalışan çocukları; yeni çocuk işçiler: okulda başarısız çocuklar ve kız çocukları; meslek arayan çıraklar; ekmek parası için çalışan mutlak yoksullar olmak üzere dörde ayırmış ve bir sınıflama denemesi yapmıştır (Karaman ve Özçalık 2007:32).

Çocuk istihdam eden işyerlerinde iş koşulları kötü ile çok kötü arasında değişmektedir. Çünkü yoksul, marjinal, genellikle yasadışı çalışan işveren, işçi çalıştırma koşullarına önem vermemektedir. Bu işyerlerinde temel sağlık şartları, havalandırma, içilebilir su ve yiyecek yetersizliğiyle birlikte aşırı kalabalık, katı disiplin, eskimiş ve düşük kaliteli iş aletleri ile çalışma söz konusudur. İşin zararlarına maruziyeti önleyecek koruyucular bulunmaz. Koruyucu malzeme varsa bile genellikle çocukların beden yapısına uymaz (Warshaw 2001:44).

Dünyanın çeşitli ülkelerinde küçük yaşta çalışmaya başlayan çocuklar; tamirhanelerde, imalathanelerde, ayakkabı boyayarak (Acar 2010), hurda toplayarak, orta ve küçük ölçekli işletmelerde, taş işletmelerinde, ev işlerinde, dilencilik yaparak, sokakta erzak satma (Yıldırım 2008:21), tuğla fabrikaları, madenler, halı dokuma merkezleri, deri tabaklama dükkanları, cam ve kibrit fabrikaları, ayrıca kahve, çay, tütün, vb. ürünleri yetiştirme gibi tehlikeli şartlar altında çalışmaktadırlar. Çocuk işçiler zor şartlar altında uzun saatler çalıştırıldıklarından, eğitim ve öğretim için gerekli koşulları ve zamanı elde edememektedirler. Üstelik onların sağlığı yıllar boyunca tehlikeli materyal ve maddelere maruz kaldığı için ciddi derecede bozulmaktadır. Onların çoğu yaşamaya devam etse de, düzgün bir şekilde olgunlaşmaları tamamlanmadan önce, korkunç bir şekilde yaralanabilir, sakat kalabilir ve deforme olabilirler (Warshaw 2001:44).

Bu çocuklar çok küçük yaşlarda fiziksel güçleri ile uyum olmayan işlerde çalıştırılmaları (Filiz 1999:32), fiziksel ve ruhsal açıdan birçok olumsuzluklarla

karşılaşmalarına ve bunun ötesinde uzun vadede çocuğun sosyal gelişiminde kalıcı yıkımlar meydana getirmeye neden olmaktadır. Ayrıca aileden ve toplumdan beklediği desteği yeterli bulmayan çocuk kendi gelişimini çalışma hayatında da sağlayamamaktadır. Bu açıdan çalışan çocukların her türlü istismara hedef olma riskleri, bu çocukların aile desteğinden yoksun olma düzeyleri paralelinde gelişmektedir. Bu konuda çocukların yasalar ve yönetmelikler çerçevesinde korunması ve bu konuda uluslararası sözleşmelere uyulması önem taşımaktadır, bu konuda da ana-baba ve işverenlerin bilinçlendirilmesi gerekmekte (Acar 2010) ve çocukları toplumsallaşma sürecinin bir uzantısı yapmak için, onların sağlığını tahrip ve tehdit edici bir şekilde uzun saatler boyunca kötü şartlar altında çalışmalarını engellenmelidir (Ajayi 2011:185).

Çalışan çocuklar çalıştıkları sektöre ve buldukları ortama göre farklı sorunlarla karşılaşmaktadır (Fırat 1995:20). Tüm toplumlarda çoğu çocuk bir ya da daha farklı şekillerde çalıştırılır. Fakat fazla mesaiyi ve işin çeşitliliğini çalışmanın tipi belirler (Ajayi 2011:187). İş güvenliğinin eksikliği, işin tatminkar olmayışı, ücretlerin düşüklüğü, yeteneklerini kullanamayışları, günlük çalışma sürelerinin uzun, tatillerinin kısa veya hiç olmayışı, işin ağırlığı, işveren ve çalışma arkadaşlarının iyi olmayışı gibi birçok sorunla sık bir şekilde karşılaşmaktadırlar (TC Resmi Gazete, 1986).

Çocuk işçiler çalışma hayatlarında yetişkinlerle aynı koşullar altında bulunduğundan yetişkinlerin karşılaştığı tüm tehlikelerle ve risklerle açıktırlar (Hurst, 2017). Çalışan çocukların genellikle ekonomik düzeyleri sınırlı ailelerden gelmesi, aldıkları ücretin düşük ve eğitim seviyelerinin yetersiz olması nedeniyle beslenmelerine önem vermemeleri, özellikle öğlen yemeklerini simit veya ekmek arası gibi yiyeceklerle geçirmelerine ve gelişim çağındaki çocuğun yetersiz enerji ve besin maddesi olarak fiziksel büyüme sürecini olumsuz etkilemesine neden olmaktadır (TC Resmi Gazete, 1986).

Ayrıca çocuk işçiler bedenlerinin, zihinlerinin ve kişiliklerinin halen gelişmekte olması ve daha deneyimsiz olmalarından dolayı daha büyük bir risk altındadırlar. Bu nedenle, işyerinde sağlık ve güvenliğin korunmasına yönelik tedbirlerin olmaması ya da yetersiz olmasının çocuk işçiler üzerindeki etkisi çok daha yıkıcı ve uzun süreli olabilmektedir (Hurst 2017). Bu riskler çalışma süreleri uzadıkça daha da artmakta, uzun süreli çalışmanın yarattığı yorgunluk, yıpranma, iş kazası ve meslek hastalığı risklerini artırmaktadır (TİSK 1997). Yasalarla sınırlama getirilmesine rağmen çalışma sürelerinin

çocuğun velisinden izin alınarak, gece 21.00'e kadar devam etmektedir (TC Resmi Gazete, 1986).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı (1999) ruhsal ve bedensel gelişimlerini tamamlamadan çalışma yaşamına giren çocukların her bakımdan "risk" altında olduğunu belirterek riskli iş kollarını; dokuma iş kolunda konfeksiyon işleri, deri iş kolunda ayakkabıcılık işleri, ağaç iş kolunda mobilya ve üst yüzey işleri, polisaj işleri, oto kaporta tamir ve bakım işleri, metal iş kolunda sıcak ve soğuk metal işleri olarak belirlemiştir (Başbakkal ve ark. 2005).

Çalışma hayatındaki ergenliğin risklerine baktığımızda ise karşımıza; hiperaktivite, dikkat eksikliği, kimlik karmaşası, otoriteye başkaldırı, kendine aşırı güven, sakarlık, dürtüsellik, tepkisellik, dirençleri düşük, işte çalışma deneyimleri yetersiz; sosyal ve mesleki kimlikleri yerleşmediğinden sorumluluk duyguları yetersiz, hızlı biyolojik ve bedensel değişimlerle baş etme çabası içinde olan çocuk ortaya çıkmaktadır (Türk Hemşireler Derneği 2008).

Bu bahsedilen riskler, meslek hastalıklarını ve iş kazalarını daha fazla ortaya çıkmaktadır. Ergenlerde risk bilinci daha tam olarak gelişmediği için, yaptıkları işlerin sonuçlarını da öngörememektedirler. Oyuna olan yatkınlıkları yüzünden ergenler, iş aletlerini zaman zaman oyuncak gibi kullanabilmektedirler. Bu gibi durumlar işçilerin güvenliğini ve sağlığını tehdit edebilmektedir. Ayrıca ergenlerin iş hayatında horlanmaları, değersiz görülmeleri ve önemsenmemeleri de sosyal ve ruhsal sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir (Türk Hemşireler Derneği 2008). Çalışan çocuklar iş yorgunluğu, iş travması ve işin tasarımıyla ilgili diğer sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır, iş yorgunluğunun kesin bir tanımı yoktur ancak yerel kas yorgunluğu, kalp- solunum yorgunluğu, duyuşal (görme ya da işitme) yorgunluğu ve genel yorgunluk başlıkları altında incelenmektedir (Fişek 1993:9).

Bütün bunların yanında çocuk işçiler tehlikeli kesici aletler kullanabilmektedir yani; çalılıkları, otları, samanları ve tahılları kesmek için tırpan, orak, bıçak, pala gibi çok sayıda kesici alet kullanmaktadırlar. Sık sık kesiklerle karşılaşmakta, hatta bazen çocuğun uzuv kaybetme gibi ciddi yaralanmalarla karşı karşıya kalınmaktadır. Kesme işlemi ile ilgili kuvvet gerektiren ve tekrarlayıcı hareketler de çocuğun kas iskelet sistemlerindeki gelişime zarar verebilmektedir. Çocuklar düşen nesnelere yüzünden

yaralanma riskiyle karşı karşıyadır. Çocuklar genelde ürünler hasat edilirken yardımcı olarak kullanılırlar. Ağaçların yüksek kısımlarında bulunan meyveleri toplarken merdivenden ya da ağaçtan düşüp yaralanabilirler ya da ağaçlardan düşen meyveler onlara zarar verebilir. Bunların dışında sık sık cilt problemleri görülmektedir. Çocuklar çalışırken ellerine değen ürünlerin çoğu kabarcık, kaşıntı, alerji vb. tetikleyebilecek dikenli, aşındırıcı, cildi tahriş etme özelliğine sahip yapıdadır.

Çocuk işçiler, tarlada kullanılan ağır makineler veya motorlu araçlar tarafından yaralanma hatta ölüm riski altındadırlar. Bu tarz makine ve araçlar yüzünden oluşan kazalar arasında; hareket halinde olan makine ya da römorkların üzerine tırmanırken veya inerken yanlış adım atma veya kayma sonucunda araç altında kalıp ezilme; tarladaki ürünleri taşırken kullanılan ağır vagon, kamyonet, römork, traktörlerin çarpması; traktörlerin ters dönmesi; çok kuvvetli ekipman ve makineleri işletirken oluşan kazalar gibi durumlar yer almaktadır.

İş ortamı ve işi gereği sağlık sorunu yaşayan çocuk işçilerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tahminlerine göre, her sene yaklaşık 22.000 çocuk iş yerlerinde hayatını kaybetmektedir. Çocukların karşılaştıkları işle ilgili sağlık problemleri ve ölümcül olmayan kazalar hakkında kesin rakamlar belirlemek mümkün olmamaktadır fakat her yıl 270 milyon iş kazası meydana gelmektedir ve işle ilgili 160 milyon sağlık sorunu yaşanmaktadır. Çocuk işçiler de bu rakamlara dahildir (Hurst 2017).

1.4.1. Zihinsel, Bedensel ve Duygusal Sorunları

Çocuk önce ailesine bağlıdır. Anne ve babayı dinler, onların söyledikleri en doğrusudur. Adolesan döneme gelince işe çocuk aile içi ilişkilerden çevreye yönelir. Farklı şeylerle uğraşıp daha çok öğrenmek, kendini kabullendirme duygularını yaşamaya başlar. Bu dönemde çocukların bedensel gelişimleri ve zihinsel gelişimleri arasında bir çelişki ortaya çıkar. Bedensel gelişim hızlı, zihinsel gelişim daha yavaş gelişir. Bu çelişki içten gelen bir saldırganlığa ve cinsel dürtülerin baskısına yol açarak genci bunalıma itebilir. Çocuğun gençliğe geçtiği bu dönemde desteğe ihtiyacı vardır. Aile ve çevresi daha anlayışlı, sahip çıkması ve onu desteklemesi gerekmektedir (Fırat 1995:21).

Bedensel, zihinsel, sosyal ve psikolojik gelişmede, yaşın önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Her ne kadar çalışma hayatı çocuğa görece bir olgunluk kazandırıyor da, gerek aile ortamında, gerekse çalışma hayatında yaşın önemli bir etken olduğu akıldan çıkarmamak gerekir. Çocuğun yaşı ne kadar küçük ise, çalışma yaşamının onun psikososyal gelişimini o kadar fazla etkilemektedir (Kahramanoğlu 1996).

Çalışan çocuklarda görülen gelişim gerilikleri, çevrenin onlara bakış açısı, yaşlılarıyla aynı şeyleri yapamama (arkadaşları, oyun ve okuldan ayrı kalma) gibi etmenler, onları psikolojik açıdan etkilemekte ve aşağılık duygusuna kapılmalarına neden olabilmektedir. Çalışmak, çocuğun zihinsel gelişimini de riske atmaktadır. Çocuk, yeni şeyler öğrenerek geçirmesi gereken zamanı günlük işler yaparak geçirdiğinde, çocuğun zihinsel gelişimi de (yaratıcılık, öğrenme becerisini geliştirme ve problem çözme yeteneği) engellenmektedir. Çocukların erken yaşlarda tehlikeli ve zor koşullarda çalışması, ruhsal ve fiziksel gelişimlerinin olumsuz etkilenmesi, eğitimden uzaklaşmaları, çocukluklarını yaşayamamaları gibi etmenleri olumsuz etkilemesinin yanında, çeşitli istismara uğramalarına da neden olmaktadır (Karaman ve Özçalık 2007:40).

Ayrıca çalışan çocukların ilgili mevzuatı ve haklarını tam olarak bilmemeleri, iş gücü açısından büyük ölçüde istismar edilmelerine neden olmaktadır. Çocukların çalışma şartlarıyla ilgili mevzuatta yer alan hükümlerin (çalışma ortamı, çalışma süreleri, çalışma yaşı) uygulamaya konulmaması, çocukların ruhsal ve fiziksel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Acar 2010). Bu etkilenme, zararlı ve tehlikeli maddelerin organlar üzerinde yaptığı olumsuz etkiler kadar, sosyal ve ruhsal iyilik halinde sapsular, çocukların dünyasının daralması gibi şekillerde de kendini gösterebilir. Çocukların bu tür sorunları yaşaması, maddi olarak bağımsızlık duygusuna sahip olması, erişkin rolü üstlenmesi gibi birçok faktör alkol ve sigara kullanımına neden olmaktadır (Kocatürk 2007).

1.4.2. Sosyal Haklarla İlgili Sorunları

Dünyanın her ülkesinde yaygın olarak kullanılan çocuk işgücü, önemli bir sosyal problemdir. Uluslararası standartlar ve ulusal yasalar ihlal edilerek çok sayıda çocuk kötü şartlarda, ruhsal ve fiziksel gelişimlerine zararlı olacak biçimde çalıştırılmaktadırlar (Alpar 2002:7). Çocuk, bazen fiziksel gelişimine uygun olmayan işlerde çalıştırılan bir araç şeklinde görülmüş, bazen de ailenin tekelinde bir mal gibi kullanılmıştır. Çocukların

amaç konumundan araç konumuna geçmesi yirminci yüzyılda olmuştur. Siyasi, toplumsal ve hukuki açıdan çocukları koruma amacıyla yapılan girişimler de bu dönem içerisinde olmuştur (Yıldırım 2008).

Ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alındığında kaynakların yetersizliği ve alt yapı eksikliği çocuk işçiliğinin çok kısa sürede sona erdirilmesinin zorluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun gerçekleşmesi çoğu ülkede sosyal ve ekonomik koşulların iyileşmesine bağlıdır. Bundan dolayı, ILO/IPEC çalışmasının önceliğini kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin önlenmesi olarak belirlemiştir (Alpar 2002:9).

ILO'nun istihdam için “çocuk” terimini zorunlu eğitimi tamamlama yaşının altındaki gençlere ve her durumda 15 yaştan daha az olmayanlara atfetmiştir. ILO “işveren”, “iş” ya da “işçi” kavramlarıyla, bunların resmi istihdam durumlarına bakmaksızın çocuklar tarafından yapılan her türlü ekonomik aktiviteyi kasteder. Burada altı çizilmesi gereken, ILO'nun çocuk işçiliği üzerinde yasaklayıcı ya da engelleyici bir uygulamada bulunamayıp, daha çok çocuk işçiliğindeki iş yükü ile ilgili bir takım kısıtlamalar ortaya koyduğudur. Bu yüklerden kasıt, onların gelişim ve eğitimlerindeki olumsuz etkileri ya da normal de sahip olduğundan daha fazla fiziksel ve zihinsel aktivitelerdir. Sonuçta, ILO kötü çalışma koşullarını düzene koyarak gençlerin çalışmalarına izin verebilmektedir (Sultana 2011:48). Çocuk hukuku kavramı, çocuğun doğum öncesi sürecinden başlayan ve doğum sonrası belli bir yaşa kadar koruma amacı taşıyan hakların oluşturduğu bir içeriğe sahiptir. Sosyal koruma hukuku olması, çocuk hukukunun temel özelliğidir. Sosyal koruma; üçüncü şahıslarla ilişkilerinde zayıf konumda olan ve belli ortak özellikleri bulunan kişi topluluklarıyla (kadınlar, çocuklar, işçiler, kiracılar gibi) devlet tarafından özel olarak korunması gereken topluluklar (sosyal güvenlik kapsamına alınması gerekenler, çalışanlar, özürllüer, yaşlılar, kadınlar, çocuklar gibi) bakımından devreye girmektedir. Bu tarz topluluklara hukuk düzenince topluluğa özgü hakların verilmesi ya da devlete bu kişi toplulukları için önlem alma görevi yüklenmesi sosyal koruma olarak adlandırılabilir. Sosyal koruma sosyal hukuk devleti olmanın bir gereğidir (Uçum 2010).

Çocuk hukuku, bir sosyal koruma hukukudur ve bireyin 18 yaşına kadar olan döneminde çocuk olma sebebiyle bir takım özel haklara ve haklarını kullanmak için bir takım özel araçlara ve imkanlara sahip olması biçiminde tanımlanmaktadır (Uçum 2010).

1.4.3. Çalışan Çocukların İstismar ve İhmale Uğrama Riskleri

Çocukları çalıştırma yoluyla istismar etme, günümüzde de çocuk sömürü ve ihmalinin en yaygın şeklidir (Kocatürk 2007). Çocuk istismarı şu şekillerde görülmektedir: Çocuklar eğitim görecekları, çocukluklarını yaşayacakları yaşlarda bu haklarından yoksun kalmakta, bunun yanında kötü koşullarda çalışma, ekonomik sömürü sebebiyle sağlık sorunları yaşamaktadırlar. Cinsel istismar da söz konusu olabilmektedir (Erci ve ark. 1999). Çocuk ve gençlerin kendilerine mahsus yetersizlikleri nedeniyle mağdur edilmeleri maalesef oldukça kolaydır. Onlar çalışma hayatında risk grubu oluştururlar ve çok rahat örselenebilirler

Çalışan çocuklar sorunu; sosyal güvenlik, işsizlik, sağlık sorunları, eğitim sorunları ve yoksulluk gibi ülkenin en temel sorun alanlarının bir göstergesi olmakla beraber psiko-sosyal açıdan gelişememe, serbest zamanın değerlendirilememesi, istismar, ihmal, beslenememe gibi sıkıntıları da beraberinde getirmektedir (Erbay 2007: 8). Aileden ve toplumdan gerekli destek gelmeyince çocuk, kendi gelişimini iş hayatında sağlayamaz. Bu açıdan bakıldığında çocukların her türlü istismara uğrama riskleri, bu çocukların aile desteğinden yoksun olma düzeyleri paralelinde geliştiği belirtilebilir (Acar 2010).

Çocukların psikolojik açısından da çok duyarlı olmaları onların alçaltıcı ya da baskıcı ortamların üzerlerinde yıkıcı psikolojik etkilere yol açmasına neden olabilir. Öz saygı, yetişkinler için olduğu kadar çocuklar içinde önem taşımaktadır. Ölçülü, dakik ve verimli olmaya zorlandığı, tehlikeli madde ve makinelerle dolu bir ortamda çocuk yaşına uygun fantezileri yaşama ya da hayal kurma hakkını kendinde göremez. Çocuğun her türlü heyecanı bastırılır, ufku daralır, düşünce dünyası yoksullaşır. Kaderci, içe dönük, kayıtsız bir kimlik geliştirir, okula giden çocuklar karşısında kendisini aşağılar, değersiz görür, erkenden yaşlanır. Artık çalışma, çocuk için bir şiddet olmaya başlar. Çalışırken yaptıkları en küçük hata nedeni ile ruhsal ve bedensel işkencelere maruz kalabilirler. Bu şiddet sopa ya da tokatla vurmak, sigara söndürmek, soğuk su ile ıslatmak, aç bırakmak, cinsel sözler söylemek, sarkıntılık yapmak ırza geçmek; başkalarının önünde aşağılamak, bağırarak, küfretmek şeklinde olabilir (Çatak 2006:17).

Ayrıca çalışma saatlerinin uzun olması, düşük ücretle çalışmaları, sosyal güvencelerinin olmaması da onların psikososyal gelişimlerine zarar verebilir. Çocuklarda

somut düşüncenin gelişmemesi risk kavramı ve risk bilincinin gelişmemesine neden olmaktadır. Ayrıca çocuklarda çalışma sırasında beceri yetmezliği gelişebilir. Bunun sonucunda çocukta aşırı zorlanma, telaş ve gereksiz gerginlikler, heyecan ve utanma hissi, hiperaktivite, isyankârlık, huzursuzluk, kendine güven duygusunun kaybedilmesi ve psikosomatik sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Kocatürk 2007).

Ergenlik döneminde olan çalışan çocukların hareketli olmaları, artan güçlerini sergilemekten zevk duymaları işverence olumlu özellikler olarak değerlendirilebilir. Ancak, çocuk kapasitesinin üzerinde çalıştırılırsa, bu durumun bedensel gelişimi engelleyeceği açıktır. Beslenme bozukluğuna ve uykusuzluğa bağlı olarak boy kısalığı, zayıflık ve buna bağlı olarak sık hastalanmalar; ağır işlerde çalıştırılma sonucu kas ve iskelet sisteminde meydana gelen şekil bozuklukları ve kırılmalar, fiziksel gelişimin olumsuz etkilendiğini gösteren görüntülerdir (TİSK 1997).

Bütün bunların yanı sıra çalışan çocuklar üzerinde yapılan çalışmalarda bağımlılık yapıcı maddelerden sigara, alkol ve uçucu madde kullanımının çocuk işçilerde yüksek düzeyde olması kaygı verici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Çatak 2006:17).

Kosova, Ukrayna, Romanya, Moldovya, Bulgaristan ve Arnavutluk bölgesinde, IPEC'in PROTECT Orta ve Doğu Avrupa Projesi, insan kaçakçılığı, cinsel istismar ve çocuk işçiliğine karşı yürütülen çalışmalara teknik destek vermektedir. Bölgedeki çocuklar çeşitli zanaat kollarının (tuğla imalatından ayakkabı imalatına kadar) yanında özellikle tarım sektöründe-ki bu durumda ailelere ait tarlalarda birçok risk ve tehlikeyle karşı karşıya bulunmaktadır- ve inşaat sektöründe istismar edilmektedir. Çocuklar aynı zamanda suç teşkil edecek etkinliklerde de kötüye kullanılmakta (uyuşturucu satıcılığı, adi hırsızlık ve dilencilik, ve cinsel istismarın kurbanları haline gelmektedir (pornografi ve fuhuş) (Hurst 2017).

Zor şartlar altında yaşayan ve çalışan çocukların problemlerine büyük önem vermek gerekir. Çalışan çocukları her türlü istismar ve ihmalden kurtarmak, geleceğe hazırlanmalarını ve toplumsal ve yasal açıdan korunmalarını sağlamak, hem insan hakları hem de toplum kalkınması açısından önemlidir. Problemleri çözmenin ilk adımı, bu çocukları ve problemlerini bütünüyle tanımak ve tanımlamaktır (Ceylan ve Metin 2009).

1.4.4. Çalışan Çocukların Mesleki Eğitimleri

Bir çocuğun geleceğinde iyi bir hayat şekline sahip olması, kalifiye olmasıyla mümkündür. Günümüzdeki teknik ve mesleki eğitim veren okullarda kalifiye eleman yetiştirmek mümkün olamamaktadır. 4306 Sayılı 8 Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim Kanunuyla iş yeri ve okulun ortak bir sorumluluk, yetki ve görev alacağı bir sistem hedeflenmektedir. Gelişmiş ülkelerin birçoğunda, çıraklık sistemiyle teknisyen seviyesine kadar meslek elemanları, okul sistemiyle de teknisyen ve üstü seviyelerdeki elemanlar yetiştirilmektedir. Okul sistemine oranla çıraklık sistemiyle yapılan meslek eğitimi, daha az maliyete sahip olmaktadır. Yüksek ekonomik güce sahip olan ülkelerdeki yetkililer, okul sistemiyle yani meslek eğitimini öngören eğitimle yapacak kadar zengin olmadıklarını söylemektedirler. Türkiye’de vasıflı ara insan gücü açığının fazla olması, kalifiye meslek elemanı ve düzenli çırak eğitimini zorunlu hale getirmektedir. Daha önce hiçbir mesleki eğitim almadan iş hayatına atılan bir gencin çıraklık sistemi yardımıyla eğitilmesi ve becerikli iş gücü haline gelmesi, ülkemizde bu ihtiyacı karşılamada en gerçekçi ve ekonomik yoldur ve bu gençlerin çıraklık sistemiyle yetiştirilmeleri toplumsal açıdan fayda sağlanacaktır (Karaman ve Özçalık 2007:39).

1963 yılı icra planında çıraklık kanunu çıkartılması öngörülmüş ve hazırlanan 1591 sayılı kanun, 1972 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülerek kabul edilmiş, ancak dönemin cumhurbaşkanı tarafından yeniden görüşülmek üzere iade edilmiştir. Tasarı yeniden görüşülerek 05.07.1977 tarihinde 2089 sayılı Çırak, Kalfa, Ustalık kanunu olarak resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Fırat 1995:22).

Çıraklık ve mesleki eğitim kanunu, 1986 yılında çıkarılan 3308 Sayılı Yasa’yla kabul edilmiştir. Bu yasa ile mesleki eğitim; örgün mesleki eğitim, çıraklık eğitimi ve meslek kursları olmak üzere üç tür modelle yapılmaktadır (TİSK, 1997). Kanunun amacı, çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir (TC Resmi Gazete, 1986). Yasaya göre, 13 yaşını doldurmuş ve 19 yaşından gün almamış, en az ilkokul mezunu ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olan her çocuk çırak olabilmektedir. İlkokulu bitirmiş olup, çırak olma yaşına gelmemiş 12-13 yaşlarındaki çocuklar “aday çırak” olarak 14-18 yaşlarındakiler ise “çırak” olarak eğitime alınıp kalifiye eleman olarak yetiştirilmeye çalışılmaktadır (TİSK 1997). Aday çırak ve çıraklar mesleğin özelliğine

göre haftada 8 saatten az olmamak üzere 10 saate kadar genel ve mesleki eğitim görürler. Bu eğitime katılabilmeleri için çıraklara ücretli izin verilmelidir. 507 Sayılı Kanun'a tabi işyerleri Bakanlıkça tespit edilecek illerde ve meslek dallarında, 18 yaşını bitirmemiş kişileri çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramazlar (TC Resmi Gazete 1986).

Türkiye'de çalışan çocukların önemli bir kısmını da çırak statüsünde çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocuklar 32 ana meslek grubunda meslek öğrenmekte ve büyük çoğunluğu küçük işletmelerde istihdam edilmektedir. Çıraklı Eğitim Merkezine bağlı olan çocuk sayısı 2000 yılında 251.049'dur (Kocatürk 2007).

Çıraklık eğitiminin öğrenci gönderen işletmelere sistemin sağladığı yararlar şunlardır; öğrencinin sosyal güvencesi olan S.S.K primlerinin devlet tarafından ödenmesi, damga vergisi ödenmez, gelir vergisi ödenmez, vergi iadesi ödenmez, konut edindirme fonu ödenmez, zorunlu tasarruf ödenmez, verilen ücreti gider olarak gösterebilir, kıdem tazminatı ödenmez, işçi sayısına dahil edilmez (Fırat, 1995). Çıraklık eğitiminin çalışan çocuğa ve gence sağladığı yararları; çıraklık tüm öğrencilik haklarından yararlanmaktır, sosyal güvenceye kavuşmaktır, genel kültür, mesleki bilgi ve beceri kazanmaktır, çocuk ya da genç işyeri dışında, okulda farklı kişilerle etkileşimde bulunarak iletişim becerilerini geliştirmektir (TİSK 1997).

2. ULUSLARARASI GÖÇLER VE ÇOCUK MÜLTECİLER

2.1. Göç, İltica, Göçmen, Mülteci ve Sığınmacı Kavramları

Genel olarak göç, insanların ekonomik, toplumsal veya siyasal nedenlerle bir devlet içinde ya da uluslararası sınırlar içinde gerçekleştirdikleri hareketlilik olarak tanımlanabilir (Çiçekli 2009:22). Göç insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmakla birlikte içinde bulunduğumuz zaman diliminde, özellikle de küresel gelişmeler eşliğinde farklı bir boyut kazanmıştır. Nitekim göç, geçmişte insanların daha ziyade olağan bir yer değiştirme eyleminden ibaret iken; günümüzde bünyesinde pek fazla toplumsal sorunları barındıran karmaşık bir süreç haline gelmiştir.

Göçün meydana gelmesi bazen isteğe bağlı bir tercih, bazen de bir zorunluluk olarak belirmektedir. Bugün dünyada pek çok insan kendini gerçekleştirebileceği bir iş umuduyla farklı ülkelere yönelmektedir. Bu tür göçlerde ekonomik beklentiler temel motivasyondur. Ancak özellikle de savaş ve çatışma bölgelerindeki bireylerin yaşadıkları yeri terk etmelerinin ve başka bir ülkeye giriş yapmalarının temel sebebi hayatta kalma arzusudur. Böyle bir durumda ise göç bir seçime değil zorunluluğa dayanmaktadır. Bu farklılıklardan dolayı yaygın kullanımda göçmenler gönüllü göçmenler ve gönüllü olmayan göçmenler olmak üzere iki gruba ayrılır. Gönüllü göçmen serbest iradeye sahip ekonomik göçmenleri ifade ederken gönüllü olmayan göçmenler doğal afet, çatışma, savaş, etnik baskı vb. nedenlerle zorunlu olarak göç eden siyasi mültecileri, sığınmacıları ve sürgün edilenleri tanımlamaktadır (Şenol ve Sert 2012:30).

Göçün en acımasız yanlarından biri kuşkusuz zorunlu göç, sığınmacılık ve mültecilik olgularıdır. Göç olgusuna konu olan zorunlu göçmenler, vatansızlar, sığınmacılar ve mülteciler; yaşama, özgürlük ve kişi güvenliği haklarının tehlikeye girmesi sonucunda yaşadıkları ülkeyi terk ederek başka bir ülke sınırları içerisinde hayat bulma mücadelesine itilmektedirler. BM'nin verilerine göre 2016 yılı içinde kendi ülkesi içinde savaş nedeniyle evini terk etmek zorunda kalanların sayısı ise 40 milyon 300 bini buldu. Ülkesi dışına kaçanların sayısı da 2016 yılı sonunda 22 milyon 500 binle rekor bir seviyeye kayıtlara geçti (<http://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyada-en-%C3%A7ok-m%C3%BClteci-t%C3%BCrkiyede/a-39302017> Erişim tarihi: 29 Kasım 2017). Kimi zaman sığınma amacıyla göç edilen ülkede hayatta kalabilmek için her türlü kötü muameleye sessiz kalmaktadırlar. Dünya yaşanan bu insan hakları dramına çoğunlukla

sessiz kalmakta, devletler gerekli yasal düzenlemeleri yapmakta isteksiz davranmakta, sivil toplum kuruluşları sınırlı sayıda insana el uzatabilmektedir (Urk 2010: 7).

Sığınma; göçerin zulüm ve baskı endişesiyle, can güvenliğinin tehlikeye girdiği anlarda ülkesini terk etmesiyle başlar. Urk'a göre: Göç ise daha geniş bir kavram olarak daha çok ekonomik nedenlerle mekân değiştirme durumudur. Sığınmadaki mecburi durum ya da "zorunda olmak", kişiye yabancılaşma hissi, kendisini korunmasız ve savunmasız hissetme duygusunu yaşatır. Dışlanma, uyum, bütünleşme, asimilasyon konularıyla da yakından ilgilidir. Diğer taraftan göç ve sığınma kavramları arasındaki farka da değinmek gerekir. Aslında mülteci ve sığınmacı kavramları birçok kaynakta yan yana hatta aynı anlamda verilmektedir. Ancak sıklıkla karıştırılan bu iki kavram bir bakıma süreç bağlamında birbirinden ayrılmaktadır. En basit anlamda sığınmacı mültecilik statüsünü almak için başvuru yapmış kimsedir. Bu başvuru henüz sonuçlanmamıştır ve bir anlamda sığınmacılık bir süreçtir. Mültecilik ise bir statüdür, yani sonuçtur. Bu farklılık, sahip olunan haklar açısından önemli etki yaratmaktadır (Urk 2010:6).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi metninde temelde insan hakkı şeklinde tanınan sığınma hakkı günümüzde devletlerin en fazla ihlal ettiği ve gittikçe yok saydığı insan haklarından biridir. Bir taraftan devletlere ait sığınmacıların temel haklarını yok kabul eden bu yaklaşım gittikçe güçlenir iken diğer taraftan tüm dünyadaki toplumlar içinde hızlıca yayılan "öteki" ye ilişkin düşmanlık sığınmacılara ait temel hakları ihlal neticesini doğurmaktadır (http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_contentvetask=viewveid=63 Erişim tarihi: 04 Kasım 2017).

Sığınmacı, BMMYK Tarafından verilecek, mültecilik statüsünün getireceği, uluslararası haklardan yararlanmak isteyen göçerlere denir. Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 3. maddesine göre sığınmacı; Irk, din, milliyet, belirlenmiş bir sosyal gruba üyeliği ya da siyasi fikirleri nedeniyle takibata uğrayacağı için haklı olarak korktuğundan vatandaşı olduğu ülke haricinde olan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı, ifade eder.

“Buz’a göre, sığınmacı; hukuki olarak mülteci olma şartlarını haiz yani ülkesinden kaçıp başka bir ülkeye sığınma sebebinin zulme uğramak ya da uğrayacağına dair haklı korku olduğunu ispatlayabilen fakat mültecilik statüsü resmi olarak tanınmamış kişi olarak tanımlanır” (Buz 2004:8).

Türkiye, doğu ülkelerinden gelebilecek mültecilik akınının yaşanmaması için tedbiren coğrafi sınırlama getirmiştir. Bu sınırlama sonucunda, Avrupa dışından Türkiye’ye sığınanlar, üçüncü ülkeye gitmek için; sığınma talep etmiş başvuru sahipleridir. Başvuru sahiplerinin, başvuruları sonuçlanana kadar, geçici sığınmalarına imkan tanınmıştır. Bu şekilde, Türkiye’de kaldığı süre kadar, uluslararası korunma hakkı da sağlanmıştır.

Sığınmacı ile mülteci kelimeleri genelde birbirleri ile karıştırılmaktadır. Bir birey mülteci olduğunu ileri sürüyor ise, ancak iddiaları henüz kesinlik kazanmadıysa, o şahıs sığınma isteğinde bulunmuş sayılmaktadır, yani başvuru sahibi statüsündedir.

Ulusal sığınma rejimleri, esasen sığınma isteğinde bulunan şahıslardan hangilerinin uluslararası seviyede korunma hakkını elde ettiğinin belirlenmesi için yürütülmektedir. Geçerliliği olan prosedürlerin uygulanmasının neticesinde mültecilik statüsü hakkı kazanamayan veya herhangi bir biçimde uluslararası korunma ihtiyacı olmayan şahıslar anavatanlarına geri gönderilebilmektedir.

Sığınma rejiminin etkili bir şekilde işlemesi gerekmektedir. Şayet bu rejim süratli ve adaletli ise, gerçekten mültecilik statüsüne hak etmediklerini bilen şahıslar en baştan itibaren mültecilik iddiasında bulunmazlar. Böylece adı geçen rejimden, ev sahibi ülkeler ve sığınma rejiminin kuruluş gayesi olan mülteciler faydalanmaktadır.

Kişisel biçimde zulme uğramaktansa genellikle çatışmaların veya şümulü şiddet olaylarının neticesinde meydana gelen yoğun mülteci akınlarının yaşanmış olduğu dönemlerde, sınırı aşan her birey için kişisel sığınma mülakatlarını yürütmek mümkün olmamaktadır. Bunun dışında adı geçen işlem fazla gerekli değildir, zira var olan şartlarda insanların kaçma sebepleri aşikâr durumdadır. Bunun sonucunda, sözü edilen gruplara genel olarak “prima facie” mülteci statüsü verilmektedir (<http://www.unhcr.org.tr/?page=61> Erişim tarihi:05 Kasım 2017).

2.2. Zorunlu Göç Sürecinde Çocuklar

Küresel çapta vuku bulan zorunlu göç hareketliliğinin en çok etkilediği toplumsal gruplar arasında çocuklar ilk sırada yer almaktadır. BMMYK'nin verilerine göre 2015'te dünyadaki mültecilerin yüzde 51'i çocuktur (UNHCR 2015). Diğer bir ifadeyle göçmenlerin yarısından fazlasını çocuklar oluşturmaktadır Yetişkinler için dahi çok zorlu olan göç deneyiminin çocuklar üzerinde daha ağır hasarlar bıraktığını söylemek mümkündür. Çocuklar ailelerin göç kararı alma sürecinde kritik bir öneme sahiptir. Pek çok aile çocuklarına daha iyi bir hayat sunabilme düşüncesiyle buldukları ülkeyi terk etmektedir. Ayrıca artan göç hareketi içerisinde bireysel ya da toplu halde göç edenlerin yanında *refakatsiz küçükler* yeni bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Refakatli göçmen çocuklar aileleri ve/veya yakınlarıyla yola çıkmakta ve göç deneyimleri onlara eşlik eden yetişkinler tarafından şekillendirilmektedir. Oysa refakatsiz küçüklerin göçü, çevreden yardım alsalar dahi kendi irade ve yetenekleri doğrultusunda gelişmektedir (Topçuoğlu 2012:21;46).

2015 yılı itibariyle refakatsiz ya da ailesinden ayrı düşmüş 98.400 çocuk çeşitli ülkelere iltica başvurusunda bulunmuştur ve bu rakam 2006'dan bu yana kaydedilen en yüksek değerdir (UNHCR 2015). Eurostat'ın verileri ise 2015 yılında Avrupa Birliği (AB) ülkelerine refakatsiz olarak gelen ve kayıt altına alınan 45.300 çocuk olduğunu göstermektedir. Bu çocukların uyruklarına bakıldığında %51'inin Afgan, %16'sının da Suriyeli olduğu belirlenmiştir (Özservet ve Sirkeci 2016).

Göç sürecinde çocuklar sayısal olarak çoğunlukta olmaları ve göçten yetişkinlere kıyasla daha fazla etkilenmeleri nedeniyle özel bir konumdadır. Çocukların özellikle de düzensiz göçün içinde yer almaları, pek çok temel haktan mahrum edilmeleri anlamına gelmektedir. Bu bağlamda mülteci çocuklar en temel insani ihtiyaçlarından olan barınma, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim gibi konularda çok ciddi zorluklarla karşılaşabilmektedir. Çocukların göç etmek zorunda kaldıkları ülkede maddi sorunlar nedeniyle düşük ücretlerle çalışmaları, ekonomik ve cinsel istismara açık hale gelmeleri, gelişimlerinde önemli bir yer tutan oyun oynama imkânından yoksun kalmaları vb. sorunlar da göç eden çocukların yaşadıkları güçlüklerdir (Özservet ve Sirkeci 2016). Refakatsiz kalmış çocukların tüm bu zorluklarla yalnız başa çıkmak zorunda kaldıklarını da hatırlamak gerekmektedir. Buradan hareketle özellikle zorunlu ve

düzensiz göçün çocukların gelişim süreçlerini olumsuz yönde etkileyen bir olgu olduğunu söylemek mümkündür.

2.3. Suriye İç Savaşı ve Mülteci Krizi

Suriye’de son birkaç yıldır yaşananlar ülkeyi uluslararası kamuoyunda en çok tartışılan konulardan biri haline getirmiştir. 2011’de rejime başkaldırı olarak başlayan ve Arap Baharı’nın bir uzantısı olarak düşünülen isyan hareketi zaman geçtikçe şiddetini artırmıştır. Bugün ülkedeki durum, rejim ve rejim karşıtlarının çatışmasının çok ötesindedir. Ülkede farklı grupların, radikal örgütlerin ve dünyanın süper güçlerinin de müdahil olduğu bir savaş yaşanmaktadır. Hiç kuşkusuz bu savaşın en büyük mağduru ise siviller olmaktadır. Son beş yıldır çatışmalar nedeniyle binlerce insan hayatını kaybetmiş ya da yaralanmıştır. Hayatta kalanlar ise temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak duruma gelmiş ve ülke içinde ya da dışında göç etmek zorunda kalmıştır. Çatışmaların iç savaşa dönüşmesi ve sürecin bir türlü çözüme kavuşamaması mülteci krizini dönüşen kitlesel bir insan hareketliliğini de beraberinde getirmiştir.

Suriye’de 2011 yılında patlak veren iç savaş sonrası ortaya çıkan mülteci krizinden toplumsal, siyasi ve ekonomik olmak üzere tüm alanlarda en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Nisan 2011 tarihinde, yaklaşık 252 kişilik ilk grubun giriş yapmasından itibaren, Türkiye yüz binlerce misafire kapılarını açmış ve bugün resmi rakamlara göre 3.500.000’den fazla Suriyeli Türkiye’ye sığınmış durumdadır (<https://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/02/15/bakan-soylu-turkiyedeki-multeci-sayisini-acikladi> Erişim tarihi: 07.10.2017). Bu süreç kendisiyle birlikte eğitim, istihdam, kültür, güvenlik, sağlık, dış politika, hukuk gibi akla gelebilecek her alanda su yüzüne çıkan yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Savaş dolayısıyla edilgen konumda yer alan Suriyeli mülteciler Türkiye’nin sosyal dinamikleri içine girdiklerinde denklem içerisinde etken konuma dönüşmüşlerdir. (Karaca 2013:72).

Türkiye’de bulunan mülteciler arasında çocukların oranı bir hayli yüksek. BM çocuklara yardım örgütü UNICEF verilerine göre Türkiye’de yaşayan çocuk sığınmacı sayısı 1 milyon 200 bin civarında (Hahn 2017). Çocuklar bu krizin en büyük mağdurları arasında da yer almaktadır. Zira mülteci çocukların, mağduriyeti ülkelerini terk ettikten sonrada devam etmekte, fiziksel istismar, eğitim hakkına erişememe, cinsel şiddet gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle istihdam, eğitim, sağlık, barınma,

yabancılaşma ve güvenlik gibi bir mülteci ailenin öncelikle üstesinden gelmek zorunda olduğu sorunlar doğrudan ve ilk elden çocuklara yansımaktadır. Çok erken yaşlarda yaşadıkları travmanın yükünü taşıyan bu çocuklar diğer taraftan yeni geldikleri yerin düzenine alışması anlamında da çok yönlü uyum sorunlarıyla yüzleşmektedirler.

2.4. Mülteci Çocukların Hakları ve Korunmasına İlişkin Uluslararası Standartlar

Suriye'deki çatışma ortamından kaçarak Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğu çocuklardan oluşmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri esas alındığında, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların 1.311.495'i (%46) 18 yaş altı genç ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu yaş aralığındaki grubun, 335.504'ü (%12) 0-4 yaş aralığı, 416.600'ü (%14) 5-9 yaş aralığı, 313.109'u (%11) 10-14 yaş aralığı, 246.282'si (%9) 15-18 yaş aralığından oluşmaktadır (AFAD 2017).

Suriyeli mülteci çocukların büyük çoğunluğu savaş, ekonomik, etnik ya da dini çatışma ortamı gibi nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalan aileleri veya yakınlarının refakatiyle Türkiye'ye göç etmiştir. Nitekim ne kadar azınlığı oluştursalar da, Suriyeli sığınmacı çocukların bir kısmı ebeveynleri veya birlikte yaşadığı yakınlarını kaybetmesinden dolayı refakatsiz bir şekilde ve kendi çabalarıyla göç eden kabilelere katılıp Türkiye'ye gelmiştir. Bunun yanı sıra, yine bu grupta değerlendirebileceğimiz bazı çocuklar daha iyi bir yaşam koşullarına ulaşmak, Türkiye'de çalışıp Suriye'de yaşamaya devam eden ailesini finanse etmek, Suriye'de zorla askere alınmamak veya Esad rejim güçlerine karşı savaşan herhangi bir gruba katılmalarının önüne geçmek gibi nedenlerle aileleri tarafından Türkiye'ye gönderilmektedir (Kireçdağ 2017).

Refakatsiz olan bu çocuklar, istismara uğramaya en açık veya en fazla uğrayan ayrıca karşılaştıkları sorunlara karşı çözüm geliştirmede iyi olmadıklarından en savunmasız grubu oluşturmaktadır. Çocuklar bir şekilde geçimlerini sağlamak üzere iş hayatına atılmakta, çalışma koşullarından dolayı eğitim ihtiyaçlarını karşılayamadıkları gibi iş yerlerinde fiziksel şiddete de maruz kalabilmektedir. Çocukların sağlık, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçları da karşılanamamaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın bu bölümünde Suriye'den Türkiye'ye göçün çocuklar üzerinden incelenmesi ve kendilerinin iş hayatına entegrasyonunda karşılaştığı sıkıntılar incelenmiştir.

2.4.1. Eğitim Öğretim Hakkı

Göçün önemli sonuçlarından biri de eğitim aşamasındaki çocukların yaşadıkları olumsuzluklardır. Bunlar, uyum sorunları, akademik düzey ve başarı sorunları, aile sorunları, ekonomik sorunlar, yoksulluk, sosyal dışlanma ve özellikle de kenar mahallelerin suç ekolojisi (Taylan ve Barış 2017).

Eğitim hakkının tüm haklar içerisinde özel bir yeri vardır. Eğitim hakkı, diğer hakların bilinmesinde, kullanılmasında ve korunmasında anahtar role sahiptir. Bu anlamda eğitim hakkı bireylerin hayat hakkından düşünce ve ifade özgürlüğüne kadar tüm hakların kullanılmasının ön şartıdır. Hayat hakkının varlığı ve korunması eğitime bağlıdır. Hayat hakkının yanı sıra çocuğun bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimi için eğitime gereksinim vardır (UNICEF, Dünya Çocuklarının Durumu 1999 Raporu'ndan aktaran: Akyüz 2012:368).

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 26. maddesiyle her kişinin eğitim öğretim hakkının bulunduğu, bu öğrenimin hiç olmazsa ilk ve temel aşamalarının parasız ve mecburi olduğu vurgulanmıştır. Bu husus Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 13. maddesi ile de daha da pekiştirilerek teyit edilmiştir. Söz konusu 13. madde ilköğretimin zorunlu ve herkese açık olduğunu, ortaöğretimin teknik ve mesleki eğitim dahil çeşitli biçimlerinin genelleştirilmesi gerektiği, yükseköğretimin tam bir eşitlikle herkesin yeteneğine göre uygun yöntemlerle ve özellikle ücretsizliğinin yaygınlaştırılmasıyla herkese açık duruma getirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Tüm insanlara tanınan eğitim-öğretim hakkı, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme de de güvence altına alınmış ve 28. maddede taraf devletlerin çocuğun eğitim hakkını kabul edip, bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle, ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız hale getirilmesi istenilmiştir (Odman 2008: 134). 1951 tarihli mültecilerin hukuki statüsüne dair sözleşmenin 22. Maddesinin 1. Fıkrasında, taraf devletlerin ilk tahsil konusunda vatandaşlarına tanınan aynı muameleyi mültecilere de tanıyacağı belirtildikten sonra, 2. Fıkrasında da özellikle eğitimden yararlanma, yabancı ülkelere verilmiş eğitim belgeleri, üniversite diplomaları ve belgelerin tanınması, harç ve resimlerden muafiyet ve eğitim bursları konusunda mümkün olduğu kadar uygun ve herhalde aynı şartlar altında bulunan yabancılara tanınan haktan daha az olmayacak şekilde muamele yapmaları hususu vurgulanmaktadır.

Türk eğitim mevzuatında yer alan 222 Sayılı Öğretim ve Eğitim Kanunu'nun 2. maddesine göre Türkiye'de mecburi ilköğretim, 06-14 yaş grubundaki çocukları kapsamaktadır. Türk hukukunda Türk vatandaşı olan çocuklar için zorunlu olan sekiz yıllık ilköğretim, mülteci ve sığınmacı çocuklar için zorunlu olmasa da bir hak ve özgürlük olarak düzenlenmektedir. Mülteci ve sığınmacı çocukların eğitim ve öğretim özgürlüğü 1994 tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliğinin 27. maddesinde düzenlenmektedir. Yönetmeliğin 27. maddesi mülteci ve sığınmacıların öğrenim görebilmelerini ülkede kalabilecekleri süre ile sınırlı olmak üzere genel hükümlere havale etmektedir (Çiçekli 2009).

Sığınmacı çocukların eğitimlerinin zorunlu tutulmaması, onların eğitimden uzakta kalmasında etkindir. Bunun yanında üçüncü ülkeye yerleştirilecekleri için kimi çocuklar ebeveynleri tarafından nasıl olsa başka ülkeye gideceğiz diye okula gönderilmemektedir. Fakat bu süreç belirsiz olup kimi sığınmacılar için 1 yıl kimi sığınmacılar için 4-5 yıl sürebildiği için sığınmacı çocuklar uzun süre eğitimden uzak kalabilmektedir. Bu açıdan sığınmacı çocukların eğitim haklarının güvence altına alınması için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Özellikle, İçişleri Bakanlığı'yla işbirliği içinde hareket eden Milli Eğitim Bakanlığı, sığınmacı çocukların (başvuruları nihai olarak reddedilmediği takdirde ve reddedilene dek) okula gitmelerini ve kısa süre önce itibariyle ilkokul diploması alabilmelerini mümkün hale getirmiştir. Teşvik edici bir unsur olarak, okula kaydolmuş çocukların ikamet izinleri ücretsiz olarak sağlanmaktadır (UNİCEF 2011). Bu çocuklardan zorunlu ilköğretim çağını geçen ve/veya geçmiş öğrenciler, düz liselere kayıt yaptırabilecekleri gibi, mesleki ve teknik eğitim kurumlarına da kaydolabilirler. Bu öğrencilerden “öğrenim vizesi” istenmez ve tıpkı ilköğretim kayıtlarında olduğu gibi emniyet makamlarınca verilmiş ikamet tezkerelerindeki "Haymatlos" veya "Mülteci" ifadesi yeterli görülerek kayıtları yapılır. 2004 yılında kabul edilen Milli Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Kurumları ve Sınav Geçme Yönetmeliği'nde yapılan 2006 tarihli değişikliğe göre, mezuniyet ya da ayrılma durumlarında bireylere başarı durumlarını gösteren belgeler; mezuniyete hak kazanılmışsa sertifika ya da diploma verilir (www.hyd.org.tr, 25.03.2012).

2.4.2. Sağlık Hakkı

Sağlık hakkı, birçok uluslararası belgede tanınmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 25. maddesinin 1. fıkrası “her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için,

yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir yaşam seviyesine” hakkı olduğunu teyit etmektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 12. maddesi sağlık hakkına dair uluslararası insan hakları hukukunda yer alan en kapsamlı maddedir. Sözleşmenin 12. maddesinin 1. paragrafına göre Sözleşme’ye Taraf Devletler “herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını” kabul ederler (www.insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr, Erişim Tarihi 20.10.2017).

Sağlık hakkının tam olarak yaşama geçirilmesi için, bu hakkın kapsamının tam olarak belirlenmesi gerekmektedir. BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi genel yorumlarında bu hakkın normatif içeriğini tanımlarken, sağlık hakkının sadece zamanında sağlanan ve uygun sağlık bakımı olmadığını, güvenli ve içilebilir su kaynaklarına erişimin, yeterli sağlık koruma şartlarının, beslenme, konut, çevresel şartların sağlıklı olması ve cinsel sağlık ile üreme sağlığı da dahil olmak üzere, sağlıkla ilgili eğitimlere erişimin de sağlık hakkı kapsamında olduğunu belirtmektedir (Gündem Çocuk 2008).

“Çocukların en iyi biçimde yaşamalarını devam ettirmelerini ve fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal bakımdan özgür, saygın, onurlu ve sağlıklı olarak gelişebilmelerini amaçlayan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi de çocukların sağlık hakkını temel bir hak olarak görmektedir. Sözleşmenin çocukların sağlık hakkına ilişkin düzenlemesi 24. Maddesi’nde açık bir şekilde yer almaktadır. Söz konusu madde, sözleşmeyi imzalayan devletleri çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşturma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanımakla sorumlu tutmaktadır. Ayrıca, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına alması için çaba gösterme yükümlülüğünü de yine devletlere vermektedir. Sözleşmenin 2. 4. ve 5. Maddelerinde de çocuğun sağlık hakkına değinilmekte, gelişmesine, gereksinim duyduğu bakım ve korunma olanaklarına yer verilmektedir.” (Gündem Çocuk 2008).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, devletlerin, çocuğun ve çocuğun ailesinin, doğum öncesi ve doğum sonrası bakım da dahil olmak üzere, gerekli sağlık hizmetlerine erişimini güvence altına almalarını öngörmektedir. Sözleşme, bahsedilen bu amaçları, önleyici ve sağlığı iyileştirici bilgiye erişim ve erişimin gerçekleşmesi için ailelere ve topluma destekle bağdaştırmaktadır.

Ülkemize iltica etmiş çocukların sağlık hizmetlerine erişimi, 20/05/2009 tarihli T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan B.02.1.SYD.0.08.300.5990/8237 sayılı genelgeye göre şekillenmektedir. Bu genelgeye göre; 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası'nın 60/2.maddesine göre de “genel sağlık sigortalısı sayılan kişiler” arasına “vatansızlar ve sığınmacılar” da ilave edilmiştir. Buna göre hukuki olarak sığınmacı veya mülteci statüsü olan çocuklar da genel sağlık sigortalısı sayılmaktadır. İltica/Sığınma Başvuru Sahipleri ise, yani henüz hukuki olarak sığınmacı veya mülteci statüsü alamamış olan kişiler, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında yer almadıkları için genel sağlık sigortalısı sayılmamaktadırlar. Bu nedenle, iltica/sığınma başvuru sahipleri, SYD Vakıflarına sağlık yardımları ile ihtiyaçları halinde diğer sosyal yardımlar için ikamet ettikleri yerdeki İl/İlçe SYD Vakıflarına 2006/1 sayılı "SYDV Başvuru Usul ve Esasları" çerçevesinde başvuruda bulunabileceklerdir (<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr>, Erişim tarihi:04 Kasım 2017). Buna göre, sığınmacı durumundaki çocuklar ülkemizde değişen derecelerde ve kısıtlı sağlık hakkına sahiptir.

Sağlık haklarına erişim bazında, mültecilerin dezavantajlı durumu genelde ülkeden ülkeye değişirse de, çocuklar açısından durum farklılık gösterebilmektedir. Örneğin İsveç'te sığınmacı yetişkinlere olmasa da sağlık hizmetlerine erişim açısından sığınmacı çocuklar diğer İsveçli çocuklarla aynı haklara sahiptir. Bu durum dezavantajlı sığınmacılık durumunun en dezavantajlı kesimlerinden olan sığınmacı çocukların sağlık haklarına erişimi açısından diğer ülkelere de model olmalıdır (Özer ve ark. 2016).

2.4.3. Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardımdan Yararlanma Hakkı

Sosyal hizmetler 2828 sayılı kanundaki tanıma göre: “Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi ve sosyal yoksunlukların giderilmesine ve gereksinimlerin karşılanmasına, sosyal sorunların önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür.” (2828 nolu kanun, m. 3). Sosyal hizmetlerin bir çeşidi olan sosyal yardım ise muhtaç durumda olan kişilere yapılan ayni ve nakdi yardımlardır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. Maddesi'nde “Her bireyin, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler

dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde, güvenliğe hakkı olduğu; anne ve çocuğun özel ihtimam ve yardım görme hakkı olduğu” belirtilmektedir.

Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Çerçevesinde, diğer sözleşmecı devlet vatandaşları, yasal olarak bulunmak ve yeterli kaynaklara sahip olmamak şartıyla, ev sahibi ülke vatandaşları ile eşit muamele görme hakkına sahiptir. 1951 sözleşmesi çerçevesinde mülteci olarak kabul edilen kişiler bu Sözleşme’ye ek protokol gereğince aynı eşit muamelenin kapsamına girmektedir (Çiçekli 2009:191).

“Çocuklara yönelik sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar, çocukların en iyi biçimde yaşamalarını ve fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki bakımdan özgür, saygın, onurlu ve sağlıklı olarak gelişebilmelerini amaçlayan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile temel hak olarak tanımlanmaktadır. ÇHS’nin 2. Maddesi’nde “çocuğun özel olarak korunarak yasalar ve diğer yollarla sağlık, özgürlük ve saygınlık şartlarında bedensel, zihinsel, ahlaki, manevi ve toplumsal olarak gelişmesine olanak sağlayacak fırsat ve kolaylıklardan yararlanmasından” söz edilmektedir. 4. Maddesi’nde ise “çocuğun toplumsal güvenlik olanaklarından yararlanarak, sağlık içinde gelişme ve yetişme hakkı” olduğuna vurgu yapılmaktadır. 26. Maddesinde ise her çocuğun sosyal sigorta dahil sosyal güvenlikten yararlanma hakkı olduğu, bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için devletin uygun önlemleri alması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, “devletin bu amaçla çocuğa ve annesine özel bakım ve korunma olanakları sağlama yükümlülüğu” üstünde durulmaktadır (Gündem Çocuk 2008:3). Sosyal güvenliğin sağlanması, sosyal sigortalar ve sosyal yardımları gerekli kılar. Sosyal sigorta belirli bir zamanda belirli risklere karşı fiilen sağlanan yardım ve ödeneklerin tümüdür. Sosyal yardım ve sosyal hizmetler çeşitli nedenlerle çalışma ve gelir sağlama olanağından yoksun olan kimselere yönelik devletin finanse ettiği kaynaklardır (Akyüz 2012:365).

Bu sözleşmenin hükümleri tüm çocukları kayıtsız şartsız içerdiği için, sığınmacı ve mülteci çocukların dezavantajlılığını azaltacak sosyal yardım ve koruma sisteminden yararlanmaya hakları vardır.

2.4.4. Özel Hayata Saygı

Özel hayata saygı, sadece çocuğun içinde bulunduğu konutla sınırlandırılmamaktadır. Bu bağlamda mülteci çocuklar yönünden kampların fiziksel ortamı, tuvalet ve banyoların düzenlenişi gibi hususlar dahi, özel yaşama saygı çerçevesinde değerlendirilmekte ve bunların asgari minimum standartlara kavuşturulması gerektiği belirtilmektedir. Bu çerçevede Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları'nın her tür kuruma yerleştirilen çocuklar hakkında da geçerli olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu kuralların 32. Kuralında çocukların tutulduğu kurumların planında ve fiziksel çerçevesinde, çocuğun özel yaşamına özen gösterilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Odman 2008:133). Buna göre sığınmacı ve mülteci çocukların yerleştirileceği mekânların bu çerçevede planlanması gerekmektedir. Ailesiyle beraber kalan çocuklar için ebeveyn mahremiyetinin sağlanabileceği mekânlar sağlanmalıdır. İltica eden sığınmacıları gelişigüzel bir şekilde şartları elverişsiz, herhangi bir mekânken günü kurtarmak için mülteci kamplarına dönüştürülmüş mekânlara yığmak yerine, çocuk ve yetişkinlerin özel hayatı olabileceği barınma merkezleri tasarlanmalıdır. İltica insanlık tarihinin bir gerçeği olduğu için barınma merkezlerinin kullanışlı ve insanlık onuruna uygun olarak tasarlanması uzun vadede hem bu insanlar için faydalı, hem devlet için kalıcı ve sistemik bir uygulama olacaktır.

2.5. Mülteci Çocuklar ve İnsan Ticareti

Literatürde, insan ticareti için oluşturulan tüm tanımlar, Sınır Aşan Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine ek "İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Palermo Protokolü"nü 3. maddesinde insan ticareti tanımına göre tanımlanmıştır (TBMM 2003).

Buna göre, zorla çalıştırma, cinsel istismar amaçlı ve organ ticareti olmak üzere üç ana insan ticareti şekli söz konusudur. Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı INTERPOL (2012:1) tarafından, insan ticaretinin uluslararası, mağdurların güvenliğini ve refahını olumsuz etkileyen, mağdurlar açısından insan hakları çerçevesinde ciddi sonuçlar doğuran ve büyük oranda organize suç grupları tarafından kontrol edilen bir suç türü olduğu ifade edilmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Ticareti ile Mücadele Küresel İnisiyatifi tanımlamalarına göre insan ticaretinde görülen farklı sömürü biçimleri şunlardır (UN.GIFT, 2008: 14)

- Zorla çalıştırma
- Cinsel Sömürü
- Organ veya doku ticareti
- Suç Faaliyetleri
- Dilencilik
- Zorla evlendirme
- Yasadışı evlat edinme
- Silahlı çatışma

Çalışma konusunu oluşturan Suriyeli göçmen çocuklar için insan ticareti yöntemleri, yaygın olarak yasadışı göç/göçmen kaçakçılığı yoluyla insan ticaretine konu edilme olaylarında insanların, buldukları ülkeleri terk ederek, ekonomik, sosyal veya siyasal açıdan daha iyi yaşam koşullarına sahip olduklarını düşündükleri ülkelere gidebilmek için insan kaçakçıları ile temas kurmaları ya da kaçakçıların kişileri bu yola ikna etmeleri söz konusudur. Mağdur ile insan kaçakçıları arasında, hedef ülkede varış anında ödenecek ücreti de içeren bir sözleşme imzalanmakta ve kişi 5.000 ile 50.000 Dolar arasında bir miktarda borçlandırılmakta, hedef ülkeye gelindiğinde ise, bu borcun karşılığı olarak insan ticaretine konu edilmektedirler (Klueber 2003:7).

İnsan ticareti, çoğunlukla yasadışı göç kapsamında değerlendirildiğinden göçmen kaçakçılığı ile arasında gri bir alan mevcuttur. İnsan tacirleri, mağdurları genellikle başka ülkelere göç etmek isteyen çaresiz insanlar arasından seçerler. Kişiler hedef ülkeye yasadışı olarak getirildiklerinde ya göç masrafları için ya da bu ülkede barınabilmek veya iş bulabilmek için aracılardan desteğine ihtiyaç duyarlar ki bu ilişkinin sonunda ise, insan ticaretinin konusu haline gelmektedirler (Derks 2000: 11;12).

Ulaşılmak istenen ülkeye gitmek amacıyla yasadışı yolların tercih edilmesi yasadışı göç olarak tanımlanmaktadır. Yasa dışı göç sorunuyla en çok dünyanın gelişmiş bölgeleri olan Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri karşılaşmaktadır. Bu ülkelerdeki gelişmişlik seviyesinin yüksek olması, gelişmekte olan ülkelerin ve siyasal ve ekonomik

yönden sorunlu bölgelerin ortalarında olması yasadışı göçmenler için hedef ülke olmalarının nedenleri arasında görülmektedir (Jandle 2004:7). Gelişmiş ülkelere olan düzensiz göç rotaları hava, deniz ve kara yollarının da dâhil olduğu karmaşık bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICPMD) tarafından ortaya konulan çalışmalarda (2011), örneğin Afrika'dan Avrupa'ya en az 4 ayrı güzergah gözlemlenmektedir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından hazırlanan 2010 Sınır aşan Organize Suçlar Tehdit Değerlendirme Raporu'nda her yıl 55.000 göçmenin Afrika kıtasından Avrupa'ya kaçak olarak girdiği ve Meksika'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne büyük bir çoğunluğu profesyonel kaçakçılardan yardım alan 3 milyon kişinin yasadışı olarak geçtiği ifade edilmektedir.

Dışişleri Bakanlığı (2013), Türkiye'nin doğusunda yer alan ekonomik ve siyasi açıdan istikrarsız ülkelerin vatandaşlarının, ülkemizi Batı ülkelerine geçişte transit güzergah olarak kullanmakta olduğunu ifade etmektedir. INTERPOL'e (2012) göre insan kaçakçılığı suç grupları kolluk faaliyetlerine karşılık olarak kaçakçılık yöntemlerini değiştirmektedirler. Kaçakçılar tarafından kullanılan yollar bazen oldukça karmaşık olabileceği gibi, bazen de basit ve sadece bir sınır kapısından geçişle ilgili olabilmektedir. Kaynak ülkeden çıkış ve hedef ülkeye varış arasındaki süre birkaç günden, birkaç aya hatta yıllara kadar uzayabilmektedir.

Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol'ün (Göçmen Kaçakçılığına Karşı Ek Protokol) "Tanımlar" başlıklı 3. maddesinin (a) bendinde göçmen kaçakçılığı, "doğrudan veya dolaylı olarak, mali veya diğer bir maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimi ikametgâh sahibi olmadığı bir Taraf Devlete yasadışı girişinin temini" şeklinde tanımlanmıştır (TBMM 2003).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda "göçmen kaçakçılığı" özel hükümlere ilişkin ikinci kitabın, "uluslararası suçlar" başlıklı birinci kısmında, "göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti" başlıklı ikinci bölüm içerisinde 79. Maddede düzenlenmiştir. Göçmen kaçakçılığı, Türk Ceza Kanunu'nun 79. maddesinde; "Doğrudan veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek amacıyla, yasal olmayan yollardan, bir yabancıyı ülkeye sokan veya ülkede kalmasına imkân sağlayan veya Türk vatandaşı veya yabancının yurt dışına çıkmasına imkân sağlanması" ifadeleriyle tanımlanmaktadır.

2.6. Sosyal Hizmet Açısından Mülteci Çocuklar

Mülteci çocukların durumlarıyla alakalı genellemeler yapmak kolay değildir. Mülteci çocuklar dünyanın birçok ülkesinde bulunmakta ve bu durum onların sorunlarını hafifletmek için yapılan uygulamaların mülteci sorunları kadar çeşitli olduğu anlamına gelmektedir. Mülteci çocukların ihtiyaçları oldukça kompleksdir. Bu çocuklar fiziksel ve psikolojik olarak incinebilirdir (UNHCR 1979:12).

Mülteci çocuklar kendilerine tanıdık olmayan ve konforsuz şartlarla karşı karşıyadırlar. Anne babalarının üstesinden gelmelerine yardım etmek yerine etkisini daha da arttırdığı şaşkınlık ve umutsuzluk durumu yaşamaktadırlar (UNHCR 1979:14).

Çocukların doğal dayanıklılık paternleri vardır ve buna göre birçok şeye kolay uyum sağlayabilir gibi görünseler de göç öncesi ve göç sürecindeki travmatik durum sonucu daha dolaylı alanlarda semptomlar geliştirirler (Michultka 2008:152). Toplama kamplarında kalan mülteci çocuklarla ilgili bir araştırmaya göre çocuklar bu ortamlara ilk başta herhangi bir semptom göstermeden uyum sağlayabilmiş olsalar da, özgür kaldıktan sonra hayatlarında karşılaştıkları en ufak düzeydeki değişiklikler karşısında hassas ve incinebilir bir hal almışlardır (Loughry ve Eyber 2003:8).

Mülteci çocuklar dünyanın yarısından fazlasına dağılmış olup, bu çocuklar dünyanın yarısının mülteci probleminin ötesindedir. Savunmasızlıkları, benzersiz ihtiyaçlarından dolayı özel dikkate ihtiyaçları olan bu çocukların mültecilikle alakalı krizlerinin çözülmemesi, bu acı durumun sonraki nesillere miras kalmasına sebep olur (UNHCR 1979:14). Bu bağlamda sığınmacı ve mülteci çocukların buldukları durumun kaotik ve problematik şartlarının düzenlenmesi ve bu sorunlarının etkileri içinden çıkılmaz bir döngü haline gelmeden çözülebilmesi için sosyal hizmet müdahaleleri yapılmaktadır.

Sosyal hizmet biliminin uygulayıcısı sosyal çalışmacıların görevlerinden en önemlisi insanların ihtiyaç, hak, sorumluluk ve insan kaynaklarını dengelemek, uygun düzeyde destek, savunuculuk, bakım koruma ve kontrol sağlamaktır (CCETSW 1996; akt: Collett, 2004:61). Bu bağlamda sığınmacı çocuklara yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları daha ziyade destekleyici nitelikte olmaktadır. Buna göre, çocukların çocuk olmaktan dolayı sahip oldukları temel haklarına erişimleri için desteklenmesi ve bu haklarına hanel gelmemesi için savunuculuğun yapılması, çocukların çok boyutlu sorunlarının çözümleri için uygun maddi kaynaklara ve insan kaynaklarına erişimlerinin

sağlanması, gerekli bakım ve koruma hizmetlerinin devreye sokulması suretiyle devamlılığının sağlanması böylece göç sürecini çocuk açısından yakından takip edip gerektiğinde çocuk lehine müdahalelerde bulunulması bu uygulamaları kapsamaktadır.

Sığınmacı ve mülteci çocuklarla çalışırken insan hakları perspektifinden değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çocukların kültürel durum ve geçmiş hayat ve mülteci statüsüne bakılmaksızın bu çocuklara hizmet verecekler için kişinin yaşam haysiyeti ve iyi oluş hali için bir temel standart sağlamaktadır. Bu çocuklara ruh sağlığı ve sosyal çalışma hizmeti veren kişilerin bu çocuklardan bilhassa organize şiddet ve işkence gören vakalar ile çalıştıkları taktirde, süpervizyon desteğiyle ve multi-disipliner bir şekilde çalışmaları beklenen bir uygulama yöntemidir.

Sığınmacı ve mülteci çocuklarla çalışanların bilmesi gereken bir husus bu grubun oldukça heterojen olduğunu ve refah, sağlık ve eğitim alanında yapılacakların tek tip olmayıp esnek olması gerektiğidir (Rutter 2006:33). Örneğin politik ve etnik şiddete maruz kalmış adolesanlar bu durumun tekrar yaşanacağıyla ilgili kaygı yaşarlar; bu çocuklarla sosyal, kültürel ve fiziksel kimliğini merkeze alan çalışmalar yapmaları bu kaygılarını azaltabilmektedir. Sanatta yaratıcı çalışma, drama, müzik ve hikaye anlatırma, bu çocukların geçmiş ve gelecekle ve köken ülkesi ve geldiği ülkede yaşadıkları arasında sınır oluşturmasını sağlar. Bu sayede zaman içinde kendilerini çaresiz ve kurban gibi hissetmek yerine duygusal güçlerini geliştirebilirler (Whittaker 2006:102).

Sığınmacı ve özellikle refakatsiz sığınmacı çocuklarla alakalı yenilikçi ve ilerleyici sosyal hizmet çalışmaları kurumlararası işbirliğine dayalıdır. Örneğin sığınmacı ve mültecilere hizmet veren kurumlarla, çocuklara hizmet veren kurumlar arasında bakım paketi, refakatsiz çocuklar için arkadaşlık ve savunuculuk hizmetinin ortak verilmesi gibi (Patel ve Kelley 2006:12).

Kendisi de çocukken iltica etmiş bir sosyal çalışmacı olan Baker'e göre, mülteci olan çocuklara sosyal bakım sağlamak için, onların aile, arkadaş çevresi, tanıdıklar, komşuluk, iş, ev, gıda, dil, ülke, rol ve statü, kültür, sağlık, eğitim gibi alanlarla bağlantılarını yeniden yapılandırmalarına yardımcı olmalıdır (Rutter 2006:39-40). Sığınmacı ve mültecilerin ihtiyaçlarına yönelik hizmetler bu konuda uzman olan ekip ve hizmet sağlayıcılar tarafından planlanıp sunulmalıdır (Patel ve Kelley 2006:13).

Sığınmacı ve mülteci çocuk ve gençlerin sorun ve ihtiyaçlarının geniş bir dağılım gösteren çeşitlilikte olması, bu kişilere verilecek hizmetlerin onların ihtiyaçlarını en iyi düzeyde karşılayacak ve erişilebilir şekilde tasarlanması konusunda güçlükler getirmektedir. Sığınmacı ve mülteci çocukların yaşadığı stresli olayların kompleks yapısı ve ihtiyaçları, çeşitli ve çok sayıda kurumun beraber vereceği hizmetlerin gerekliliğini vurgulamaktadır (Davies and Webb 2000, akt: Elliott, 2007:136).

İlticanın getirdiği karmaşık süreçle bu çocukların buldukları aile sistemi ve aile rolleri değişmektedir. Örneğin göç çocuklar ebeveynlerine göre o ülkenin kültür ve dilini daha çabuk öğrenirler ve yetişkinleri ilgilendiren meselelerde ebeveynlerine tercüme yapmak ve onları savunmak durumunda kalabilirler, bu da aile içi rolleri değiştirir (Michultka 2008: 167).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, araştırmanın varsayımları, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesi ile ilgili açıklamalar yer almaktadır.

3.1.Araştırmanın Modeli

Çeşitli iş kollarında çalışan Suriyeli mülteci çocukların sosyo-demografik özellikleri, aile yapıları, çalışma nedenleri, sağlık ve beslenme, eğitim hakkından yararlanma düzeyleri, çalışma koşulları ve erken yaşta çalışma hayatına girmeleri durumunda karşı karşıya oldukları riskleri incelemeyi amaçlayan bu araştırma, nicel araştırma desenine göre tasarlanmıştır. Çünkü nicel araştırma ile olgular neden-sonuç ilişkisi içerisinde açıklanarak, incelenen sorunun büyüklüğü ve soruna etki eden faktörlerin önemi sayılarla ifade edilebilmektedir. Böyle bir ifade ise, politika ve hizmetleri etkileme gücüne sahiptir (Sarantakos 1993:38-39). Nicel araştırma modellerinden ise, durum saptamaya yönelik olarak kullanılan betimsel araştırma modeli kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini, Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye'ye zorunlu olarak göç eden ve İstanbul ilinde ikamet ederek çeşitli iş kollarında çalışan 6 ile 15 yaş arası Suriyeli mülteci çocuklar oluşturmaktadır.

Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme seçim tekniği, çalışan Suriyeli mülteci çocuk konusunda olduğu gibi evren hakkındaki bilgilerin eksik olduğu ve evreni oluşturan bireylere ulaşmanın zor olduğu durumlarda kullanılan bir tekniktir. Aynı zamanda çocuk istismarı, bağımlılık ve çocuk işçiliği gibi içinde risk faktörü barındıran konularda daha sık kullanılan bir tekniktir (Özen, Gül 2007:413). Bu tekniği kullanan araştırmacı, örnekleme girmeye uygun olan birkaç kişiyle görüşerek onlardan aynı ölçüde uyan diğer kişiler hakkında bilgi toplar. Bu süreci defalarca tekrar ederek, yeterli sayıda insanla görüşmelerini tamamlar.

Bu bağlamda Suriyelilerin yoğun olarak yaşadıkları İstanbul'un Sultangazi, Sultanbeyli, Maltepe, Bağcılar ve Güngören ilçelerinde 6 ile 15 yaş arası kartopu örneklem yöntemiyle belirlenmiş çeşitli iş kollarında çalışan toplam 84 Suriyeli çocukla görüşme ve anket çalışması yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Hazırlanmış anket formları, ulaşılan katılımcılarla yüz yüze uygulanmış olup, uygulama esnasında mültecileri çocukların çalışma koşulları ve çevreyle olan ilişkilerini analiz etmek amacıyla gözlemlerde yapılmıştır.

Araştırmanın verilerinin toplanmasında uzman görüşü ve literatür taraması yapılarak araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Büyük bir kısmı kapalı uçlu sorulardan oluşan bu ankette, çalışan çocukların ve anne-babalarının sosyo-demografik özellikleri, barınma biçimleri, 66'sı kapalı ve 4'ü açık uçlu olmak üzere toplam 70 soru yer almaktadır. Anket formunda üç grup soru yer almıştır. Bunlardan birinci grup çalışan çocukların ve anne-babalarının sosyo-demografik özellikleri, barınma biçimleri, aynı hanede yaşayan kişi sayısı, sosyo-ekonomik duruma yönelik sorular sorulmuş, bu bağlamda araştırmamızda çocukları çalışmaya iten nedenlerin ve katılımcıların bu konudaki algılarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. İkinci grupta çalışan mülteci çocukların, çalışma koşulları; çalıştıkları iş kolları, çalışma saatleri, aldıkları ücret miktarı, bağımlılık yapıcı maddeler kullanma, şiddete ve istismara maruz kalma, birlikte çalıştıkları kişilerle ilişkilerine ilişkin sorular yer almaktadır. Üçüncü grupta örnekleme oluşturan çocukların gelecek beklentilerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Alan çalışması Temmuz ve Kasım 2017 tarihleri arasında dört aylık bir süreçte araştırmacının kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunun tek kişi tarafından uygulanması, oluşabilecek farklılıkları, bilgi eksikliği ya da kopukluğunun önüne geçilmesini sağlamıştır. Araştırma esnasında katılımcıların çalıştıkları işyerleri ve yoğun olarak yaşadıkları mahalleleri ziyaret edilerek örneklem grubuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Türkçe bilmeyen örneklemin varlığını göz önünde bulundurarak soruların tamamı Arapçaya tercüme edilmiş ve anket esnasında Arapça ve Kürtçe tercüman bulundurulmuştur. Anket, katılımcılara çalışma saatleri sonrasında gönüllülük esasıyla uygulanmıştır. Çalışmanın etik onayı Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan

Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Çocuklara katılım için gönüllülüğün esas alındığı vurgulanarak, kimliklerinin gizli kalacağı belirtilmiştir. Görüşmeler genelde sorunsuz olarak gerçekleşmiş ve her katılımcı için ortalama 50 dakika srmştir.

Elde edilen veriler, SPSS İstatistik Programı (SPSS 23.00) ile uygun istatistiksel teknikler kullanılarak analiz edilmiş ve çıkan sonuçlar birey sayısı ve yüzde dağılımı biçiminde tablolaştırılmıştır.

3.4.Araştırmanın Varsayımları

Bu alışma oluşturulurken Suriyeli mülteci çocuklarının çalışma koşulları ve sosyo-kültürel özellikleri konusunda ilgili varsayımlar ortaya konulmuş ve bu varsayımların geerliliğı sorgulanmıştır. Bunlar;

1. Suriye'den zorunlu göç sonrası mülteci ailelerin ekonomik sorunlar yaşamakta ve bu sorunlar çocuklar üzerinde olumsuz etkiler oluşurmaktadır. Bu nedenle, çocukların çalışmaları veya çalıştırılmalarında; ekonomik yoksulluk, zorunlu g vb. etkenlerin belirleyici olmaktadır.

2. Çalışma yaşamına giren ocuktardan büyük bir kısmı eğitimini tamamlayamamaktadır. Bu bağlamda erken yaşta çocukların çalışma yaşamına atılmaları ilerde onarılması güç olan "kayıp nesil riskinin" oluşmasına neden olmaktadır.

3. Çocukların alışma alanları mesleksel bir öğrenme becerisi kazandırmayan, kişisel gelişime katkısı bulunmayan ve bilgi -beceri gerektirmeyen basit iş türlerinde yoğunlaşmaktadır.

4. Çocuklar; çalıştıkları süre zarfında çeşitli kişiler tarafından şiddet ve istismara maruz kaldıklarından dolayı risk altındadırlar.

5. Büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu bir dönemde çocukların çalışmak zorunda kalmaları onları fizyolojik, psikolojik ve toplumsal yönden olumsuz olarak etkilenmektedir.

6. Çalışma zorunluluğu, çocuğu ailenin sıcak ve güvenli ortamından uzaklaştırmakta ve böylece baş etme güçlükleri nedeniyle bu çocuklarda depresif belirtiler ortaya çıkmaktadır.

3.5.Araştırmanın Alanı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evrenini, İstanbul'un çeşitli iş kollarında çalışan yaşları 6-15 arasında değişen Suriyeli mülteci çocuklar oluşturmaktadır. Araştırma evreninde yer alan çocuklara ulaşmak amacıyla bu araştırma, kartopu örnekleme yöntemiyle seçilmiş çeşitli iş kollarında çalıştığı tespit edilen toplam 84 çocuk katılımcıyla gerçekleştirilmiştir.

Tez süremizin sınırlı olması, maddi olanaklarının sınırlılığı ve araştırmanın evrenini oluşturan çalışan Suriyeli mülteci çocukların kaçak çalışmalarından dolayı herhangi bir yerde kayıtlarının bulunmaması gibi sebepler göz önüne alınarak araştırmanın kapsamı: İstanbul'un yoğun mülteci nüfusunu barındıran 5 ilçesi (Sultangazi, Sultanbeyli, Maltepe, Bağcılar ve Güngören) ile sınırlandırılması düşünülmüştür. Bu açıdan araştırmada elde edilen sonuçlar, sadece ulaşılabilen çocukların katılımcılar için genellenebilir özellikte olup, daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalar için pilot çalışma niteliğinde ele alınmalıdır.

4. İSTANBUL İLİNDE ÇEŞİTLİ İŞ KOLLARINDA ÇALIŞAN SURİYELİ ÇOCUK İŞÇİLERE YÖNELİK SAHA ARAŞTIRMASI

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlar; örneklemin kişisel bilgileri (cinsiyet, yaş, doğum yeri, ailelerinin göç etme durumları), ailevi durum ve barınma koşulları, eğitim durumu, çalışma durum ve şartları, geçmiş travma öyküsü, arkadaş ve sosyal çevreye ilişkin bulgular olmak üzere altı alt başlıkta sunulmuştur.

4.1.Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

4.1.1. Yaş

Çalışan çocuklar üzerine yapılan pek çok araştırmada katılımcılara çalışmaya başladığı ve devam ettiği süredeki yaşı sorulmaktadır. Yaş kriterinin çalışan çocuk açısından önemi, çocuğun küçük yaşlarda çalışmaya başlamasının çocuklar açısından risk faktörü oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışan çocuğun işgücü piyasasına katılmasını net olarak ortaya koymak için çocuğa çalışmaya başlama yaşının sorulması önemlidir.

Tablo 8: Yaşa İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Yaşınız		
8	2	2,4
10	8	9,5
11	12	14,3
12	10	11,9
13	14	16,7
14	18	21,4
15	20	23,8
Toplam	84	100

Araştırmaya katılan çocukların yaş dağılımlarına bakıldığında, yoğunluğun daha çok 14–15 yaş grubu aralığında en yüksek değeri aldığı (%45,2), bu grubu oransal olarak 11 –12 yaş dilimleri aralığının (% 28,7) izlediği görülmektedir. 8–11 yaş grubunun evren içerisinde oranı %25,8'e tekabül etmektedir. Bununla birlikte, araştırmaya katılan sığınmacı çocukların yaş ortalaması $12,88 \pm 1,83$ olarak bulunmuştur. Tüm bu oransal veriler, bu çocukların ilk ve ortaöğretimin ikinci, üçüncü, dördüncü sınıfların da okuyan/okuması gereken bir dönemde çalışmaya başladıklarını göstermektedir. Öte

yandan fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal değişmelerin hızlı yaşandığı ön ve orta ergenlikte çalışma yaşamına katılan çocukların gelişim süreçleri olumsuz etkilenmekte ve bu olumsuz durumun erişkinlik döneminde de olumsuzluklara yol açması kaçınılmazdır (Bahçecik ve ark. 2000:394). Çocukların bu dönemde kişilik gelişimlerinin ortaya çıktığı ve şekillendiği bilinen genel bir durumdur.

4.1.2.Cinsiyet

Tablo 9: Cinsiyete İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Cinsiyetiniz		
Kız	22	26,2
Erkek	62	73,8
Toplam	84	100

Araştırma sonuçlarına göre çalışan mülteci çocukların % 73,8'ini erkek çocuklar oluşturmaktadır. Katılımcı kız çocuklarının oranı ise % 26,2'dir. Gerek bu veriler, gerekse de dünyada ve ülkemizde yapılan bu alandaki çalışmalarda, işgücünün her türünde cinsiyetler bağlamında erkek çocukların sayının yüksek olduğu görülmektedir.

Kız çocuklarının, farklı iş kollarında çalışan çocuklar içerisindeki oranının az olması, kız çocukları için çalışma ortamının taciz, fiziksel şiddet gibi nedenlerle güvenli olmaması, toplumun sahip olduğu geleneksel sosyo -kültürel değerlerin kız çocuklarını daha çok korumaya eğilimli olması gibi nedenlere bağlı olarak açıklanabilir (Bilgin, 2008:143).

4.1.3.Katılımcıların Doğum Yeri

Tablo 10. Doğum Yerine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Doğum yeriniz		
Afrin	8	9,5
Halep	64	76,2
Humus	4	4,8
Menbiç	2	2,4
Şam	6	7,1
Toplam	84	100

Araştırma bulgularına göre, katılımcı çocukların çok büyük bir kısmının (%76,2'si) Halep doğumlu olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum İstanbul'da yaşayan Suriyeli mültecilerin %86'sının Halep kökenli olmasının doğal bir sonucu olarak gösterilebilir. Katılımcıların %7,1'i Şam, %2,4'ü Menbiç, %4,8'i Humus, %9,5'i Afrin doğumlu oldukları gözlenmiştir.

4.1.4. Göç Durumları

Suriye'de Mart 2011 yılından baş gösteren iç savaş sonrası gelişen zorunlu göç sürecine bağlı olarak Türkiye büyük mülteci akınıyla karşı karşıya kalmıştır. Savaşın başından bu yana Bugün sayıları 3.500.000 üzerinde bulunan Suriyeli mülteci savaş başından itibaren açık kapı politikası uygulayan Türkiye'ye akın etmiş ve bunların çok önemli bir kısmı çocuklardır.

Aşağıdaki tablo çalışan mülteci çocukların aileleriyle birlikte kaç yıldır Türkiye'ye göç ettiklerini gösteren verileri içermektedir

Tablo 11: Türkiye'deki Sığınma Yıl Sayısına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Kaç yıldır Türkiye'de yaşıyorsunuz?		
1	16	19,0
2	18	21,4
3	22	26,2
4	16	19,0
5	6	7,1
6	2	2,4
7	2	2,4
8	2	2,4
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların, %19'u 1, %21,4'ü 2, %26,2'si 3, %19'u 4, %7,1'i 5, %2,4'ü 6, %2,4'ü 7, %2,4'ü 8 yıldır Türkiye'de yaşamaktadır. Suriye'deki iç savaşın başlangıç tarihi 15 Mart 2011 olarak kabul edilirken, bazı çocukların 7 ve 8 yıldır Türkiye'de bulunduğunu beyan etmesi dikkat çeken bir bulgudur. Bu sonuç çatışmaların hemen öncesinde ülkedeki siyasi ortam sebebi ile bu kişilerin göç kararı almasına bağlanabilir.

Tablo 12: Suriye’den Ayrılış Gerekçesine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Suriye’den ayrılış nedeni		
Güvenlik sebepleri (savaş vb.)	78	92,9
Siyasi nedenler	2	2,4
Ekonomik nedenler	2	2,4
Diğer nedenler	2	2,4
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %92,9’u güvenlik sebeplerinden, %2,4’ü siyasi nedenlerden, %2,4’ü ekonomik nedenlerden, %2,4’ü diğer nedenlerden dolayı Suriye’den ayrılmıştır. Her ne kadar tablodaki gerekçeler birbirinden farklı görünse de, Suriye’deki çatışma konjonktürü tüm ayrılış gerekçelerini ortaya çıkarmaktadır. Çocuklar, çoğunlukla iç savaştan kaynaklanan sebepler ve artan güvenlik olaylarının ortaya çıkardığı olumsuzluklar nedeniyle göç ettiklerini belirtmişlerdir. Böylece, çalışan çocukların ailelerinin, bölgede yoğun olarak yaşanan zorunlu göç sürecinden etkilendikleri araştırma verilerimizce de doğrulanmaktadır.

Tablo 13: Suriye’den Geline Bölgeye İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Suriye’nin neresinden geldiniz?		
Afrin	4	4,8
Basmane	4	4,8
Halep	64	76,2
Humus	4	4,8
Menbiç	2	2,4
Şam	6	7,1
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %76,2’si Halep’ten, %4,8’i Afrin’den, %4,8’i Basmane’den, %4,8’i Humus’tan, %2,4’ü Menbiç’ten, %7,1’i ise Şam’dan gelmektedir. Çocukların çoğunluğunun Halep bölgesinden göç ettiklerini beyan etmesi, ilgili ilin en yoğun çatışmaların yaşandığı bölge olması ve dolayısı ile en çok göç vermesi ile bağdaştırılabilir

4.1.5. Katılımcıların Bildiği Diller

Bireyin bulunduğu toplumda kendisini ifade etmesinin, diğer bireyler ile iletişim ve etkileşim kurmasının temel aracının dil olduğu düşünüldüğünde dil farklılığının hem

mülteciler hem de ülke vatandaşları açısından birçok sorunu da beraberinde getirdiği görülmektedir. Yapılan araştırmada bütün katılımcıların birleştiği en önemli ortak noktanın mülteci çocukların Türkçe bilmemeleri nedeniyle ciddi sorunlar yaşadıklarıdır (Uzun ve Bütün 2016:75). Katılımcıların dil bilgisiyle ilgili şu bulgulara ulaşılmıştır:

Tablo 14: Ana Dile İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Ana dil		
Arapça	64	76,2
Kürtçe	12	14,3
Türkçe	8	9,5
Toplam	84	100

Sonuçlardan da anlaşıldığı üzere katılımcı çocukların, %76,2'sinin ana dili Arapça, %14,3'ünün Kürtçe, %9,5'inin Türkçedir. Sonuncu gruba dahil olanlar çocuklar Suriye Türkmenlerini temsil ettiği düşünülmektedir. Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen ana diline ilişkin soru aynı zamanda onların milli kimliğine ilişkin de ipuçları sağlamaktadır.

Tablo 15: Bilinen Dillere İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Bildiğiniz diller		
Türkçe	60	34,5
Kürtçe	34	19,5
Arapça	78	44,8
Diğer	2	1,1
Toplam	174	100

Katılımcı çocukların, %44,8'i Arapça, %34,5'i Türkçe, %19,5'i Kürtçe bilmekteyken; %1,1'i bunlardan farklı bir dil bilmektedir. Bu sonuçlardan da anlaşıldığı üzere mülteci çocukların %66,5'i Türkçe bilmemekte veya az bilmektedir. Bu durum mülteci çocukların Türk toplumuna sağlıklı uyumu önünde bir engel olduğu gibi, bulunduğu çevrede akranları ile gerekli iletişimi sağlayamamalarından dolayı gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.

4.2. Ailevi Durum ve Barınma Koşulları

Ailenin sosyo-ekonomik karakteristiği çalışan çocuk olgusunun ortaya çıkışında önemli bir unsurdur. Çünkü genelde çalışan çocuk olgusu düşük gelirli ailelerden kaynaklanmaktadır (Spencer ve Hawamdeh 2001:311). Araştırmada da bu yönde sonuca ulaşılmıştır. Ailelerin gelir durumuna bakıldığında çoğunluğunun düşük gelirli aileler olduğu görülmektedir. Diğer demografik özellikler de tablolar aracılığıyla verilmiştir.

Tablo 16: Birlikte Yaşanan Kişiye İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Şu anda kimle birlikte yaşıyorsunuz?		
Ailemle	84	100
Toplam	84	100

Sonuçlardan da görülebileceği gibi katılımcı çocukların tamamı kendi ailesiyle birlikte yaşadığını beyan etmiştir. Bu bulgu çocukların en azından işten sonraki zaman diliminde ailenin denetiminde olması bağlamında olumlu bir işarettir.

Tablo 17: Türkiye’de Barınılan Yere İlişkin Bilgiler

	Frekans	Yüzde
Türkiye’de nerede barınıyorsunuz?		
Ev/apartman dairesi	56	66,7
Harabe bina	24	28,6
Sokakta/açık alanda	2	2,4
Diğer	2	2,4
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların, %66,7’si ev/apartman dairesinde barınırken, %28,6’sı harabe binada, %2,4’ü sokakta/açık alanda kalmaktayken; %2,4’ü bu seçeneklerden farklı bir yerde kalmaktadır. Harabe binada ya da sokakta yaşadığını bildiren çocuklar, maddi imkansızlıklar nedeni ile barınma problemi yaşadıklarını aktarmıştır.

Tablo 18: Birlikte Yaşanan Hanedeki Aile Sayısına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Barındığımız yerde kaç aile ile birlikte yaşıyorsunuz		
1	48	57,1
2	20	23,8
3	14	16,7
4	2	2,4
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %57,1'i barındığı yerde sadece kendi ailesinin olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %23,8'i iki, %16,7'si üç ve %2,4'ü ise dört farklı aile ile birlikte ikamet etmektedir. Bir önceki tablodaki sokakta kaldığını beyan eden 2 çocuk, kendilerinin aileleri ile bir parka sığındığını ve bu 2 ailenin birlikte yaşadığını beyan etmiştir.

Tablo 19: Annenin Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Annenizin durumu nedir?		
Sağ	80	95,2
Ölü	4	4,8
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %95,2'sinin annesi sağ iken, %4,8'inin annesi vefat etmiştir. Annesinin vefat ettiğini bildiren çocuklara üvey annelerinin olup olmadığı sorusu yöneltilmiş ve buna ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 20: Üvey Annenin Varlığına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Üvey anneniz var mı?		
Var	4	4,8
Toplam	4	100

Annesinin vefat ettiğini bildiren 4 çocuk da üvey annelerinin olduğu bilgisini paylaşmıştır.

Tablo 21: Babanın Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Babanızın durumu nedir?		
Sağ	74	88,1
Ölü	10	11,9
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %88,1'inin babası sağ iken, %11,9'uun babası vefat etmiştir.

Tablo 22: Anne- Babanın Birliktelik Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Anne babanızın birliktelik durumu nedir?		
Resmi nikahlı	80	95,2
Anne ölü	4	4,8
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların, %95,2'sinin annesi ve babası resmi nikâhlı iken, %4,8'inin annesi vefat etmiştir.

Tablo 23: İçinde Yaşanılan Aile Tipine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
İçinde yaşanılan aile tipi		
Çekirdek aile	56	66,7
Geniş aile	18	21,4
Parçalanmış aile	6	7,1
Diğer	4	4,8
Toplam	84	100

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, katılımcı çocukların ailelerin %66,7'nin çekirdek aile türünde olduklarını göstermektedir. Çocukların % 21,4'ü geniş aileye mensuptur.

Anket çerçevesinde çocuklara çekirdek aile anne, baba ve evlenmemiş çocukların, geniş aile ise anne baba ile birlikte evli çocukların ya da anne babaların büyükleri ile birlikte yaşadığı topluluklar olarak açıklanmıştır. Bununla birlikte, ebeveynlerinden herhangi birisi vefat eden ya da anne babası boşanan aile tipleri de parçalanmış aile olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede, katılımcı çocukların %66,7'si çekirdek aile, %21,4'ü geniş aile, %7,1'i ise parçalanmış aile düzenine sahip olduğunu belirtmiştir. 4 kişiden oluşan %4,8'lik kesim diğer seçeneğini işaretlemiştir.

Çalışan çocukların genelde çekirdek aile türüne mensup olmalarına rağmen, aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi hane halkı büyüklüğü bakımından söz konusu ailelerin kalabalık bir nüfusa sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 24: Kardeş Sayısına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Kardeş sayısı		
3	16	19,0
4	16	19,0
5	16	19,0
6	18	21,4
7	10	11,9
8	4	4,8
10	4	4,8
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların, %19'unun 3 kardeşi, %19'unun 4 kardeşi, %19'unun 5 kardeşi, %21,4'ünün 6 kardeşi, %11,9'unun 7 kardeşi, %4,8'inin 8 kardeşi, %4,8'inin 10 kardeşi vardır.

Yukarıdaki oranlar değerlendirildiğinde, çalışan mülteci çocukların kardeş sayılarının aritmetik ortalamasına göre 5.3 kişi olduğu sonucu elde edilmektedir. Bu durumda, çalışan çocuklar ve ebeveynleri de bu orana dahil edildiğinde, ailedeki kişi sayısı 8.3'e kadar çıkabilmektedir. Bu oranlar yüksek doğurganlık normlarının Suriyeliler arasında yaygın olduğunun kanıtıdır.

Tablo 25: Ailenin Geçim Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Ailenin geçim durumu		
Temel ihtiyaçları karşılamıyor	28	33,3
İdare ediyor kısmen temel ihtiyaçları karşılayacak kadar	42	50,0
Orta derece	14	16,7
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların, %33,3'ünün ailesi temel ihtiyaçları karşılayamıyorken, %50'si idare ediyor, kısmen temel ihtiyaçları karşılayacak kadardır. %16,7'si orta derecedir.

Tablo 26: Devletten, STK ve/veya İnsanlardan Aynı ya da Nakdi Yardım Alma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Devletten, STK ve/veya insanlardan siz ya da aileniz aynı ya da nakdi yardım alıyor musunuz?		
Evet	46	54,8
Hayır	38	45,2
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %54,8'i devletten, STK ve/veya insanlardan nakdi yardım alırken, %45,2'si almamaktadır.

Tablo 27: Alınan Nakdi Yardım Miktarına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Devletten, STK ve/veya insanlardan siz ya da aileniz aynı ya da nakdi yardım alıyorsanız ne kadar?		
50 TL	16	34,2
100 TL	12	26,1
200 TL	2	4,3
300 TL	2	4,3
400 TL	4	8,6
500 TL	2	4,3
600 TL	4	8,6
800 TL	2	4,3
900 TL	2	4,3
Toplam	46	100

Katılımcı çocukların %34,2'si 50 TL, %26,1'i TL, %4,3'ü 200TL, %4,3'ü 300TL, %8,6'sı 400TL, %4,3'ü 500TL, %8,6'sı 600TL, %4,3'ü 800TL, %4,3'ü 900TL devlet, STK ve/veya insanlardan nakdi yardım almaktadır.

4.3. Ebeveynlerin Eğitim Durumu

Çocukların çalışmasını değerlendirme biçimi, onların ailelerinin eğitim ve gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır. Çalışan çocuklar çoğunlukla eğitim seviyesi düşük ailelerden geldikleri için, ailenin de çocuklarını yetiştirme ve sorumluluğu konusunda eksik bilgi seviyesi bilinçsizliğe neden olmaktadır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi, çocuk sorumluluğunu algılamasını etkilemektedir. Aynı şekilde ailenin eğitim düzeyinin, çocuğun çalışmasının şimdi veya gelecekte sebep olacağı tehlike ve riskleri tahmin etmeyi etkileyebilmektedir (Fidan 2004:33-34).

Tablo 28: Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Annelerin eğitim durumu nedir?		
Okur-yazar değil	30	35,7
Okur-yazar	6	7,1
İlköğretim mezunu	18	21,4
İlköğretim terk	14	16,7
Lise terk	8	9,5
Yanıt yok	8	9,5
Toplam	84	100

Araştırma sonuçlarına göre katılımcı çocukların önemli bir oranının %35,7'sinin annesi okur-yazar değilken, %7,1'i okur-yazar, %21,4'ü ilköğretim mezunu, %16,7'si ilköğretim terk, %9,5'i lise terktir. %9,5'i yanıt vermek istememiştir. Eğitim seviyesi bu kadar düşük olan ailelerden gelen çocukların kimi fakirlikten, kimileri de eğitimin önemini pek kavramadığından dolayı küçük yaşta çocuklarının hayata atılmasını sağlamak için zor şartlarda çalıştırmakta, meslek sahibi olmaları için yönlendirmektedirler.

Tablo 29: Babanın Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Babanın eğitim durumu nedir?		
Okur-yazar değil	18	21,4
Okur-yazar	2	2,4
İlköğretim mezunu	18	21,4
İlköğretim terk	24	28,6
Lise mezunu	6	7,1
Lise terk	4	4,8
Yüksekokul	8	9,5
Yanıt yok	4	4,8
Toplam	84	100

Araştırma kapsamında görüşülen çocukların, babalarının %21,4'ü ilköğretim mezunu, %28,6'sı ilköğretim terk, %7,1'i lise mezunu, %4,8'i lise terk, %9,5'i yüksekokul mezunudur. Babalarının %2,4'i okur-yazar bile değildir. Katılımcıların %4,8'i bu soruya yanıt vermek istememiştir.

Bu bulgular incelendiğinde, çalışan çocukların velilerinin büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun sosyo-ekonomik etken kadar çocukların eğitim ve çalışma durumları üzerinde olumsuz anlamda etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 30: Anne-Baba ve Ailenin Diğer Üyelerinin Çalışma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Anne, baba ve ailenin diğer üyelerinin çalışma durumu		
Baba ve çocuklar çalışıyor	10	11,9
Anne, baba ve ailedeki diğer fertler çalışıyor	12	14,3
Kardeşlerimle birlikte çalışıyoruz	50	59,5
Diğer	12	14,3
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların, %11,9'unun ailesinde baba ve çocuklar çalışırken, %14,3'ünde anne, baba ve ailedeki diğer fertler çalışmaktadır. Çocukların %59,5'inde ise kardeşleriyle birlikte çalışmaktadırlar.

4.4. Çocuğun Eğitim Durumu

Zorunlu göç durumundan kaynaklanan mülteci çocukların çalışma durumu pek çok zorluğu beraberinde getirmektedir. Bu zorluklar arasında özellikle bu çocukların eğitime devam edememeleri önemli sorunlar arasında ilk sırada yer almaktadır. Daha önceki bölümlerde de gösterildiği gibi resmi verilere göre Türkiye'de bulunan okul çağındaki çocukların yüzde 40'tan fazlası (380 bin mülteci çocuk) hala okula gidemiyor (UNICEF 2017:1).

Çocuğun ailesine maddi destek sağlamak amacıyla çalışmak zorunda olması okula gitme imkanını büyük ölçüde sınırlandıran en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bu söz konusu durum örneklemin aşağıdaki tabloda yer alan eğitim durumuna ilişkin bulgularda açıkça ortaya konulmuştur.

Tablo 31: Çocuğun Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Eğitim durumu		
Hiç okula gitmedi	6	7,1
İlköğretim öğrencisi	36	42,9
İlköğretim terki	22	26,2
İlköğretim mezunu	14	16,7
Lise terk	2	2,4
Diğer	4	4,8
Toplam	84	100

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere katılımcı çocukların %7,1'i hiç okula gitmemişken, %26,2'si ilköğretim terk, %16,7'si ilköğretim mezunu, %2,4'ü lise terktir. Örneklemin %42,9'u ise ilköğretim öğrencisi olduğunu beyan etmiştir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere örnekleme dahil olan çalışan çocukların çok önemli bir bölümünün okula devam etmemesi kaygı verici ve içerisinde birçok risk alanını barındıran çok önemli bir durumdur. Bu söz konusu durum, çocukların çalıştığı iş yerlerinde karşılaştıkları başka risklerle birleştiğinde, bu çocukların daha fazla olumsuzluklardan etkilenme olasılığının çok yüksek olduğu öngörülebilir.

Tablo 32:Öğrenimine Devam Etmeyen Öğrencilerin Gerekçelerine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Neden öğreniminize devam etmediniz?		
Ailem göndermedi	4	4,4
Maddi durumumuz iyi değildi	42	46,8
Okulu sevmiyordum	4	4,4
Bir işte çalışmaya başladım	14	15,6
Kimlik yok	4	4,4
Okulda yer yok	2	2,2
Savaş yüzünden	20	22,2
Toplam	202	100

Okula gitmediğini ya da okulunu terk ettiğini beyan eden çocuklara, okul ile ilişkilerinin kesilme gerekçesi sorulmuş ve sonuçlar yukarıdaki tabloda sunulmuştur. Birden fazla seçeneğinin işaretlenebileceği bu soruya verilen cevapların yüzde dağılımlarına göre katılımcı çocukların %4,4'ü ailesi göndermediği için, %46,8'i maddi durumunun kötülüğünden dolayı, %4,4'ü okulu sevmediğinden, %15,6'sı bir işte çalışmaya başladığı için, %4,4'ü kimlik olmadığından, %2,2'si okulda yer olmadığı gerekçesiyle, %22,2'si savaş yüzünden öğrenimine devam edememiştir. Çocukların okula devam etmeme nedenlerine bakıldığında ekonomik temelli faktörler beklenildiği gibi belirgin bir biçimde ön plana çıkmaktadır.

Tablo 33: Derslerde Başarılı Olma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Derslerinizde başarılı mıydınız?		
Evet	56	66,7
Hayır	8	9,5
Hiç okula gitmedi	6	7,1
Orta düzey	14	16,7
Toplam	84	100

Araştırmaya kapsamında okula daha önce ve araştırma süresinde devam eden çocukların %66,7'si derslerinde başarılı olduğunu,%16,7'si orta düzeyde başarılı, %9,5'i ise başarısız olduğunu dile getirmiştir. Çocukların %7,1'i ise hiç okula gitmemiştir.

Tablo 34: Derslerde Başarılı Olmama Gerekçesine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Derslerde başarılı olmama nedeniniz nedir?		
Öğretmenim beni sevmiyordu	2	14,3
Çalıştığım için derslerime vakit ayıramıyordum	2	14,3
Dersler zor	4	28,5
Öğretmenimi sevmiyordum	2	14,3
Sınıf arkadaşlarımla geçinmiyordum	2	14,3
Dersleri sevmiyordum	2	14,3
Toplam	14	100

Derslerinde başarısız olduğunu beyan eden çocuklardan %28,5'i derslerin zorluğunu gerekçe göstermiştir. Bununla birlikte %14,3'ü öğretmenin kendisini sevmediğinden, %14,3'ü çalıştığı için derslere vakit ayıramadığından, %14,3'ü sınıf arkadaşlarıyla geçinemediğinden, %14,3'ü dersleri sevmediğinden derslerinde başarısız olmuşlardır.

Bu sonuçlardan da anlaşıldığı gibi çalışan mülteci çocuklar açısından “eğitim” konusu önemli bir sorun alanı olarak belirginleşmektedir. Okula devam etmeyip bir yetişkin gibi çalışma yaşamına yönelmek sahip olmaları gereken bilgi donanımından uzak kalmaları nedeniyle çocuk açısından geleceğe yatırımın eksik olması anlamına gelmektedir. Bu durumda çocuklar kendilerini belki de hayat boyu yaşayacakları bir kısır döngünün içerisinde bulmakta “Suriyeli bir kayıp kuşak” riskini kendi bünyesinde barınmaktadır.

4.5. Türkçe Dil Bilgi Düzeyi

Türkiye’de bulunan Suriyeli vatandaşların Türkçe bilmemeleri hususu mültecilerin karşı karşıya buldukları en önemli sorun alanı olarak yapılan araştırmalarda belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Bu durum hem yetişkinleri, hem de çocukları birçok yönden olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Nitekim dil sorunu mültecileri eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlere erişimin önünde ciddi bir engel teşkil ettiği gibi yerel halkla etkileşim bağlamında ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. (Süleymanov 2016b:25).

Araştırmada çalışan çocukların Türkçe dil bilgilerine dair birkaç soru yöneltilmiş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

Tablo 35: Türkçe Bilgi Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Türkçe bilgi düzeyiniz		
Hiç bilmiyorum	18	21,4
Anlıyorum ama konuşamıyorum	24	28,6
Hem anlıyorum hem konuşuyorum	42	50,0
Toplam	84	100

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların %21,4'nün Türkçeyi hiç bilmedikleri görülmektedir. Katılımcıların %28,6'ı Türkçeyi anladıklarını ama konuşamadıklarını, %50'si hem anladıklarını hem konuşabildiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 36: Türkçe'nin Öğrenildiği Yere İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Türkçeyi nereden öğrendiğiniz?		
Çalıştığım yerde	26	39,4
Okulda	4	6,1
Kursta	6	9,1
Mahallede	30	45,4
Toplam	66	100

Katılımcı çocukların %39,4'ü Türkçeyi çalıştığı yerde, %6,1'i okulda, %9,1'i kursta, %45,4'ü mahallede öğrenmiştir.

Tablo 37: Türkçe'nin Öğrenilebileceği Yeri Bilme Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Türkçeyi nereden öğrenebileceğinizi biliyor musunuz?		
Evet	52	61,9
Hayır	32	38,1
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %61,9'u Türkçeyi nereden öğrenebileceğini bilmekteyken, %38,1'i ise bu konuya herhangi bir bilgiye sahip değildir.

Bu sonuçlardan katılımcıların azımsanmayacak derecede önemli bir oranının Türkçe dil bilgisinin olmadığı ve ya çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum çocukların eğitim sürecine devam edememesinin de en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Nitekim Suriyeli mülteci çocukların eğitim yaşamı üzerine yapılan

araştırmalarda bütün katılımcıların birleştiği en önemli ortak noktanın çocukların Türkçe bilmemeleri nedeniyle ciddi sorunlar yaşadıklarıdır. Çocuklar Türkçe bilmedikleri için hem öğretmenleri ile hem de akranları ile iletişim kurmakta zorlanmakta bu nedenle de sosyalleşememekte ve grubun dışında kalmaktadırlar (Uzun, Bütün 2016:72).

4.6. Çalışma Nedenleri

Çalışan çocuklar üzerine yapılan tüm bilimsel araştırmalarda ve gözlemlerde bu çocukların erken yaşta çalışma/çalıştırılma nedenleri arasında sosyo-ekonomik etkenler ilk sıralarda yer almaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocukların % 98'inin kendi geçimlerini ve ailelerinin geçimini sağlamak için çalıştıkları belirtilmektedir (Bilgin 2008: 299). Bu etken zorunlu göç yaşamış ailelerin çocukları için daha çok günceldir. Nitekim zorunlu göçle birlikte çok zor sosyo-ekonomik koşullarda yaşayan, işsizlik sorunuyla ilgilenen mülteci aileler çoğu zaman kendi çocukların kazandıkları paraya acil ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durum araştırmamızda yer alan çocukların çalışma nedenlerine ilişkin bulgularda büyük oranda kendini göstermektedir.

Tablo 38: Çalışma Nedenine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Çalışma nedeniniz		
Ailem zorla çalıştırıyor	4	3,6
Ailemin geliri yok çalışmak zorundayım	68	60,6
Aileme ekonomik olarak destek olmak istiyorum	34	30,4
Kendi paramı kazanmak istiyorum	2	1,8
Diğer	4	3,6
Toplam	112	100

Birden fazla cevap seçeneğinin işaretlenebileceği bu sorunun sonuçlarına göre araştırma kapsamında çalışan Suriyeli çocukların çalışmalarının nedeni olarak doğrudan ekonomik gerekçelere işaret eden “ailemin geliri yok çalışmak zorundayım” (%60,6) ve “aileme ekonomik destek olmak için”(%30,4) belirtenlerin toplam oranı %91'dir. Bu verilerden de görldüğu üzere çocukların çalışma nedeni büyük oranda ekonomik yetersizliklerdir. Ekonomik yetersizlik doğrudan ailenin yoksulluğuna bağlıdır ve mülteci çocuklar örneğinde bunun da en önemli nedeni zorunlu göçtür. Böylece çocuk da bu sürecin en büyük mağduru olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunun dışında Suriyeli mülteci çocukların büyük oranda ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştığını beyan etseler de, araştırma kapsamında gerekçesinin birden fazla olduğunu belirten çocuklar da olmuştur. Nitekim katılımcı çocukların %3,6'sı aile zorlamasıyla, %1,8'i kendi parasını kazanmak istediği için, %3,6'sı diğer sebeplerden dolayı çalışmakta olduklarını belirtmişlerdir.

Anket formunun doldurulması sırasında çocuklara maddi imkansızlıkların nedeni sorusu da sözlü olarak yöneltilmiş ve yanıtlar kayıt altına alınmıştır. Çocuklardan bir tanesi babasının Türkiye'ye geldikten sonra kalp krizi geçirdiğini ve artık çalışmadığını; dolayısı ile kendisinin çalışıp evi geçindirmek zorunda olduğunu bildirmiştir. Bir diğer Suriyeli çocuk babasının çok borcu olmasının (7 Bin Türk Lirası) kendisini çalışmaya ittiğini söylemiştir.

Çocukların maddi zorunluluktan dolayı çalışmaları yönündeki bulguları örneklemin Suriye'de bulunduğu süre zarfında çalışma yaşamına ilişkin soruya verdikleri yanıtta desteklemektedir. Nitekim aşağıdaki tablodaki bulgulardan görülebileceği gibi, katılımcıların önemli bir kısmı (%78,6) Suriye'deyken herhangi bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 39: Suriye'de Çalışma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Suriye'de herhangi bir işte çalışıyor muydunuz?		
Evet	18	21,4
Hayır	66	78,6
Toplam	84	100

4.7. Çalışma Durum ve Şartları

Araştırma kapsamında çalışan mülteci çocukların çalışma koşullarının yarattığı tehlike ve risklerin boyutunu tespit edebilmek için temel çalışma koşullarına ilişkin bir dizi sorular yer almıştır. Bu başlık altında çocukların çalıştığı iş alanları, çalışma süresi, aldıkları ücret, gece vardiyası gibi konular incelenmiştir. Araştırmada mülteci çocukların çalışma koşulları ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 40: Hangi İşte Çalışıldığına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Türkiye’de hangi işte çalışıyorsunuz?		
Tekstil atölyesinde	50	50
Sokakta mendil satıcılığı	10	10
Fabrikada	4	4
Tarımda	4	4
Diğer	32	32
Toplam	104	100

Birden fazla cevap seçeneğinin işaretlenebileceği bu sorunun sonuçlarına göre katılımcı çocukların %50’si tekstil atölyesinde, %10’u sokakta mendil satıcılığı, %4’ü fabrikada, %4’ü tarımda, %32’si diğer alanlarda çalışmaktadır. Tablodaki diğer seçeneğinde esnaf yanında çalışmak, sokakta mendil satıcılığı ve ayakkabı boyacılığı gibi iş türleri yer almaktadır. Bu bulgular, aynı zamanda bazı katılımcı çocukların birden fazla işte eş zamanlı çalıştığını göstermektedir.

Tablo 41: Düzenli Olarak Çalışma Periyoduna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Ne zamandan beri düzenli olarak çalışıyorsunuz?		
1 hafta	2	2,4
Birkaç ay	16	19,0
Bir seneden fazla	12	14,3
Diğer	54	64,3
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %2,4’ü bir haftadır, %19’u birkaç aydır, %14,3’ü bir seneden fazladır çalışmaktadır. %64,3’ü ise çalışma süresi olarak diğer seçeneğini belirtmiştir. Bu verilere göre çalışan mülteci çocukların büyük çoğunluğu için çalışmanın artık süreğenleşen bir durum olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmanın çocuklar açısından süreğenleşmesi, çocukların işgücüne katılma süresinin uzaması ve çocuğun yapılan işlerle kendini bütünleşmesi anlamına da gelebilmektedir (Bilgin 2008: 394) Bu durumu çocukların eğitim yaşamından da soyutlanmasına neden olan faktörlerden biri gibi değerlendirmek mümkündür.

Tablo 42: Aylık/Haftalık Kazanca İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Aylık/haftalık kazanç durumu		
Aylık (250-500tl)	6	7,1
Aylık (500-750tl)	34	40,5
Aylık (750-1000tl)	16	19,0
Aylık (diğer)	8	9,5
Haftalık (250-500tl)	4	4,8
Haftalık (diğer)	6	7,1
Günlük (diğer)	10	11,9
Toplam	84	100

Örneklemin yaptığı iş karşılığında aldıkları ücret düzeyleri incelendiğinde oldukça düşük miktarların olduğu görülmektedir. Nitekim katılımcı çocukların, %7,1'i aylık 250-500 TL, %40,5'i aylık 500-750 TL, %19'u aylık 750-1000 TL, %9,5'i aylık olarak diğer meblağları kazanmaktadır. Çocukların %4,8'i haftalık 250-500 TL, %7,1'i haftalık olarak diğer meblağları, %11,9'u günlük olarak diğer meblağları kazanmaktadır. Yaş itibariyle zor koşullarda ağır çalışma sorumlulukları yerine getiren çocuğun bunun karşılığında elde ettiği ücretin çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu durumu çocuk emeğin açık bir istismarı olarak değerlendirebiliriz.

Tablo 43: Alınan Ücret Karşılığındaki Çalışma Süresine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Aldığımız ücret karşılığında kaç saat çalışıyorsunuz?		
4	2	2,4
6	4	4,8
8	8	9,5
9	2	2,4
10	14	16,7
11	16	19,0
12	32	38,1
13	4	4,8
16	2	2,4
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %2,4'ü dört saat, %4,8'i altı saat, %9,5'i sekiz saat, %2,4'ü dokuz saat, %16,7'si on saat, %19'u on bir saat, %38,1'i on iki saat, %4,8'i on üç saat, %2,4'ü on altı saat çalışmaktadır. Örneklemin çalışma süreleriyle ilgili bu veriler, çocukların çoğunun yetişkin insanlardan daha fazla sürelerde ve zor koşullarda çalıştığını

göstermektedir. Nitekim yetişkin bir insan için haftalık çalışma süresi 5 gün ve günlük çalışma süresi 8 saattir.

Tablo 44: Ücretleri Zamanında ve Eksiksiz Alma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Ücretlerinizi zamanında ve eksiksiz alabiliyor musunuz?		
Evet alıyorum	58	69,0
Hayır, zamanında alamıyorum	24	28,6
Kesintiyle alıyorum	2	2,4
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların, %69'u ücretlerini zamanında ve eksiksiz alabiliyorken, %28,6'sı zamanında alamıyor, %2,4'ü ise kesintiyle alabiliyordur.

Tablo 45: Gece Vardiyasına Kalma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Gece vardiyasına kaldığınız oluyor mu?		
Evet	30	35,7
Hayır	54	64,3
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %35,7'si gece vardiyasına katılıyorken, %64,3'ü vardiyaya kalmamaktadır. Oysa İş Kanunu md. 73'e göre, sanayie ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocukların (ve yaşları kaç olursa olsun kadın işçilerin) gece çalıştırılmaları yasaktır (Gökalp 2011: 130). Nitekim yetişme çağında olan küçüklerin, uykuya ve özellikle gece dönemindeki uykuya daha çok ihtiyaç duymaları sebebiyle yetişkin işçilere kıyasla gece döneminde yapılan çalışma onlar için daha zararlı olarak görülmektedir.

Bütün bu verilerden yola çıkarak mülteci çocukların bu zor koşullarda yasa dışı olarak çalıştırılması ciddi bir istismar ve ihmal olarak değerlendirilmelidir. Araştırma alanından elde edilen bu sonuçlar; çalışan mülteci çocukların istismara maruz kalma yönündeki varsayım da doğrulanmıştır.

Tablo 46: İş Yerinde Yemek Verilme Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Çalıştığınız iş yerinde size yemek veriliyor mu?		
Evet, öğle yemeği veriliyor	48	57,1
Evet, hem öğle yemeği veriliyor, hem kahvaltı	6	7,1
Hayır verilmiyor	22	26,2
Yemek ücreti karşılığında para veriliyor	4	4,8
Diğer	4	4,8
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %57,1'i çalıştığı iş yerinde öğle yemeği alıyor, %7,1'i hem öğle hem kahvaltı alabiliyor, %4,8'i yemek ücreti karşılığında para alıyor ve %26,2'si ise herhangi bir yemek almıyordu. %4,8'lik katılımcı grubu ise diğer seçeneğini işaretlemiştir.

4.7.1. Yapılan İşten Memnuniyet Durumları

Literatürde çalışan çocuk gruplarının çalışmaktan memnun olma durumlarının çalıştıkları sektörlere göre farklılık arz ettiği hususu yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle formel sektörde çalışan çocukların, meslek öğrenme ve para kazanma gibi önemli faktörlerin etkisi altındaki yaptıkları işleri daha fazla sevdiğini gözlenmektedir. Bu iki faktörün, formel sektörde çalışan çocukların gelecek le ilgili beklentilerini de olumlu yönde etkilemektedir. Öte yandan uzmanlar tarafından çalışmanın sıkıntılarına ve zorluklarına rağmen çocuğun ailesinin yaşadıkları sorunları çözeceği inancından hareketle, çalışmaktan dolayı gururlu bir edayla memnuniyetini ifade ettiği belirtilmektedir (Bilgin 2008:288).

Tablo 47: Yapılan İşten Memnun Olma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Yaptığınız işten memnun musunuz?		
Evet	40	47,6
Hayır	44	52,4
Toplam	84	100

Tablodaki bulgulardan da görülebileceği gibi, katılımcı çocukların %47,6'sı yaptığı işten memnun, %52,4'ü memnun değildir. Çalışmaktan memnun olan çalışan çocukların daha çok esnaf yanında çalışan ve simit satıcılığı yapanların olduğu görülmektedir.

Bu konuyu daha sağlıklı değerlendire bilmek için çocukların çalışmaktan duydukları memnuniyet durumlarını arka planındaki sebepleri de irdelemek gerekirdi. Bunun nedeni ortaya çıkarmak için özellikle “hayır” yanıtı veren katılımcılara çalışmaktan memnun olmamaya ilişkin soru da sorulmuştur.

Aşağıdaki tabloda çocukların çalışmaktan memnun olmamama nedenlerine ilişkin veriler yer almıştır

Tablo 48: Yapılan İşten Memnun Olmama Gerekçelerine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Yaptığınız işten memnun değilseniz nedeni nedir?		
Zabitanın ve/veya polisin yada iş arkadaşların fena muamelesi	4	4,9
İşin zor olması	26	31,7
Kazancı düşük olması	8	9,7
İşi sevmeme	30	36,6
Çalışmak istememesi	14	17,1
Toplam	82	100

Birden çok cevap seçeneğinin işaretlenebileceği bu soruya yaptığı işten memnun olmayan çocukların %36,6’sı önemli bir kısmı işi sevmemeden dolayı, %31,7’si işin zorluğundan, %17,1’i çalışmak istememesinden dolayı, %9,7’si kazancı düşük olmasından, %4,9’u zabitanın ve/veya polisin ya da iş arkadaşların fena muamelesi yüzünden, işten memnun değildir.

Bu bulgulardan yola çıkarak çalışan mülteci çocukları önemli bir kısmının çalışma yaşamına ilişkin ciddi risklere maruz kalabilme olasılığından memnuniyetsizliklerini ifade etmelerine rağmen, ailelerinin içinde buldukları maddi yoksunluktan dolayı çalışmak zorunda kaldıklarını söyleyebiliriz. Bu veriler aynı zamanda çalışan mülteci çocukların maruz kaldıkları istismarın çeşitliliğine ve yoğunluğuna işaret eder.

4.7.2. İleride Yapılmak İstenen Meslek

Literatürde yer alan bilgilere göre, çalışan çocukların içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullar ve çalıştığı alanlarındaki iş koşulları kendileri için gelecekte düşündükleri meslek tercihlerini etkilemektedir.

Aşağıdaki tabloda, araştırma kapsamında yer alan çocukların ileride sahip olmak istedikleri meslek türleri görülmektedir.

Tablo 49: Yapılmak İstenen İşe İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Seçme şansınız olsaydı ne iş yapmak isterdiniz?		
Polis	6	7,1
Avukat	2	2,4
Doktor	8	9,5
Mühendis	8	9,5
Öğretmen	18	21,4
Memur	2	2,4
Subay	2	2,4
Serbest meslek	28	33,3
Diğer	10	11,9
Toplam	84	100

Tablodaki veriler incelendiğinde çocukların daha çok öğretmenlik (%21,4), doktorluk (% 9,5) ve mühendislik (% 9,5) gibi toplumda saygınlığı olan meslekleri tercih ettikleri görülmektedir. Çocukların bu meslekleri ilk sıralarda tercih etmelerinin altında yatan nedenler arasında göç süreci ve göç sonrasındaki karşılaştıkları sorunların etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu çocukların önemli bir kısmının okula gidememesi, öte yandan okula devam edenlerin bu konuda yapılan araştırmalara da yansıyan öğretmenlerle yaşadıkları sıkıntılar “daha iyi bir öğretmen olup çocuklara hizmet etme” yolunda motive ettiklerini söylemek mümkündür. Aynı şekilde doktorluğu tercih edenlerin kendilerinin ve yakınlarının “hastalığın getirdiği çaresizliğe” çözüm yolu bulma gibi düşünülebilir. Öte yandan %33,3 gibi büyük bir oranın serbest meslekleri tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bunu da çocukların içinde buldukları zor sosyo-ekonomik koşullardan bir kurtulma yolu gibi değerlendirmek mümkün. Katılımcı çocukların diğer kısmı seçme şansı olsaydı %7,1’i polis, %2,4’ü avukat, %2,4’ü memur, %2,4’ü subay, %11,9’u diğer bir meslek seçmek istediğini belirtmiştir.

4.7.3. İş Hayatını Terk Edip Sadece Okula Devam Etme İsteği

Eğitim ve gelecekte seçecekleri mesleklerine ilişkin soruların yanında araştırma kapsamındaki çocukların çalışmaktan vazgeçip okula devam isteklerine yönelik bir soru sorulmuş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

Tablo 50: İş Hayatını Terk Edip Sadece Okula Devam Etme İsteğine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Çalışmaktan vazgeçip sadece okula gitmeyi düşünüyor musunuz?		
Evet	54	64,3
Hayır	12	14,3
Bilmiyorum	18	21,4
Toplam	84	100

Tablodaki sonuçlardan da görülebileceği gibi araştırma kapsamındaki çocukların %64,3 gibi çok önemli bir bölümü çalışmaktan vazgeçip okula gitmeyi düşünmekte, %21,4 kararsız olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre çocukların eğitimi kendi geleceklere açısından önemli olduğunun farkında olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan çocukların çalıştıkları iş kollarında yaptıkları faaliyetlerden memnuniyetsizliklerini, tehlike ve risklerden de bahsederek dile getirmeleri, düşük günlük kazanç, meslek edinememe, bedensel yorgunluk böyle bir tercihte bulunmalarını yönlendirmiştir.

4.8. Çocukların Maruz Kaldıkları Riskler

Çalışan mülteci çocuklarla ilgili ele alınması gereken temel konulardan biri de bu çocukların maruz kalabilecekleri istismar ve şiddet türüdür. Türkiye’de ve farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda çocuklar çalışma yerlerinde itilip sarsılma, tokat yeme, tekmelenme, tükürülme, yumruklanma, kol kıvrılma, kol/bacak kırılma, saçından sürüklenme, bıçak vb. araçlarla yaralanmaya kadar varan bazı fiziksel şiddet türlerine maruz kalabildikleri gibi, bazen de duygusal şiddet olarak adlandırılan -küçük olduğu için- azarlanma, korkutulma, sürekli aşağılanma, küfür edilme, tehdit edilme, istediği yerde satış yapmasını engelleme, sürekli sorguya çekilme, aşağılayıcı isim takma, sıklıkla alay edilme, etnik kimliğine yönelik hakaret edilme gibi davranışlara maruz kalabildikleri saptanmıştır (Bilgin 2008:316-317).

4.8.1. Çalıştığı Mekanlarda Maruz Kaldıkları Şiddet/İstismar

Göç nedeniyle çocuk işçiliğine maruz kalan çocuklar çalıştıkları mekanlarda iş kazalar ve şiddete kadar uzanan çeşitli risklere maruz kalabilmektedirler. Çocuklarda

ucuz işgücü nedeni ile sigortasız çalıştırılan çocuklar işveren tarafından suistimale uğrayabildiği belirtilmektedir (Türkey 2016:73).

Bu bölümde araştırma kapsamında bulunan mülteci çocukların çalıştıkları mekanlarda şiddete maruz kalmalarıyla ilgili hususlar bir dizi sorularla saptanmaya çalışılmış ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

Tablo 51: Çalışma Hayatında Şiddete Maruz Kalmaya İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Çalışırken herhangi bir şiddete maruz kaldınız mı?		
Evet	34	40,5
Hayır	50	59,5
Toplam	84	100

Tablo 52: Uygulanan Şiddet/İstismar Türüne İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Çalışırken şiddete/istismar maruz kalıyorsanız hangi tür istismara uğruyorsunuz?		
Duygusal şiddet	12	35,3
Fiziksel şiddet	16	47,1
Fiziksel ve duygusal şiddet	6	17,6
Toplam	34	100

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, çalışan mülteci çocukların önemli bir kısmının (%40,5) çalıştıkları süre zarfında şiddete uğradıkları görülmektedir. Çalışma zarfında şiddete uğradığını belirten çocukların %35,3'ü duygusal, %47,1'i fiziksel, %17,6'sı hem fiziksel hem duygusal şiddete uğradıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 53: İstismar/şiddet Eden Kişiye İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
İstismara uğruyorsanız sizi kim istismar ediyor?		
Zabıta veya polisler	6	7,9
Sokaktaki büyük çocuklar (çeteler vb.)	16	21,1
Sokaktaki insanlar	30	39,5
Diğer	24	31,5
Toplam	76	100

Çalışma hayatında istismara maruz kaldıklarını belirten çocuklardan %7,9'u zabıta ve polislerden, %21,1'i sokaktaki büyük çocuklardan, %39,5'i sokaktaki insanlardan, %31,5'i diğer insanlar tarafından istismara maruz kalmaktadır.

Tablo 54: Çalışma Ortamında İnsanların Davranışlarına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Çalışma ortamında insanlar size nasıl davranıyor?		
Küçümsüyorlar	20	13,7
Alay ediyorlar	18	12,3
Küfür ediyorlar	26	17,8
Şiddet uyguluyorlar	14	9,6
Sevgi ve şefkat gösteriyorlar	54	37
Acıyorlar	8	5,5
Diğer	6	4,1
Toplam	146	100

Sonuçlardan da görülebileceği gibi, çocukların %13,7'i çalışma ortamında küçümsediklerini, %12,3'ü kendileriyle alay edildiğini, %17,8'i kendilerine küfür edildiğini, %9,6'ı ise şiddete maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Öte yandan katılımcı çocukların önemli bir kısmı (%37) kendilerine sevgi ve şefkat gösterildiğini, %5,5'i acındığını, %4,1'i oranı da daha farklı yaklaşımlara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma alanındaki bulgulara bakıldığında, çalışan çocukların çoğunun çalıştıkları mekanlarda çeşitli kişi ve gruplarca istismar ve şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Bu şiddet çoğunlukla fiziksel ve duygusal şiddet şeklinde gerçekleşmekte ve çalışma süresi zarfında çocuklar bunlardan herhangi biri veya bir kaçıyla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu çocukların çok erken dönemde maruz kaldıkları bu istismarın ve şiddetin etkilerini ileriki yaşamlarında da hissetme ihtimalleri çok yüksektir. Çocukluk döneminde maruz kalınan şiddetin gelecek dönemlerdeki etkisi; başkalarına şiddet uygulama, evden-okuldan kaçma, okulda başarısızlık, madde kullanma veya bağımlısı olma, sokaktaki suçlu gruplara katılma, psikolojik ve sosyal problemler yaşama şeklinde gerçekleşmektedir (Bilgin 2008:317).

4.8.2. Ailede Maruz Kaldıkları Şiddet/İstismar

Çalışan çocukları problemi irdelendiğinde, ortaya çıkan bir diğer önemli sorun çocuğun ailesi tarafından maruz kaldığı istismardır. İstismar denilince akla; fiziksel istismar, cinsel istismar ve duygusal istismar vb. gibi geniş bir yelpazeyi içine alan çok yönlü problemler dizisi gelmektedir (Coştu 2007:26). Bütün bu hususları örneklem

üzerinde geçerlilik düzeyini gözden geçirmek amacıyla sorular yönetilmiş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

Tablo 55: Fiziksel Şiddete Maruz Kalma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Hiç fiziksel şiddete maruz kaldın mı?		
Hayır	46	54,8
Evet	38	45,2
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %54,8'i ailesi tarafından fiziksel şiddete maruz kalmadıklarını, %45,2'si maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Sonuçlardan da anlaşıldığı gibi bu çocukların önemli bir kısmı hem çalıştıkları mekanlarda, hem de aileleri tarafından şiddet eğilimli davranışlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu durum çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 56: Fiziksel Şiddet Uygulayan Kişilere İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Kim tarafından fiziksel şiddete maruz kaldınız?		
Anne	16	24,2
Baba	8	12,1
Yabancı	4	6,1
Arkadaş	18	27,3
Polis	4	6,1
Yakın akraba	2	3
Uzak akraba	2	3
Öğretmen	8	12,1
Tinerci çocuklar	4	6,1
Toplam	66	100

Fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten çocuklardan %27,3'ü arkadaş, %24,2'si anne, %12,1'i baba, %12,1'i öğretmen, %6,1'i yabancı, %6,1'i polis, %6,1'i tinerci çocuklar, %3'ü yakın akraba, %3'ü uzak akraba tarafından şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Özellikle kendi yaşlıları tarafından fiziksel ve duygusal şiddet gördüklerini ifade edenler ile yapılan görüşmelerde çocuklar akran zorbalığına işaret etmiştir. Türkiyeli çocuklara neden dövmeğe çalışıyorsunuz sorusu yöneltildiğinde de “onlar Suriyeli” yanıtı alınmıştır. Bu durum Suriyeli sığınmacı çocukların henüz toplumumuz tarafından kabul edilmediğini göstermektedir.

Tablo 57: Fiziksel Şiddete Maruz Kalma Sayısına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Şiddete uğradıysanız kaç defa uğradınız?		
2	10	26,3
3	8	21,1
4	20	52,6
Toplam	38	100

Şiddete uğrayan çocuklardan %52,6'sı dört defa, %26,3'ü iki defa, %21,1'i üç defa şiddete maruz kalmıştır.

Tablo 58: Maruz Kalınan Fiziksel Şiddeti Üçüncü Kişilere Anlatma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Şiddete uğradıysanız bunu hiç birine anlattınız mı?		
Evet	12	31,6
Hayır	26	68,4
Toplam	38	100

Şiddete uğrayan çocuklardan %68,4'ü bunu hiç birisine anlatmamışken, %31,6'sı bunu birine anlatmıştır.

Tablo 59: Fiziksel Şiddet Karşısındaki Yasal Sürece İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Şiddete uğradıysanız ve bunu birisine anlattıysanız bununla ilgili yasal bir süreç başladı mı?		
Evet	4	33,3
Hayır	8	66,7
Toplam	12	100

Şiddete uğrayan çocuklardan %66,7'sinin maruz kaldığı şiddet sonrası yasal bir süreç başlamamışken, %33,3'ünde başlamıştır.

4.9. Geçmiş Travma Öyküsü

Tablo 60: Aile Yaşamını Kaybeden Bulunması Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Aile bireylerinden yaşamını kaybeden var mı?		
Evet	52	61,9
Hayır	32	38,1
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %61,9'unda aile bireylerinde yaşamını kaybeden varken, %38,1'inde yaşamını kaybeden yoktur.

Tablo 61: Ailede Yaşamını Kaybedenlere İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Ailenizde yaşamını kimler kaybetti?		
Anne	4	7,1
Baba	8	2,4
Kardeş	4	9,5
Anneanne/babaanne	6	9,5
Dede	10	21,4
Amca/dayı	22	2,4
Hala/teyze	10	2,4
Kuzenler	20	33,3
Uzak akrabam	4	11,9
Toplam	88	100

Katılımcı çocukların %7,1'inde anne yaşamını kaybetmişken, %2,4'ünde baba, %9,5'inde kardeş, %9,5'inde anneanne/babaanne, %21,4'ünde dede, %2,4'ünde amca/dayı, %2,4'ünde hala/teyze, %33,3'ünde kuzenler, %11,9'unda uzak akraba vefat etmiştir.

Tablo 62: Aile Bireylerinden Yaralanan Bulunma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Aile bireylerinden yaralanan var mı?		
Evet	52	61,9
Hayır	32	38,1
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %61,9'unda ailelerinde yaralanan varken, %38,1'inde ailelerinde yaralanan yoktur.

Tablo 63: Arkadaşlardan Yaşamını Kaybeden Olması Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Arkadaşlarından yaşamını kaybeden var mı?		
Evet	28	33,3
Hayır	56	66,7
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %33,3'ünün arkadaşlarından yaşamını kaybeden varken, %66,7'sinde yoktur.

Tablo 64: Arkadaşlardan Yaralanan Olması Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Arkadaşlarından yaralanan var mı?		
Evet	24	28,6
Hayır	60	71,4
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %28,6'sında arkadaşlarından yaralanan olduğunu, %71,4'ü ise böyle bir vakanın olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 65: Suriye'den Türkiye'ye Gelirken Unutulamayan Bir Anı Bulunma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Suriye'den Türkiye'ye gelirken unutamadığınız bir anınız var mı?		
Evet	48	57,1
Hayır	36	42,9
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %57,1'inde Suriye'den Türkiye'ye gelirken yaşadığı süreçte unutamadığı bir anısı olduğunu, %42,9'u bir anı olmadığını belirtmişlerdir.

4.10. Çalışan Mülteci Çocuklarda Fizyolojik Rahatsızlık Olup/ Olmama Durumu

Çalışan çocuklar, erken yaşlarda çalışma yaşamına katıldıkları için yaşadıkları fiziksel ve ruhsal yorgunluk bünyelerinin hastalıklara karşı dirençlerini de azaltmaktadır. Aynı zamanda mülteci çocuklarda sık rastlanan beslenme yetersizlikleri ve zorunlu göçün neden olduğu sağlıklı yaşam koşulları, fiziksel ve zihinsel gelişimin sağlıklı bir süreç izlemesini engellemekte, çocukların sağlık açısından çeşitli sorunlara neden olmaktadır (Hatun ve ark. 2003:253).

Bütün bu sorunların araştırma kapsamında yer alan mülteci çocuklar üzerinde etkisini ölçmek amacıyla katılımcılara biz dizi sorular sorulmuş ve aşağıdaki türde cevaplar alınmıştır.

Tablo 66: Geçmişte Ciddi Bir Hastalık Geçirme Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Geçmişte ciddi bir hastalık geçirdiniz mi?		
Evet	22	26,2
Hayır	62	73,8
Toplam	84	100

Tablo 59'dan da görülebileceği gibi, katılımcı çocukların %73,8'i geçmişte ciddi bir hastalık geçirmediği, %26,2'de geçmişte ciddi bir hastalığının olduğu anlaşılmaktadır.

Ciddi bir hastalık geçirdiğini söyleyen katılımcılara hastalığın türü sorulmuş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

Tablo 67: Geçmişte Geçirilen Ciddi Hastalık Türüne İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Geçmişte ciddi bir hastalık geçirdiyse ne tür bir hastalık geçirdiniz?		
Astım	2	9,1
Baş dönmesi	2	9,1
Göz hastalığı	2	9,1
Kansızlık	4	18,2
Kulaktan ameliyat oldum	2	9,1
Romatizma	2	9,1
Sarılık	2	9,1
Tifo	4	18,2
Uçaktan düşen şarapnel parçası kafasına ve koluna isabet etmiş	2	9,1
Toplam	22	100

Katılımcı çocukların %18,2'si tifo, %18,2'si kansızlık, %9,1'i astım, %9,1'i baş dönmesi, %9,1'i göz hastalığı, %9,1'i kulaktan ameliyat, %9,1'i romatizma, %9,1'i sarılık gibi ciddi bir hastalık geçirmiştir. Örneklemin %9,1'inde ise savaşa özgü bir yaralanma şekli olan uçaktan düşen şarapnel parçasının kafasına ve koluna isabet etmesiyle yara aldığını belirtmiştir. Sonuçlardan da anlaşılacağı gibi bu hastalıkların azımsanmayacak derecede önemli bir kısmı sarılık, tifo gibi bulaşıcı hastalıklardır ve bu durum hem mülteci çocuklar, hem de onlarla temas halinde bulunan çevreleri üzerinde sağlık açısından önemli bir risk alanı oluşturmaktadır. Bulaşıcı hastalıkların mülteci

çocuklar arasında yaygın olması bu konuda yapılan farklı araştırmalarda da belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre, Ürdün, Lübnan, Irak ve Türkiye'deki kamplarda kalan Suriyelilerde kızamık, verem ve çeşitli bulaşıcı deri hastalıklarına rastlandığı belirtilmektedir (Korkmaz 2014).

4.10.1.Geçmişte Ciddi Hastalığın Devam Etme Durumu

Tablo 68: Geçmişteki Ciddi Hastalığın Günümüzde Devam Etmesine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Geçmişte ciddi bir hastalık geçirdiyseiz günümüzde de hala bu hastalık devam ediyor mu?		
Evet	12	54,5
Hayır	10	45,5
Toplam	22	100

Tablodaki verilerden de anlaşıldığı üzere, çocukların önemli bir kısmında (%54,5) hastalık durumu devam etmektedir. Ekonomik koşulların yetersizliği ya da sağlık hizmetlerine ulaşmada yaşanan bir takım aksaklıklar yüzünden çocuğun tedavi olamaması hastalık durumunu devam etmesinin en önemli nedenleri arasında gösterilebilir. Özellikle göç eden çocukların kayıtlarının yapılamaması ve aşı kartlarının olmaması nedeniyle aşılari yapılamaması (Türkay 2016: 73) ve üstüne sağlıksız çalışma koşulları bu çocukların sağlık durumlarıyla ilgili risk düzeyini daha fazla artırmaktadır.

4.10.2.Beslenme Durumları

Çalışan mülteci çocukların sağlığı üzerinde olumsuz yönde etkili bir başka faktör sağlıksız beslenme durumlarıdır. Göç ile birlikte yağ ve karbonhidrat ağırlıklı beslenen ve beslenme alışkanlıkları değişen bu çocuklarda ölüme varan malnütrisyon gibi ciddi sorunlar tespit edilebilmektedir (Gümüş, Bilgili 2015:65).

Nitekim UNICEF'in (2016) verilerine göre Suriyeli 2200'den fazla çocuğa beslenme taranması yapıldığında, 45'inde orta düzeyde akut malnütrisyon tespit edilmiş ve çocuklar tedavi programına alınmış, çocuk beslenmesi, gıda güvenliği, su ve sanitasyon gibi konuları kapsayan olağanüstü durumlarda beslenme eğitimleri gerçekleştirilmiştir (UNICEF 2016).

Bu bağlamda araştırma kapsamında yer alan çalışan mülteci çocukların beslenme durumları (günlük öğün sayısı, vb.) bu yönde bir soru yöneltilecek şekilde belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 69: Günde Yenilen Öğün Sayısına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Günde kaç öğün yemek yiyorsunuz?		
3	36	42,9
2	32	38,1
1	16	19,0
Toplam	84	100

Tablodan da görülebileceği gibi katılımcı çocukların %42,9'u günde üç öğün, %38,1'i iki öğün, %19'u bir öğün yemek yemekte dirler. Bu bulgular çalışan mülteci çocukların beslenme durumlarının sağlıkları açısından bir risk oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

4.11. Çalışan Mülteci Çocuklarda Psikolojik Rahatsızlık Olup/ Olmama Durumu

Savaş, çatışma ve zorunlu göçü takip eden süreçte yaşanan olumsuz durumlar mülteci çocuklar üzerinde fiziksel sorunlarla birlikte çok yüksek düzeyde davranış ve duygusal sorunlara da neden olmaktadır. Bu sorunlar arasında çoğunlukla depresyon, arkadaş ilişkilerinde sorunlar, travma sonrası stres bozukluğu, hiperaktivite semptomları, düşük benlik saygısı, yaşam doyumunda azalma yer almaktadır (Aydın, Şahin ve Akay 2017:12). Öte yandan sosyal ortamlarda karşılaştıkları dışlanma, yabancı olmanın verdiği eziklik gibi yollarla başlayan toplumdan kopma durumları mülteci çocuklarını ve gençlerini kendi içlerine kapatmakta ve kendilerine psikolojik sorunlarla dolu bir hayat sunmaktadır (Süleymanov 2016b:39).

Bu durumu çalışan Suriyeli çocuklar üzerinde ölçmek amacıyla yapılan çalışmada, araştırma dahilindeki katılımcıların psikolojik durumuna dair geniş bilgi sunan bir dizi sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda katılımcılara sorulan ilk soru Türkiye'ye gelirken unutamadıkları anılarına ilişkin bir soruydu. Bu soruyu katılımcılar aşağıdaki gibi yanıtlamışlardır.

Tablo 70: Suriye’den Türkiye’ye Gelirken Unutulamayan Anıya İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Suriye’den Türkiye’ye gelirken unutmadığınız bir anınız varsa nedir?		
Aile fertlerinin ve/veya arkadaşlarının ölümü	12	25
Bombardıman ve çatışmalar	14	29,2
Konuşmak istemiyorum	4	8,3
Sınırdan geçiş anı	18	37,5
Toplam	48	100

Cevaplardan da görülebileceği gibi, katılımcı çocukların %37,5’i sınırdan geçiş anını, %29,2’si bombardıman ve çatışmaları, %25’i aile fertlerinin ve/veya arkadaşlarının ölümünü unutamazken; %8,3’ü bu konuda konuşmak istemediklerini belirtmişlerdir. Çocukların bu yanıtlarını mültecilerin genellikle göç sürecinde travmatik yaşantılara, kayıplara ve zorlu yaşam koşullarına maruz kaldıklarının bir kanıtı gibi değerlendirmek mümkündür.

4.11.1.Geceleri ya da Gün İçerisinde Korkma Durumu

Savaş travmasına bağlı olarak travma sonrası stres bozukluğunun belirtileri arasında gün içerisinde korkma uyku bozuklukları ve kabus görme oluşabilmektedir. Bilinçaltı uyku sırasında serbest kalarak travma anında kaydettiği görüntüleri şiddetlendirerek kabus haline getirebileceği söylenebilir (Süleymanov 2016 b:40)

Tablo 71: Geceleri ya da Gün İçerisinde Korkma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Geceleri ya da gün içerisinde korkuyor musunuz?		
Evet	42	50,0
Hayır	42	50,0
Toplam	84	100

Tablodaki sonuçlardan da görüldüğü gibi, katılımcı çocukların yarısı %50’si geceleri veya gün içerisinde bir korku durumu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Uzmanlar mülteci çocukların yaşadığı bu travma durumunu savaşın etkilerine maruz kalan çocukların “olayın tekrarlanacağına, yaralanmaya ya da ölüme, yalnız ve savunmasız kalmaya, yaptıkları yanlışlar nedeniyle cezalandırılmış olmaya ya da suçlanmaya ilişkin yoğun korkular yaşayabilmesine” ilintili olarak açıklamaktadırlar (Aydın 2014:31).

Aynı zamanda uzmanlar çocukların yaşadıkları bu korku durumunun şiddetli bir hal aldığı bireyin zihnine ayrıntılı bir şekilde kazınan tehdit edici bu durum artık onun için travmatik bir yaşantı nitelik alabileceği yönünde de uyarıda bulunmaktadır.

Tablo 72: Herhangi Bir Durum Karşısında Endişelenmeye İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Herhangi bir durumda endişelendiğiniz oluyor mu?		
Evet	40	47,6
Hayır	44	52,4
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %52,4'ü herhangi bir durumdan endişelenmezken, %47,6'sı endişelenmektedir.

4.11.2. Suriye'deki Yaşama Dair Özlem Duygusu

Göç sürecinde bireylerin geride bırakılan yaşama özlem duymaları sık rastlanan bir durumdur. Hatta bazı insanlarda bu durum aşırı boyutlara ulaşarak onların hem psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olmakta, hem de yeni yaşama uyumunu zorlaştırmaktadır. Bu olgunun katılımcılar üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Suriye'deki yaşamlarında en çok neyi özlediğine dair bir soru sorulmuş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

Tablo 73: Suriye'deki Yaşamda En Çok Özlenen Şeye İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Suriye'deki yaşamınızda en çok neyi özleyorsunuz?		
Ailemi özleyorum	34	40,5
Arapça konuşmayı özleyorum	2	2,4
Okulumu özleyorum	12	14,3
Halep'i özleyorum	8	9,5
Oyun arkadaşlarımı özleyorum	28	33,3
Toplam	84	100

Bu sonuçlardan katılımcı çocukların %40,5'i ailesini, %33,3 oyun arkadaşlarını, %14,3'ü okulunu, %9,5'i Halep'i, %2,4'ü Arapça konuşmayı özlemekte oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle çocuk mültecilerin geride bıraktıkları okullarını ve oyun

arkadaşlarını özlemeleri dikkat çekmektedir. Bu durum mülteci çocukların eğitim hayatlarının sekteye uğraması etkenine bağlı olarak açıklamak mümkündür.

4.12. Çalışan Çocukların Madde Kullanma Durumları

Madde kullanma alışkanlığı ile ilgili yapılan birçok çalışmada, çalışan çocukların çoğunlukla ergenlik evresinde olma ve aile denetim dışındaki gibi nedenlerin madde kullanma alışkanlığını edinmelerini kolaylaştırabilmektedir. Bir süre sonra madde kullanma alışkanlığı giderek bağımlılığa dönüşmektedir (Bilgin 2008:361).

Dezavantajlı bir grup olarak çalışan çocukların madde kullanımı olduğu düşünülerek, bu yönde sorular sorulmuş ve aşağıdaki türde cevaplar alınmıştır.

Tablo 74: Sigara ya da Alkol Kullanma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Sigara ya da alkol vb. kullanıyor musunuz?		
Evet	12	14,3
Hayır	72	85,7
Toplam	84	100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, katılımcı çocukların %85,7'si sigara ya da alkol kullanmazken, %14,3'ü en az birini kullanmaktadır.

Tablo 75: Kullanılan Madde Türüne İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Sigara alkol vb. kullanıyorsanız hangisini kullanıyorsunuz?		
Sigara	4	33,3
Nargile	8	66,7
Toplam	12	100

Araştırma alanında çalışan çocukların en fazla oranda kullanılan bağımlılık yapıcı madde sigara içme alışkanlığı (%33,3) olduğu tespit edilmiştir. Sigaranın yapılan diğer çalışmalarda da en yüksek oranda kullanılan alışkanlık yapıcı madde olduğu saptanmıştır. Katılımcı çocukların %66,7'si nargile kullanmaktadır.

4.13. Arkadaş ve Sosyal Çevre

Arkadaşlık her bir çocuğun psiko-sosyal gelişiminde önemli bir gereksinim olarak belirmektedir. Bu ihtiyaç özellikle çocuğunu topluma uyumu bağlamında önem arz etmektedir. Fakat kendilerini farklı bir kültür ortamında bulan mülteci çocuklar için bu gereksinimin giderilmesi pek kolay olmamaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında dil engeli ve göç ettikleri toplumun kendilerine karşı olumsuz tutumları neden olmaktadır. Nitekim Türkiye’de Suriyeli mülteci çocuklar üzerinde yapılan bazı araştırmada bu çocukların arkadaşlarının olmadığına dair bulgular yer almaktadır (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/636780/Suriyeli_cocuklara_arkadas_yok.html Erişim Tarihi 09.10.2017).

Araştırma kapsamında yer alan mülteci çocukların arkadaş ve sosyal çevrelerine ilişkin sorular yöneltilmiş aşağıdaki türden cevaplar alınmıştır.

Tablo 76: Şu Andaki Arkadaş Sayısına İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Şu anda yaklaşık kaç arkadaşınız var?		
Hiç yok	4	4,8
Bir arkadaş	4	4,8
2-4 arkadaş	12	14,3
5-7 arkadaş	20	23,8
8-10 arkadaş	12	14,3
11 veya daha fazla	32	38,1
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %4,8’i hiç arkadaşlarının olmadığını, %4,8’i bir arkadaşına, %14,3’ü iki-dört arkadaşına, %23,8’i beş-yedi arkadaşına, %14,3’ü sekiz-on arkadaşına, %38,1’i on birden daha fazla arkadaşına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 77: Arkadaşların Ülkesine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Arkadaşlarınız varsa hangi ülkeden?		
Hepsi Suriyeli	36	45
Hepsi Türkiyeli	2	2,5
Hem Suriye’li hem Türkiye’li (karışık)	40	50
Diğer	2	2,5
Toplam	80	100

Katılımcı çocukların %45'i yalnızca Suriyeli arkadaşlara, %2,5'si Türkiyeli arkadaşlara, %50'si hem Suriyeli hem Türkiyeli arkadaşlara, %2,5'i diğer ülkelerden arkadaşlara sahip olduklarını belirtmişlerdir. Sonuçlardan da görülebileceği gibi çocukların yarısı hem Türkiyeli, hem de Suriyeli arkadaşlarının olduklarını belirtmişlerdir. Bu bulguyu çocukların toplumsal uyumu bağlamında olumlu bir etken olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

Tablo 78: Arkadaşlar İle Birlikte Yapılan Şeylere İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Arkadaşlarınızla birlikte neler yapıyorsunuz?		
Oyun oynuyoruz	70	34,2
Geziyoruz	34	17
İnternet kafelere gidiyoruz	34	17
Televizyon izliyoruz	28	13,9
Sinemaya gidiyoruz	4	2
Önemli bir şey yapmıyoruz	4	2
Diğer	28	13,9
Toplam	202	100

Katılımcı çocukların %34,2'si arkadaşlarıyla birlikte oyun oynadıkları, %17'si gezdiklerini, %17'si internet kafelere gittiklerini, %13,9'u televizyon izlediklerini, %2'si sinemaya gittiklerini, %13,9'u diğer etkinlikler yaptıklarını belirtmişlerdir. Özellikle oyunun çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimleri için önem taşıdığı gerçeğinden hareket ederek çocukların yaptıkları bu etkinliklerin onların psikolojik yönden olumlu etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

4.14. Çalışan Çocukların Geleceğe Yönelik Beklentileri

Gelecek, yaşanmamış, fakat her bir ferdin kendi hayalleri ve istekleri doğrultusunda yaşamayı umduğu, insanı hep ileriye yönelten bir bölümdür. Bu bağlamda gelecek beklentisi kavramını değerlendirdiğimizde ferdin, gelecekte nasıl, nerede, kimlerle, hangi konumda vb. olmak istediği arzusuna bağlı olarak, bireysel ve toplumsal yaşamdan talep ettikleri olduğu anlaşılır (İkizoğlu, Dölek ve Çifçi 2007:25). Aynı zamanda geleceğe ilişkin beklentilerin bilinmesi fertlerin şu anda içinde buldukları koşullar konusunda da bir fikir sağlayabilir.

Bu hususları göz önünde bulundurarak araştırmada çalışan çocukların geleceğe ilişkin beklentileri konusunda bir dizi sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamdaki ilk iki soru

çocukların geleceğe yönelik bir plan olup olmadıkları ve bir planı varsa bunun “ne” olduğu konusundaydı. Bu soruya aşağıdaki türden cevaplar alınmıştır.

Tablo 79: Geleceğe Yönelik Plan Yapma Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Geleceğe yönelik plan yapıyor musunuz?		
Evet	46	54,8
Hayır	38	45,2
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %54,8’i geleceğe yönelik plan yapıyorken, %45,2’si plan yapmadıkları görülmektedir. Küçük yaşta pek çok sorumluluğun altına giren bu çocuklar, gelecekle ilgili de içinde buldukları koşulların gerçekliği içinden bakmakta ve geleceğe yönelik beklentilerini bu doğrultuda oluşturmuş gözükmektedir.

Tablo 80: Geleceğe Yönelik Plana İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Geleceğe yönelik planlarınız varsa bunlar nelerdir?		
Ev almak istiyorum barınmak için	13	13
İş sahibi olup aileme bakmak	32	32
Okula gitmek istiyorum.	24	24
Pilot olup uçak kullanmak istiyorum	3	3
Spor kulübüne yazılmak istiyorum ve burada lisanslı top oynamak istiyorum	11	11
Türkiye’ye yerleşmek	19	19
Toplam	100	100

Katılımcı çocukların %32’si iş sahibi olup ailesine bakmak, %24’ü okula gitmek, %13’ü barınmak için ev almak, %19’u Türkiye’ye yerleşmek, 11’i spor kulübüne yazılıp lisanslı top oynamak, %3’ü pilot olmak istediğini belirtmiştir.

Tablo 81: Türkiye’den Başka Bir Ülkeye Gitme İsteğine Yönelik Bulgular

	Frekans	Yüzde
Türkiye’den başka bir ülkeye gitme şansınız olsa gider miydiniz?		
Evet	56	66,7
Hayır	28	33,3
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların %66,7’si Türkiye’den başka bir ülkeye gitme gibi bir şans olsa gitmeyi düşünmekteyken, %33,3’ü düşünmemektedir. Bu çerçevede, mülteci

çocukların farklı bir ülkeye isteğine ilişkin gerçekleşen yüksek oran bu çocukların sorunlarının çözümüne yönelik ciddi bir politikanın oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Tablo 82: Gidilmek İstenen Ülkeye Yönelik Bulgular

	Frekans	Yüzde
Türkiye'den başka bir ülkeye gitme şansınız olsaydı hangi ülkeye giderdiniz?		
ABD	4	7,1
Almanya	16	28,6
Arjantin	2	3,6
Danimarka	2	3,6
Dubai	4	7,1
Fransa	4	7,1
Herhangi bir ülke	2	3,6
Hindistan	4	7,1
Hollanda	2	3,6
İngiltere	2	3,6
Kanada	4	7,1
Libya	2	3,6
Mekke	2	3,6
Rusya	2	3,6
Suriye	4	7,1
Toplam	56	100

Katılımcı çocukların eğer Türkiye'den başka bir ülkeye gitme gibi bir şansı olsa, %28,6'sı Almanya'ya, %7,1'i ABD'ye, %7,1'i dubaiye, %7,1'i Fransa'ya, %7,1'i Hindistan'a, %7,1'i Kanada'ya, %7,1'i Suriye'ye, %3,6'sı Arjantin'e, %3,6'sı Danimarka'ya, %3,6'sı herhangi bir ülkeye, %3,6'sı Hollanda'ya, %3,6'sı İngiltere'ye, %3,6'sı Libya'ya, %3,6'sı Mekke'ye, %3,6'sı Rusya'ya gitmeyi düşünmektedir.

Tablo 83: Uygun Koşullar Oluşması Halinde Suriye'ye Dönme Arzusuna Yönelik Bulgular

	Frekans	Yüzde
Savaş sona erdiği ve uygun koşullar olduğu takdirde Suriye'ye geri dönmek ister misiniz?		
Evet	68	81,0
Hayır	16	19,0
Toplam	84	100

Sonuçlardan da görülebileceği gibi katılımcı çocukların çok büyük bir oranı (%81'i) savaş sona erdiği takdirde Suriye'ye geri dönmek istediklerini belirtmektedir. Bu

durum daha çok çocukların içinde buldukları ağır mültecilik koşulları ve memleket özleminden kaynaklanmaktadır

Tablo 84: Bu Güne Kadar İsteyip de Yapılamayan En Önemli Şeye İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Bu güne kadar yapmak isteyip de yapamadığınız en önemli şey nedir		
Tatil yapmak	24	23,5
Lunaparka gitmek	10	9,8
Bisiklete binmek	22	21,6
Diğer	46	45,1
Toplam	102	100

Katılımcı çocukların %23,5'i tatil yapmayı, %9,8'i lunaparka gitmeyi, %21,6'sı bisiklet binmeyi, %45,1' diğer aktivelere seçeneklerden bir olayı bugüne kadar yapmak isteyip de yapamadığı en önemli şey olarak görmektedir.

Anket sonucunda elde edilen bu veriler, çalışan mülteci çocukların, tüm çocukların ihtiyacı olan sevgi, saygı, ilgi, barınma ve korunma gibi en temel gereksinimlerden yoksun olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durum, çalışan mülteci çocukların geleceğe yönelik bakış açılarını olumsuz yönde etkilemekle birlikte, toplumsal açıdan ileride yaşamış oldukları yoksunluktan dolayı bu çocukların sağlıklı gelişimleri bağlamında da bir risk durumu oluşturmaktadır.

Tablo 85: İstenilen Hayat Türüne İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde
Bir kez daha dünyaya gelecek olsanız nasıl bir hayatınızın olmasını isterdiniz?		
Ailemden herhangi birinin ölmediği bir hayat	20	23,8
Zengin bir hayat	7	8,3
Herkesle eşit yaşayabileceğim fakirliğin olmadığı bir hayat	19	22,7
Savaşın olmadığı, çocukların bu yüzden ölmediği bir hayat	38	45,2
Toplam	84	100

Katılımcı çocukların bir kez daha dünyaya gelecek olmaları durumunda %45,2'si savaşın olmadığı ve çocukların bu yüzden ölmediği, %23,8'i ailelerin herhangi birinin ölmediği, %22,7'si herkesle eşit yaşayabileceği, fakirliğin olmadığı, %8,3'ü zengin bir hayat sürmek istediklerini belirtmişlerdir. Erken yaşta hayatın tam ortasında kendini

zorluklar içinde bulan bu çocukların düşlenen yaşam türüne dair bulguları daha ziyade sosyo-ekonomik koşullardan beslenen bir durumdan beslenmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada yaşları 6-15 arasında değişen, 62 erkek, 22 kız olmak üzere toplam 84 çalışan Suriyeli mülteci çocukların durumu; sosyo-demografik bilgiler, ailenin göç serüveni, yaptıkları iş türleri, çalışma koşullarının yarattığı tehlike ve riskler, suç potansiyeli ve madde bağımlısı aday olma durumu; kazançları ve kazançlarını değerlendirme biçimleri; arkadaşlık ilişkileri, çalışma hayatına bakışı ve geleceğe ilişkin beklentileri gibi çok geniş boyutlu bir perspektiften ele alınmıştır.

Araştırma sonuçlarında çalışan mülteci çocukların yaş dağılımları incelendiğinde, yoğunluğun daha çok 14–15 yaş grubu aralığında en yüksek değeri aldığı (%45,2), bu grubu oransal olarak 11 –12 yaş dilimleri aralığının (% 28,7) izlediği görülmektedir. 8–11 yaş grubunun evren içerisinde oranı %25,8'e tekabül etmektedir. Tüm bu oransal veriler, bu çocukların ilk ve ortaöğretimin ikinci, üçüncü, dördüncü sınıfların da okuyan/okuması gereken bir dönemde çalışmaya başladıklarını göstermektedir.

Bu çocukların çok erken yaşlarda çalışmaya başlamaları, çalışma koşullarının içerisinde barındığı riskler sebebiyle, ilerideki yaşamında onarılması zor olan, eksik sosyalleşme, alt-kültür değerlerini edinme, suç işleme veya suça itilme, madde kullanma alışkanlığını kazanma ve cinsel yönden istismar edilme gibi bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Nitekim çocuğun erken yaşta çalışmaya başlaması veya erken yaşta ekonomik kaygılara sahip olması onu yetişkin gibi davranmaya yöneltmekte ve kendi dönemine özgü olarak sosyalleşmesini engellemektedir. Aynı şekilde daha ziyade sosyo-ekonomik yoksunlukları nedeniyle çalışan bu çocukların içinde buldukları ergenlik evresinin kendisine has zorlukları, çocukların olumsuz çalışma koşullarında bulunmalarının da yarattığı risklerle birleştiğinde, bu çocukların geleceği açısından bir risk alanı oluşturmaktadır.

Araştırma sonuçlarında çalışan çocukların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, çocukların çalışmaya başlama nedeninin maddi sorunlardan kaynaklandığı görülmektedir. Araştırma kapsamındaki çocukların % 50'si ailelerinin gelir durumunun kısmen temel ihtiyaçları karşılayacak kadar olduğunu, %33'ü ise temel ihtiyaçlarını bile karşılamadığını belirtmiş olması bu savı desteklemektedir. Aynı zamanda araştırma kapsamında çalışan çocukların aile üyelerinin kalabalık olması da çocukların çalışmaya iten başlıca nedenler arasında yer almaktadır. Bu bulgular ışığında,

Suriyeli mülteci çocukların çalışmalarında ekonomik yoksulluğun, aile büyüklüğünün ve ağır zorunlu göç koşullarının belirleyici olması yönündeki araştırma varsayımı da doğrulanmıştır.

Öte yandan araştırmadan elde edilen verilere göre, mülteci çocukların çalışmaları üzerinde; ebeveynin düşük eğitim düzeyi ve çok çocukluluk gibi sosyo-kültürel değerlerin etkili olduğu görülmüştür. Nitekim araştırma kapsamında yer alan çalışan mülteci çocukların annelerinin % 7.3'nün ilköğretim düzeyinde eğitim gördükleri ve geriye kalan annelerin % 93'lük bölümünün hiçbir eğitim kurumundan mezun olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışan çocukların babalarının % 43'ü ilköğretim düzeyinde (% 39.5'i ilkokul mezunu ve % 3.5'i ortaokul mezunu) bir diplomaya sahiptir. Babaların % 19.8'i okur-yazar bile değildir. Lise düzeyinde bir öğretim kurumundan mezun olanların oranı % 4.5'tir. Bu verilere göre, sokakta çalışan çocukların %53.6'sının babalarının hiçbir eğitim kurumundan mezun olmadıklarını göstermektedir.

Çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyinin düşük olması; çocuğun uğrayacağı risk ve tehlikelerin farkında veya çocuğa yeterli destek ve ilgiyi gösterecek bilince sahip olmama ve çocuğun eğitiminin önemini kavrayamama sonucunu doğura bilmektedir. Ebeveynin eğitim düzeyinin düşük olması ile çocuğun çalışma yaşamına erken yaşlarda başlaması arasında yakın bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ebeveynler, uzun ve masraflı olan çocuğun eğitimini hedeflemek yerine kolay yoldan ailenin geçimine katkı sağlamasını gerçekleştirecek iş alanlarına yönlendirmektedirler.

Çalışan mülteci çocukların okula devam etme durumlarına bakıldığında, katılımcıların büyük bir oranı (% 81.5) okula devam etmediği görülmektedir. Mülteci çocukların okula devam etmediğinin ortaya çıkması üzerinde önemle durulması gereken bir durumdur. Zira çocukların okula devam etmemeleri bir yandan eğitimden yoksun kalmalarına neden olurken, öte yandan doğru rol modellerinin denetiminde (öğretmenler) sosyalleşme ve toplumla bütünleşme imkanından da mahrum bırakılmalarına neden olmaktadır. Öte yandan koşullar uygun olduğu takdirde çocukların önemli bir kısmı işi bırakmak ve okula gitmek istemektedirler.

Sonuçlardan da anlaşıldığı gibi çalışan mülteci çocuklar açısından “eğitim” konusu önemli bir sorun alanı olarak belirginleşmektedir. Okula devam etmeyip bir yetişkin gibi çalışma yaşamına yönelmek sahip olmaları gereken bilgi donanımından uzak kalmaları nedeniyle çocuk açısından geleceğe yatırımın eksik olması anlamına

gelmektedir. Bu durum ilerisi için “Suriyeli bir kayıp kuşak” riskini kendi bünyesinde barındırmaktadır. Aynı zamanda bu durum, çocukların gelecekte yoksulluk kısır döngüsünden kurtulamama tehlikesinin de habercisi niteliğindedir.

Standart bir çalışma süresi olmayan ve denetimden uzak bir mekanda çalışan bu çocukların önemli bir bölümünün (%81) haftanın tüm günlerinde çoğunlukla çalıştıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Normal yetişkin bir insan için haftalık çalışma süresi 5 gün ve günlük çalışma süresi 8 saattir. Bu veriler, çocukların çoğunun yetişkin insanlardan daha fazla sürelerde ve kötü koşullarda çalıştığını göstermektedir. Akranlarının eğitime devam ettiği, bedensel gelişimlerinin en yoğun geliştiği, sosyalleşirken rol modellerini edindiği bir dönemde güvenli olmayan bir çevrede ve koşullarda çalışmaları, çocukların içinde bulunduğu riskin boyutunu ortaya koymaktadır. Öte yandan bu çocuklar uzun süren çalışma saatleri sonucunda yorgun düşmekte, ailelerinden uzak kalmaları nedeniyle de ailelerinden yeterli ilgi ve sevgiyi alamamaktadırlar.

Araştırma kapsamında çalışan çocukların günlük kazançları çok düşük olduğu görülmüştür. Çocukların% 96.8'nin emeğinin karşılığı olarak kazandığı aylık para 300 TL altında bir miktara tekabül etmektedir. Çocukların kazançlarını çoğunlukla ailelerine vermeleri, çocukların ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalıştıkları yönündeki varsayımımızı doğrulamaktadır.

Çalışan mülteci çocuklar çalıştıkları iş türlerine göre değerlendirildiğinde belirli bir özel nitelik ve sermaye gerektirmeyen, çocukların kolaylıkla bu işlere girip çalışmalarını sağlayan ve yoksul ailelerinin bütçesine kısa yoldan katkıda bulunmayı olanaklı kılan basit iş türleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim katılımcı çocukların %50'sinin tekstil atölyesinde, %10'unun sokakta mendil satıcılığında, %4'ünün fabrikada, %4'ü tarımda, %32'si diğer alanlarda çalıştıkları saptanmıştır. (Tablo 39)

Bu işler çoğunlukla sermayesiz, geçici ve düzenli olmayan bir nitelik arz etmektedir. Bu sonuçlara göre, çalışan mülteci çocukların mesleksi bir öğrenme sürecine katılmaktan uzak oldukları, kişisel gelişimlerinin engellendiği ve bilgi -beceri gerektirmeyen basit iş türlerinde yoğunlaştıkları varsayımı da doğrulanmıştır.

Çalışan mülteci çocuklar bu çalışma koşulları nedeniyle bazı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Nitekim çalışma saatlerinin uzun olması, yapılan işin güvenlikten yoksun, sağlıksız olması ve kötü ortamlarda yapılması, yetersiz beslenme gibi problemler; çocukların fiziksel ve psiko-sosyal gelişimlerini olumsuz bir şekilde

etkileyebilmektedir. Bu sebeple, çalışma mekanlarında tehlike ve risklere daha açık hale gelmektedirler. Bu durum çocukların çalışmak zorunda kalmalarından dolayı fizyolojik, psikolojik ve toplumsal yönden olumsuz etkilemesi varsayımını doğrulamaktadır.

Çalışan mülteci çocukların bir kısım; akranlarının veya çevrenin çalışma yaşamında yer almalarından dolayı onları olumsuz değerlendirmelere konu edindiğini düşünmektedirler. Çevrenin onlara yönelik bu olumsuz bakış açısı onlarda; kendilerini farklı, aşağı, yoksul, kirli görme duygusu içine girmelerine neden olmakta bu da zihinsel gelişimleri üzerinde bazı olumsuzluklar doğurmaktadır.

Araştırma alanındaki bulgulara bakıldığında, çalışan çocukların çoğunun çalıştıkları mekanlarda çeşitli kişi ve gruplarca istismar ve şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Bu şiddet çoğunlukla fiziksel ve duygusal şiddet şeklinde gerçekleşmekte ve çalışma süresi zarfında çocuklar bunlardan herhangi biri veya bir kaçıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Nitekim çalışma zarfında şiddete uğradığını belirten çocukların %35,3'ü duygusal, %47,1'i fiziksel, %17,6'sı hem fiziksel hem duygusal şiddete uğradıklarını belirtmişlerdir. Bu çocukların çok erken dönemde maruz kaldıkları bu istismarın ve şiddetin etkilerini ileriki yaşamlarında da hissetme ihtimalleri çok yüksektir. Çocukluk döneminde maruz kalınan şiddetin gelecek dönemlerdeki etkisi; başkalarına şiddet uygulama, evden-okuldan kaçma, okulda başarısızlık, madde kullanma veya bağımlısı olma, sokaktaki suçlu gruplara katılma, psikolojik ve sosyal problemler yaşama şeklinde gerçekleşmektedir. Bu bulgular çocuklar; çalıştıkları süre zarfında çeşitli kişiler tarafından şiddet ve istismara maruz kaldıklarından dolayı risk altında bulunmaları yönündeki araştırma varsayımını da doğrulamaktadır.

Gerek yaptığımız araştırmanın verileri gerekse de yapılan görüşmelerde, örneklem grubundaki mülteci çocuklarının anlattıkları bilgiler, Suriye'ye çatışmaların sona ermesi halinde bile geri dönüş konusunda istekli olduğunu ortaya koymaktadır. Örneklemin geri dönmeye ilişkin olumlu bir tavır sergilemenin sebepleri arasında mülteciliğin ağır koşulları ve memleket özlemi ilk sırada yer almaktadır.

Katılımcı çocukların önemli bir çoğunluğunun Suriye'de karşılaştığı iç savaş durumuna ve göç sürecine dair belleklerinde olumsuz izler taşıdığı görülmektedir. Bunun dışında daha önceki iç savaştan kaynaklanan korku ve kaygı durum bozukluğu yaşamaları onların psikolojisi üzerinde tahribatların oluşmasına neden olmaktadır. Nitekim katılımcı çocukların %37,5'i sınırdan geçiş anını, %29,2'si bombardıman ve çatışmaları, %25'i

aile fertlerinin ve/veya arkadaşlarının ölümünü unutamazken; %8,3'ü bu konuda konuşmak istemediklerini belirtmişlerdir. Çocukların bu yanıtlarını mültecilerin genellikle göç sürecinde travmatik yaşantılara, kayıplara ve zorlu yaşam koşullarına maruz kaldıklarının bir kanıtı gibi değerlendirmek mümkündür. Bu sonuçlar çalışma zorunluluğunun, çocuğu ailenin sıcak ve güvenli ortamından uzaklaştırması ve böylece baş etme güçlükleri nedeniyle bu çocuklarda depresif belirtiler ortaya çıkması yönündeki varsayımı desteklemektedir.

Öneriler

Mülteci çocukların çeşitli iş kollarında çok zor şartlarda kayıt dışı çalışmalarına neden olan ekonomik ve toplumsal koşullarda köklü değişimler sağlanmadığı sürece çocukların çalışmalarını engellemek pek olası değildir. Bu yüzden çalışan mülteci çocuklar sorunu ile mücadelede, öncelikle sorunun temelinde yatan faktörlerin ortadan kaldırılmasına ağırlık verilmedir. Bu kapsamda; en yoksul mülteci hanelerine yönelik istihdam yaratma, çocukların mesleki eğitim imkanlarından ve mevcut sosyal yardım desteklerinden yararlanmalarını sağlama, kentteki mülteci kadınların işgücüne katılım oranını yükseltme, ilgili tüm tarafları içine alan işbirliği ve hizmet projelerini yaygınlaştırma, zorunlu ve travmatik göç sürecine katılanlara yönelik ruhsal, sosyo - ekonomik hizmetlerin götürülmesi gibi politikalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu durum çeşitli kurumlar arasında çok yönlü koordinasyon ve işbirliği gerektirmektedir.

Çocukların eğitim sisteminden kopmasını önleyecek alternatif yolların geliştirilmesine ciddi ihtiyaç vardır. Bu konuda gerek mülteci ailelere gerekse çocuklara yönelik olarak bilgisel ve maddi desteklerin geliştirilmesi gerekmektedir. Hizmetlerin çocukların ergenlik dönemi özelliklerini dikkate alacak şekilde yapılandırılması bu konudaki başarıyı sağlamak açısından önemlidir. Bu konuda özellikle okul koşullarının mülteci çocuklar için uygun hale getirilmesi ve bu konuda mevcut sorunların (öğretmenlerin olumsuz tutumları ve d.) çözülmesi uygun olacaktır. Bu konuda çocuklarla en yakın ilişkide bulunan öğretmenlerine ve okul yönetimine büyük görevler düşmektedir.

Çalışan mülteci çocukların ailelerinin genel özelliklerine ilişkin sonuçlar, sosyal hizmet açısından ihtiyaçların belirlenmesi ve hangi noktalarda değişimin gerçekleştirilmesi gerektiği açısından önemlidir. Çünkü hak temelli ve farklı grup ihtiyaçlarını dikkate alan sosyal yardım ve hizmetlerin, hedef grubun içinde yer aldığı çevre koşullarını dikkate alarak geliştirilmesi gerekmektedir.

Özellikle zorunlu göç çocuklarına ve ailelerine, terör ve güvenlik olaylarının oluşturduğu şiddet sarmalında maruz kaldıkları travmatik durumlar nedeniyle sağlık kontrolüne tabi tutulmalı ve bu kesime yönelik olarak tedavi, psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri verilmelidir.

Bunun yanı sıra zorunlu göç olgusu bir sosyal afet olarak kabul edilmeli ve buna göre sosyal rehabilitasyon politikası uygulanmalıdır. Bu bağlamda çalıştıkları mekanlarda ve evde uğradıkları şiddet, ihmal ve istismarı yoğun yaşayan mağdur çocuklara hukuki yardım ve korumanın sağlanması, ailelerin de çocuk ihmal ve istismarı konusunda eğitilmesi gibi hizmetlerin verilmesi gerekir.

Çocukların yaşları ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumu göz önüne alınarak, çocuklar yetişkinliklerinde ekonomik olarak yaşamlarını idame ettirebilecek mesleki eğitime yönlendirilmelidir.

Çalışan mülteci çocukların suça itilmesinde, uyuşturucu madde kullanımı ve satımında etkili olan yapılanmalarla (çete ve kişi) yer almalarının önüne geçebilmek için güvenlik güçlerinin ciddi bir şekilde mücadele etmesi ve sadece bu söz konusu oluşumlarla ilgili birimler oluşturulmalıdır.

Sosyal yardım ve sosyal hizmet alanındaki olanaklar göç mağdurlarının, kent yoksullarının, çalışan mülteci çocukların problemlerinin çözümünde seferber edilmelidir. Sosyal hizmetler bu çocukların meslek edinme, kente uyum sağlama, barınma, işsizlik ve eğitim sorunlarına çözüm bulmada kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Acar, A., (2010) “Çalışan Çocukların Sorunları”, www.yerelsiyaset.com/pdf/kasim/14.pdf, Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017.

AFAD, (2013) Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları, https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/60-2013123015491-syrian-refugees-in-turkey-2013_baski_30.12.2013_tr.pdf, Erişim Tarihi: 7 Kasım 2017.

AFAD, (2017) Barınma Merkezlerinde Son Durum, TC. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>, Erişim Tarihi: 8 Kasım 2017.

Ajayi, A.O. and Torimiro, D O., (2011) “Perspectives On Child Abuse And Labour: Global Ethical İdeals Versus African Cultural Realities”, *Early Child Development and Care*, 174(2),183-191

Akyüz, E., (2012) Çocuk Hukuku (Çocukların Hakları ve Korunması), Ankara: A Pegem Akademi.

Alkış, N., (1996) “Siyasette Gecekondu Damgası”. *Cumhuriyet Gazetesi*.

Alpan, Y., (2007) “Omuzlarında Dünyayı Taşıyan Çocuklar”, *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı 93, s. 2-3

Alpar, M., (2002) “Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 Sayılı ILO Sözleşmesi ile İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı”, *Kamu-İş Dergisi*, C.7, S.1, s. 1-13.

Altuntaş, B., (2005) Çocuk İşçiliği, Nedenler, Sorunlar ve Politika Yönelimi. *Çalışma Hayatında Çocuklar*. Ankara: TES-İŞ Yayını.

Aries, P., (1995) *The History of Childhood in Europe, Learning or Labouring*, Edited by Judith Ennew, Italy: United Nations Children’s Fund.

Atauz, S., (1998) “Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları”, *Birikim Dergisi*, Sayı:116, s. 68-78, İstanbul.

Aydın, D. Şahin,N, Akay, B, (2017) “Göç Olayının Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri”, *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*; 7(1): 8-14.

Aydın, N., 2014, “Savaşın Çocuklar Üzerindeki Psikolojik, Sosyal Ve Kültürel Etkileri”, Çocuklar Ve Savaş kitabının içinde Ed: Burcu Tokuç, Hasuder Yayın, Ankara

Bahçecik, N. Ve ark. (2000) “İstanbul İlinde Bir Bölgede Çalışan Çocukların Durumların Saptanması”, içinde: Sayıta, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul.

Başbakkal, Z., Şen, N. ve Conk, Z., (2005) “İzmir Mesleki Eğitim Merkezinde Eğitim Gören Çocuk İşçilerin Sağlık, Sosyal Ve Kültürel Durumlarının Belirlenmesi”, Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 21(1): 91-101

Bilgin, R., (2008) “Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım: Diyarbakır Örneği” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

Bilir, Nazmi, (2006) “Çalışma Hayatında Bir Risk Grubu: Genç Çalışanlar (Çalışan Gençlik)”, Sağlık Durumları, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, C. 26, S. 4.

Boidin, C, (1995) Çocuk Çalıştırılması ile ilgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi. Çeviren: Bülent Piyal. Ankara.

Bozbek, S., (2009) “Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği” , Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

Brasted, H., and Wright, D., (2007) “Why Worry About Child Labour?”, Asian Studies Review. Volume: 19, Number: 3, 53-58.

Bulut, Y., (2005) Gap Bölgesinde Kentleşme. Ankara: Nobel Kitapevleri.

Buz, S., (2002) Türkiye’deki Sığınmacıların Üçüncü Bir Ülkeye Gidiş İçin Bekleme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Buz, S., (2004) Zorunlu Çıkış Zorlu Kabul Mültecilik, SGDD Yayınları, Ankara.

Bülbül, S., ve Köse, A., 2010, “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi”. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 39 (79).

Ceylan, S., ve Metin, Ö., (2009) “Çıracılık Eğitimine Devam Eden ve Sanayi Bölgesinde Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları”, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, C. 4, S. 10, s. 87-101.

Collett, J., (2004) "Immigration is a Social Work Issue", Social Work, Immigration And Asylum -Debates, Dilemmas And Ethical issues For Social Work And Social Care Practice, Ed: Hayes, Debra And Humphries, Beth, pp.77-95.

Coştu, K., (2007) "Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel Yapısı", Marmara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Cunningham, H., (1996) Child Labour ın Historical Perspective 1800-1985. Case Studies From Europe, Japan and Colombi. Combating ChildLabour: THA British Experience. Edited by H. Cunningham, P.P. Viazzo. Italy: Unicef Publications.

Çatak, B., (2006) "Çocuk İşçiliği İçin Risk Faktörlerinin Belirlenmesi; Çocuk işçi ve Okuyan Öğrencilerin Sağlık Durumlarının Karşılaştırılması", Uzmanlık Tezi, Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Denizli

Çelik, F., (2007) "Türkiye'de İç Göçler:1980-2000". Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22 (87).

Çıracılık ve Mesleki Eğitim Kanunu. Kanun Numarası: 3308. Kabul tarihi: 05/06/1986. Resmi Gazetede Yayınlanma Tarihi: 19/06/1986. Resmi gazetede Yayınlanma Sayısı: 19139

Çiçekli, B., (2009) Göç Terimleri Sözlüğü. Uluslararası Göç Örgütü, Cenevre.

Çiçekli, B., (2009) Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, Ankara: Seçkin Hukuk Kitapları.

ÇSGB, (2004) Çocuk İşçiliği İle Mücadele: İş Müfettişleri İçin El Kitabı, Çeviren: Metin Çulhaoğlu, Ankara.

ÇSGB, (2005) Türkiye'de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali (Kitap 1), Ankara: ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü.

ÇSGB, (2006a), Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

ÇSGB, (2006b), Modüler Çocuk İşgücü Anketinin Hane Halkı İşgücü Anketi ile Birlikte Uygulanması, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Davies, M., ve Webb, E., (2000) Promoting the Psychological Well-Being of Refugee Children. Clinical Child Psychology and Psychiatry, 5(4), 541-554.

Demir, E., (1994) “1980 sonrası Türkiye’de uygulanan Ekonomi Politikalarının Kent Emekçi Ailelerinin Geçim Stratejileri Üzerindeki Etkisi. Dünya’da ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler”. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, 1.

Demir, E., (1994) “1980 sonrası Türkiye’de uygulanan Ekonomi Politikalarının Kent Emekçi Ailelerinin Geçim Stratejileri Üzerindeki Etkisi. Dünya’da ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler”. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, 1.

Derks, A., (2000) Combating Trafficking in South-East Asia, A Review of Policy and Programme Responses. International Organization for Migration, Switzerland.

Doğan, A., (2017) Bir Çocuk Hakkı İhlali; Ev İçi Çocuk İşçiliği Araştırma Raporu, İstanbul.

Drew, S.Y., (2003) Child Labour. An Information Kit for Teachers, Educators and Their Organizations (Book1). Geneva: International Labour Organization.

Durugönül, E., (1997) “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Erbay, E. (2007) “Çocuklarında küçük sanayi işletmelerinde çalışmamış yetişkinlerin bu çalışma sürecini nasıl yorumladıkları ve çocuk işçiliğine bakışları üzerine bir araştırma”. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Ankara

Erbay, Ercüment (2008), Çocuk İşçi Olmak –Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bakış, Ankara, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

Erder, S., (2011) İstanbul’a Bir Kent Kondu Ümraniye. İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğan, Murat., (2015) Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul Ve Uyum, Ankara, Hugo Yayınları.

Erdoğan, N., (1991) Sosyolojik Açıdan Kent İşsizliği ve Anomi. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Fırat, M., (1995) “Çalışan Çocukların Zihinsel, Bedensel ve Duygusal Sorunları”, Çalışan Çocuklar, İlköğretim Müfettişliği Bilgilendirme Semineri. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, 37:19-23

Fidan, F. (2004). “Çalışan çocuk olgusuna sosyo-psikolojik bakış, sanayide çalışan çocuklar örneği”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1)

Filiz, N., (1999) “Türkiye’de Kayıt Dışı Çocuk İstihdamı”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 76 sayfa, Sakarya, (Prof. Dr. Cihangir Akın)

Fişek, G., (1993) “Çalışan Çocuklara Özel Sağlık Riskleri”, Çalışma Ortamı Dergisi, 8:8- 10

Fyfe, A., (1989) Child Labour, Cambiridge: Polity Press.

Gelegen G., (2001) “Çocuk Emeği”, TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 6, ss. 42-46

Gökalp, Ö. T., (2011) Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma Electronic Journal Of Vocational Colleges, http://www.ejovoc.org/makaleler/may_2012/pdf/11.pdf, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

Gökalp, Ö.T., (2011) “Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma”, Electronic Journal of Vocational Colleges, C. 2, S. 1, s. 125-135.

Gülçubuk, B., (2012) Tarımda Çocuk Emeği Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık. Çalışma ve Toplum, 77.

Gümüş Y, Bilgili N, (2015) “Göçün Sağlık Üzerindeki Etkileri”, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 18, ss.63- 67.

Gündem Çocuk, (2008) IV. Türkiye Çocuk Politikası: Sosyal Hizmet- Sosyal Yardım Sistemi, www.gundemcocuk.org.

Gürel, A., ve Balta, Y., (2011) “İstanbul’un Göç Olayı ve Etnik Hayat Üzerine”, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (6), <http://www.marmarasosyaldergi.org/makale/3.pdf> Erişim 13 Kasım 2017.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006, Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA_rapor.pdf, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2017.

Harunoğulları, M., (2016) “Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis Örneği” Göç Dergisi, Cilt 3, Sayı:1. ss.29-63

Hatun, Ş. ve ark. (2003) “Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri”, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, Cilt 46, Sayı 4, ss. 251–260.

Helsinki Yurttaşlar Derneği, (2007) İstenmeyen Misafirler: Türkiye’de “Yabancı Misafirhaneleri”nde Tutulan Mülteciler, www.hyd.org, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2017.

Herd, R.D., (1997) Child Labour In Historical Perspective 1800-1985 Case Studies From Europe, Japan and Colombia. Child Labour in Belgium 1800-1914. Edited by H. Cunningham, P.P. Viazzo. Italy: Unicef Publications.

Hurst P., (2017) ILO-IPEC Uluslar arası Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı, 2006 Geneva ,İsviçre. http://osha.europa.eu/fop/turkey/tr/publications/oshayayin/cv_a_4_cocuk_isciligi.pdf.

ILO, (2002) Eliminating the Worst Forms of Child Labour: A Pratical Guide to ILO Convention No: 182.

ILO, (2017) Global Estimates of Child Labour, Results and Trends, 2012-2016.

ILO/IPEC, (2013) Marking Progress Against Child Labour-Global Estimates and Trends 2000-2012, Geneva: ILO Publications, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_norm/pec/documents/publication/wcms_221513.pdf, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2017.

Interpol, (2012) Human Trafficking Factsheet, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Trafficking-in-human-beings/Trafficking-in-human-beings>, 10 Kasım 2017.

İkizoğlu, M., Dölek,B, ve Çifçi, E., (2007) Çalışan Çocukların Sorunları ve Geleceğe İlişkin Beklentileri Toplum ve Sosyal Hizmet Cilt 18, Sayı 2, Ekim: 21-36 <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423931328.pdf>, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

Jandle, M., (2004) “The Estimation of Illegal Migration in Europe”, Migration Studies, 41(153).

Kaçmazoğlu, B. (2014) “Sömürüye Dayalı Kapitalist Sistemde Çocuk Emeği, Sosyal Refah Devleti ve Bu Koşulları Yaratan Batı Düzenine Yönelik Bazı Eleştiriler”, Kapitalizm ve Paternalizm Kıskaçında Çocuk Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve

Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabının içinde , ss.47-55,
Yay. Haz. Kaya, T. Şengül, M. Malatya

Karabulut, Ö., (2000) Çalışan Çocukların Sorunları ve Çözüm Yolları. 1. İstanbul
Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı. İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayını.

Karaca, S., (2013) Kayıtdışı Mülteciler, Kayda Değer Sorunlar. Analist Dergisi,
31, İstanbul.

Karaman, B., Özçalık, M., (2007) “Türkiye ’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir
Sonucu: Çocuk İşgücü”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C. 14, S. 1, s. 26-41.

Karataş ve ark. (2016) Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve
İhtiyaçlar” Araştırma Raporu, Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık, Ankara

Karatay, A., (2000) "İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuk", İstanbul Çocukları
Vakfı, Araştırmalar Kitabı.

Kaygalak, S., (2009) Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç
ve Kentleşme. Ankara: Dipnot Yayınları.

Kayhan, N., (2012) Çocuk İşçiliği, Ipec Deneyimi Işığında Sanayide Çalışan
Çocukların Sorunları, Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 4, No 1, ss.187-200.

Kızmaz Z, ve Bilgin R., (2010) Sokakta çalışan/yaşayan çocuklar ve suç:
Diyarbakır örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi; 9(32):269-311

Kim, J., and Zepeda, L., (2004) “Factors Affecting Children’s Participation and
Amount of Labour on Family Farms”, Journal of Safety Research. Volume: 35, 391-401.

Kireçdağ, N., (2017) “Antakya’da Bir Alan Araştırmasına Dayalı Gözlemler:
Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler”, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), 16(62-
63).

Klueber, S.A., (2003) Trafficking in Human Meings: Law Enforcement Response,
Master Thesis, Kentucky: Science of University of Louisville.

Kocaman, T. ve Beyazıt, S., (1993) Türkiye’de iç göçler ve göç edenlerin sosyo-
ekonomik nitelikleri. Ankara: DPT Yayınları.

Kocatürk, B., (2007) “Çalışan Çocukların Fiziksel Bakım Sorunlarının Ve
Gereksinimlerinin Belirlenmesi”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Korkmaz A.Ç., (2014) “Sığınmacıların Sağlık Ve Hemşirelik Hizmetlerine Yarattığı Sorunlar”. Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi 1:37-42

Loughry, M. and Eyber, C., (2003) Psychosocial Concepts in Humanitarian Work with Children: A Review of the Concepts and Related Literature, National Academies Press: USA.

Mendelievich, E. (1979) Children at Work. Geneva: International Labour Office.

Mevlana Kalkınma Ajansı, (2010) Sosyal Kalkınma Komisyonu Teknik Komisyon Raporu, <http://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsyXgys2i73201715707PM.pdf> Erişim Tarihi: 2 Kasım 2017.

Michultka, D., (2008) “Mental Health Issues In New Immigrant Communities”, Social Work With Immigrants And Refugees: Legal Issues, Linical Skills and Advocacy, In C. Muy, F. Congress, E. P (Eds), Springer Publishing Company: USA, pp.135-170.

Nardinelli, C., (1990) Child Labor and The Industrial Revolution. Indiana University Press.

Odman, T., (2008) Çocuk Hakları Bağlamında Çocuk Mülteciler, Mersin: Çağ Üniversitesi Yayınları.

Ongan, T. N., (2017) “Modern Kölelik ve Çocuk İşçiliği”, Evrensel Gazetesi 09 Ekim 2017, <https://www.evrensel.net/yazi/80035/modern-kolelik-ve-cocuk-isciligi> Son Erişim 20.11.2017

Onur, B., (2004) Çocuk ve Ergen Gelişimi. Çeviren: Mary J. Gander, Harry W. Gardiner, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Özarlan, K., Dikmen, A., (2011) “Çocuğun Ekonomik İstismarı: Çocuk İşçiliği Üzerine Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çerçevesinde Bir Sosyolojik Değerlendirme”, Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Özen, Y., Gül A., (2017) Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren Örneklem Sorunu KKEFD, Yıl: 15

Özer, S., Şirin, S., (2012) Suriyeli Mülteci Çocuklar Saha Araştırması Sonuç Raporu, http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/BAUSuriye_23_11_2012.pdf. Erişim Tarihi: 10 Kasım 2017.

Özservet, Y. Ç., Sirkeci, İ., (2016) Çocuklar ve Göç. Göç Dergisi, 3(1).

Patel, B. and Nancy K., (2006) “The Social Care Needs Of Refugees And Asylum Seekers”, Social Care Institute for Excellence, www.scie.org.uk, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

Pazarlıoğlu, V., (2007) “İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi”. Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 14 (123).

Pinheiro, P.S., (2006) World Report on Violence Against Children, Geneva: United Nations Secretary.

Rodgers, G., and Standing, G., (1981) Childwork, Poverty and Underdevelopment, Geneva: International Labour Organization .

Rutter, J., (2006) Refugee Children in United Kingdom, McGraw Hill Education, Berkshire Great Britain.

Safarika, K., ve Bozbay İ., (1998) Çalışan Çocuklar. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, İİBF.

Sarantakos, S., (1993) Social Research . Londra: Mcmillan Pres.

Sevim, Y., (2010) “Terör Mağdurları:Geriye Göç Çözüm mü?”. Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 1, <http://www.utsam.org/images/upload/attachment/cilt1/sayi1/2.Terror-Magdurlari.pdf>, Erişim Tarihi: 19 Kasım 2017.

Sezal, İ., (1992) Şehirleşme. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Spencer, N., H. Hawamdeh (2001) Work Family Socioeconomics Status and Growth Among Working Boy Jordan”, Archives of Disease in Childhood, Vol.84, I.4, Apr. London.

Spencer, N., H. Hawamdeh, (2001) “Work Family Socioeconomics Status and Growth Among Working Boy Jordan”, Archives of Disease in Childhood, Vol.84, I.4, Apr.London.

Sultana R.G., (2011) "Practices and Policies in Child Labour: Lessons From Malta", British Journal of Education and Work, 6:3, 45-59

Süleymanov, (2016b) "Sultanbeyli İlçesindeki Suriyelilerin Yaşam Deneyimleri", Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi Sonuç Raporu, İstanbul.

Süleymanov, A ve ark. (2017) Uluslararası Göç ve Çocuklar, Transnational Press London, London

Süleymanov, A., (2016a) "Sultanbeyli Halkının Suriyeli Sığınmacılara Bakışı", Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi Sonuç Raporu, İstanbul 2016.

Süleymanov, A., (2016b) "Sultanbeyli İlçesindeki Suriyelilerin Yaşam Deneyimleri", Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi Sonuç Raporu, İstanbul 2016.

Şahin, L., (2012) "Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. II, ss.103-118

Şentöregil, M., (2017) "Suriyeli Çocuk Sığınmacıların Türk Yazılı Basınında Temsili", Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taner, O., (2004) Dünyada ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci. . (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Üniversitesi, İİBF.

Tatlidil, E., (1990) "Avrupa Topluluğunda ve Türkiye’de Çıraklık Eğitimi ve Genç İşsizliği". Sosyoloji dergisi, 2. Eskişehir: Eskişehir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tatlidil, E., (1997) "Hızlı Kentleşmenin Eğitim Politikaları Üzerine Etkileri". II. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Taylan, H. H. ve Barış, İ., (2017) "Göç Sürecindeki Diyarbakır’da Çocuklarda Madde Kullanım Eğilimleri", Uluslararası Göç ve Çocuklar, Transnational Press London.

TİSK, (1997) Sanayi Bölgesinde Çalışan Çocukların Sorunları, Ankara

Topçuoğlu, R. A., (2012) Türkiye’de Göçmen Çocukların Profili, Sosyal Politika Ve Sosyal Hizmet Önerileri Hızlı Değerlendirme Araştırması. İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı ve Uluslararası Göç Örgütü

Toroğlu, E., (2007) “Niğde İl’inde G Faktörleri ve Gler”. Ege Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi, 7 (28). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/830/10491.pdf>, Erişim Tarihi: 17 Kasım 2017.

TUİK, (2012) ocuk İş Gücü Araştırma Anketi, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

Türk Hemşireler Derneği, (2008) Türkiye’de Hemşirelik ve ocuk İşçiliği”, Ankara

Türkay M., (2016) “ocukların Sorunları. Savaş, G ve Sağlık”, Türk Tabipleri Birliği Yayınları: Ankara.

Uçum, M., (2010) “alışma Yaşamında ocuk Hakları”, http://www.Dezavantaj.org/index.php?option=com_contentview=artideveid=50>calima-yaaminda-cocuk-haklari vecatid=11: cocuk-haklariveItemid=99.

UNHCR, (1979) The Refugee Child- UNHCR Protects For Refugee Children International Year of Child).

UNİCEF, (2016) Türkiye’deki Suriyeli ocuklar. http://unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/T%C3%BCrkiyedeki%20Suriyeli%20%C3%87ocuklar_Bilgi%20Notu%20Kasim%202015.pdf, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

UNİCEF, (2017) Basın Merkezi (1/2017) Kayıt oranlarındaki büyük artışa rağmen Türkiye’deki Suriyeli mülteci çocukların yüzde 40’ından fazlası okula gidemiyor (<http://unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22737>).

Urk, M., (2010) “G Olgusu Bağlamında Mlteceler, Sığınmacılar Ve İnsan Hakları”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Uzun, E. M., Bütün, E., (2016) “Okul ncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı ocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında ğretmen Görüşleri”, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Uluslararası Erken ocukluk Eğitimi alışmaları Dergisi, 1 (1).

Yenigün, S., (2010) “Göçmen Kaçakçılığı Suçu”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yıldız, O., (2007) “alışan ocuklar: ‘Sorun’ mu? ‘zm’ m? ”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6(2):57-66.

Yıldırım H. Okan (2008) “ Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Özel Bir Örnek Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayiinde Çalışan Çocuk İşçi ve Çıracılar ”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul (Prof.Dr. Metin KUTAL)

Yıldızbaş, F., (2005) “Bolu İli’nde Sokakta Çalışan Çocukların Sorunları ve Sokakta Çalışma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 2, S. 11, s. 271-287.

Yörükoğlu, A., (2000) Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, İstanbul: Özgür Yayınları.

Warshaw, Leon J. (2004) “ Çocuk Emeği”, Çev. Gelegen D. G., Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, s.42-46

İnternet Kaynakları

Bakan Soylu Türkiye’deki Mülteci Sayısını Açıkladı
<https://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/02/15/bakan-soylu-turkiyedeki-multeci-sayisini-acikladi>, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2017.

Hahn J., (2017), “Türkiye'deki mülteci çocuklar: Okul yerine mesai”
<http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyedeki-m%C3%BClteci-%C3%A7ocuklar-okul-yerine-mesai/a-41640320>, Erişim Tarihi: 29 Kasım 2017.

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/saglik_hakki/saglik_hakki_eshkh_14_no_lu_genel_yorumu_ulasilabilecek_en_y.pdf, Erişim Tarihi: 18 Kasım 2017.

[http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi22/6-%20\(87109.%20syf.\).pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi22/6-%20(87109.%20syf.).pdf) Erişim Tarihi: 19 Kasım 2017.

<http://unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22737>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2017

<http://unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22737>, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

<http://www.ifdergisi.org/index.php/ifdergi/article/download/96/46>, Erişim Tarihi: 16 Kasım 2017.

[http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_contentvetask=viewveid=63,](http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_contentvetask=viewveid=63)
Erişim Tarihi: 04 Kasım 2017.

<https://onedio.com/haber/dunya-cocuk-gunu-nde-utanc-veren-tablo-263-milyon-cocuk-okula-gidemiyor-772555> Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017

ÖSYM, www.osym.gov.tr, 2013, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

TBMM, www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017.

[http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2014_6_20140203.pdf,](http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2014_6_20140203.pdf) (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2017.

[http://www.umhd.org.tr/?s=141,](http://www.umhd.org.tr/?s=141) Erişim Tarihi: 04 Kasım 2017.

[http://www.unhcr.org.tr/?page=61,](http://www.unhcr.org.tr/?page=61) Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

[http://www2.bavar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C14S12007/MVP.pdf,](http://www2.bavar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C14S12007/MVP.pdf)
Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017.

Suriyeli çocuklara arkadaş yok,
[http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/636780/Suriyeli_cocuklara_arkadas_yok.html,](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/636780/Suriyeli_cocuklara_arkadas_yok.html) Erişim Tarihi: 28 Kasım 2017

Şenol-Sert, D. 2012, Uluslararası göç yazınında bütünleyici bir kurama doğru. S. G.Ihlamur-Öner, ve NA Şirin-Öner (der.) içinde, Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar, 29-47.). [http://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyada-en-%C3%A7ok-m%C3%BClteci-t%C3%BCrkiyede/a-39302017,](http://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyada-en-%C3%A7ok-m%C3%BClteci-t%C3%BCrkiyede/a-39302017) Erişim Tarihi: 29 Kasım 2017.

EKLER

Ek 1. Araştırma Anketi Türkçe Formu

Sayın Katılımcı;

Bu çalışma Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü tezli yüksek lisans öğrencisi Gülay Acar Yurtman'ın "Suriyeli Mülteci Göçü Bağlamında Risk Grupları: Çalışan Çocuklar" başlıklı tez konusu kapsamında yapılmaktadır. Çalışmamızın asıl amacı İstanbul ilindeki çalışan Suriyeli mülteci çocukların çalışma nedenlerini, içinde buldukları koşulları ve demografik özellikleri belirleyerek riskten koruyucu çözüme yönelik yeni öneriler için ihtiyaç duyulan veri tabanını oluşturmaktır. Çalışmaya, zamanınızı ayırarak yardımcı olduğunuz için teşekkür ederiz.

Saygılarımızla.

Anketin yapıldığı ilçe ve mahalle.....

A. KİŞİSEL BİLGİLERİ

SORU 1: Adı-Soyadı:

SORU 2: Yaşı:

SORU 3: Doğum Yeri:

SORU 4: Cinsiyeti: [] Kız [] Erkek

SORU 5: Ana dili:

SORU 6: Bildiğin Diller: [] KÜRTÇE [] ARAPÇA [] FARŞÇA [] TÜRKÇE [] DİĞER

B. AİLEVİ DURUMU ve BARINMA DURUMU

SORU 7: Kaç senedir Türkiye'desiniz?yıl

SORU 8: Suriye'den ayrılış nedeniniz?

- Güvenlik sebepleri (savaş ve d.)
- Siyasi nedenler
- Ekonomik nedenler
- Sağlık koşulları
- Diğer nedenler.....

SORU 9: Suriye'nin neresinden geldiniz?.....

SORU 10: Şu anda nerede kalıyorsunuz?

[] Ailemle [] Sokakta [] Yurtta [] Arkadaşlarımla [] Akrabamla [] Diğer
(.....)

SORU 11: Türkiye de yaşadığınız konut tipi nedir?

- Ev/ apartman dairesi
- Harabe bina
- Kamu binası
- Çadır
- Geçici barınak/plastik koruma
- Sokakta /açık alanda
- Diğer (belirtiniz).....

SORU 12: Konutta kaç aile kalıyor?

- 1 aile
- 2 aile
- 3 aile ve daha fazla

SORU 13: Anne-Babanızın durumu nedir?

Anne [] Sağ [] Ölü
Baba [] Sağ [] Ölü
Üvey Anne [] Yok [] Var
Üvey Baba [] Yok [] Var

SORU 14: Anne-Babanızın durumu nedir?

Resmi Nikâhlı : [] Evet [] Hayır
İmam Nikâhlı : [] Evet [] Hayır
Birlikte Yaşıyor : [] Evet [] Hayır
Ayrı Yaşıyor : [] Evet [] Hayır
Aile Çok Eşli : [] Evet [] Hayır
Anne Baba Boşanmış: [] Evet [] Hayır

SORU 15: İçinde yaşanılan aile tipi

Anne-baba ve evlenmemiş çocuklar []
Anne-baba evli kardeşler veya anne-babanın büyükleriyle birlikte []
Anne- baba ayrı /boşanmış veya biri vefat etmiş []
Diğer (belirtiniz).....

SORU 16: Anne-Babanızın eğitim durumu nedir?

ANNE	BABA
[] Okur-yazar değil	[] Okur-yazar değil
[] Okur-yazar	[] Okur-yazar
[] İlköğretim mezunu	[] İlköğretim mezunu
[] İlköğretim terk	[] İlköğretim terk
[] Lise mezunu	[] Lise mezunu
[] Lise terk	[] Lise terk
[] Yüksekokul	[] Yüksekokul

SORU 17: Kardeş sayısı? (Siz dahil)

.....kardeş

SORU 18: Anne-Baba ve ailenin diğer üyelerinin çalışma durumu?

Anne ve baba her ikisinde çalışıyor []
Bir tek baba çalışıyor[]
Anne, baba ve ailedeki diğer fertler çalışıyor[]
Diğer (belirtiniz).....

SORU 19: Ailenin geçim durumu?

Temel ihtiyaçları karşılamıyor []
İdare ediyor kısmen temel ihtiyaçları karşılayacak kadar []
Orta derece []
Diğer (belirtiniz).....

C. EĞİTİM DURUMU

SORU 20: Eğitim durumu? Hiç Okula gitmedi İlköğretim öğrencisi İlköğretim terki İlköğretim mezunu Lise öğrencisi Lise terk Lise mezunu Diğer :

(Cevabı okula gitmedi veya terk etti ise)

SORU 21: Neden öğreniminize devam etmediniz?

- Ailem göndermedi
- Maddi durumumuz iyi değildi
- Okulu sevmiyordum
- Öğretmenlerin
- Bir işte çalışmaya başladım
- Diğer:

SORU 22: Derslerinizde başarılı mı (ydınız)?

- Evet Hayır Hiç Okula gitmedi Diğer:

SORU 23(Cevabınız hayır ise) Derslerde başarılı olamama nedeniniz nedir?

- Dersleri sevmiyordum
- Öğretmenimi sevmiyordum
- Öğretmenim beni sevmiyordu
- Sınıf arkadaşlarımla geçinemiyordum
- Maddi durumumuz iyi değildi
- Çalıştığım için derslerime vakit ayıramıyordum
- Diğer:

SORU 24: Türkçe bilgi düzeyi?

- Hiç bilmiyorum (26-cı soruyu cevaplayınız)
- Anlıyorum ama konuşamıyorum
- Hem anlıyorum hem konuşuyorum

SORU 25: Türkçe'yi nereden öğrendin?

- Çalıştığım yerde Okulda Kursta Mahallede Diğer.....

SORU 26: Türkçe'yi nerede öğrenebileceğinizi biliyor musunuz? Evet Hayır

D.ÇALIŞMA DURUMU VE ŞARTLARI

SORU 27: Türkiye'de hangi işte çalışıyorsunuz?

(birden fazla bir işte çalışılıyorsa şayet, birden fazla cevap işaretlenebilir)

- Tarımda
- Tekstil atölyesinde (yaptığı iş.....
- Ev işlerinde hizmetçi
- Sokakta simit satıcılığı
- Sokakta mendil satıcılığı
- Mağazada tezgahçılık
- Bakkalda tezgahçılık
- Fabrikada (yaptığı iş.....
- Tartıcılık
- Diğer:.....

SORU 28: Ne zamandan beri düzenli olarak çalışıyorsunuz? 1 Hafta 1 Ay Birkaç ay 1 Seneden fazla Diğer (.....)

Soru 29: Çalışma Nedeniniz? (Cevap 1'den fazla ise önem sırasına göre sıralayınız)

- Ailem zorla çalıştırıyor
 Ailemin geliri yok çalışmak zorundayım
 Aileme ekonomik olarak destek olmak istiyorum
 Kendi paramı kazanmak istiyorum
 Diğer (.....)

SORU 30: Aylık/Haftalık kazanç durumu

☐ Aylık	250-500 TL	500-750 TL	750-1000 TL	Diğer....
☐ Haftalık	250-500 TL	500-750 TL	750-1000 TL	Diğer....
☐ Günlük kazanç	250-500 TL	500-750 TL	750-1000 TL	Diğer....

SORU 31: Aldığımız bu ücretin karşılığında günde kaç saat çalışıyorsunuz?saat

SORU 32: Ücretlerinizi zamanında ve eksiksiz alabiliyor musunuz?

- Evet alıyorum Hayır zamanında alamıyorum Kesintiyle alıyorum Diğer (.....)

SORU 33: Gece vardiyasına kaldığınız oluyor mu? Evet Hayır

SORU 34: Yaptığınız işten memnun musunuz? Evet Hayır

SORU 35 (cevabınız Hayır ise) Neden işinizden memnun değilsiniz?

(Birden fazla şık işaretlenebilir)

- Zabitanın ve/veya polisin yada iş arkadaşların fena muamelesi
 İşin zor olması
 Kazancın düşük olması
 İşi sevmeme
 Diğer:.....

SORU 36: Çalışırken herhangi bir istismara uğruyor musunuz? Evet Hayır

... (cevabınız Evet ise) Ne tür istismara uğruyorsunuz? (birden fazla şık işaretlenebilir)

- Fiziksel istismar
 Duygusal istismar
 Cinsel istismar
 Hepsi
 Diğer:

SORU 37: Sizi kimler istismar ediyor?

- Zabıta ve/veya polis
 Sokaktaki büyük çocuklar (çeteler vs.)
 Sokaktaki insanlar
 Diğer:

SORU 38: Çalışma ortamında insanlar size nasıl davranıyor? (birden fazla cevap seçeneği işaretlenebilir)

- Küçümsüyorlar Alay ediyorlar Küfür ediyorlar Şiddet uyguluyorlar
 Acıyorlar Sevgi ve şefkat gösteriyorlar Diğer:

SORU 39: Çalıştığınız iş yerinde Size yemek veriliyor mu ?

- Evet, öğle yemeği veriliyor
 Evet, hem öğle yemeği veriliyor, hem kahvaltı
 Hayır verilmiyor
 Yemek ücreti karşılığında para veriliyor
 Diğer (belirtiniz.....)

SORU 40: Seçme sansınız olsaydı ne iş yapmak isterdiniz?

- Polis Avukat Doktor Mühendis Öğretmen Memur Subay
Diğer:

SORU 41: Çalışmaktan vazgeçip tamamen okula gitmeyi düşünüyor musunuz?

- Evet Hayır Bilmiyorum

SORU 42: Suriye’de her hangi bir işte çalışıyor muydunuz?

- Evet Hayır Diğer (belirtiniz.....)

E. GEÇMİS TRAVMA ÖYKÜSÜ

SORU 43: Aile bireylerinden yaşamını kaybeden var mı? Evet Hayır

Evet ise kim?

SORU 44: Aile bireylerinden yaralanan var mı? Evet Hayır

SORU 45: Arkadaşlarından yaşamını kaybeden var mı? Evet Hayır

SORU 46: Arkadaşlarından yaralanan var mı? Evet Hayır

SORU 47: Hiç fiziksel şiddete maruz kaldın mı?

- a) Hayır (52.soruya geçin) b) Evet Ne zaman? (ay olarak):

SORU 48: (47. soruya cevabınız Evet ise) Kim tarafından? : Anne Uzak akraba Baba Yabancı

Arkadaş Polis Yakın akraba Tinerci çocuklar

SORU 49: (47. soruya cevabınız Evet ise) Kaç defa? : Bir İki Üç Dört veya daha fazla

SORU 50: (47. soruya cevabınız Evet ise) Bu istismar durumunu hiç birisine anlattın mı?

- Evet Hayır

SORU 51: (47. soruya cevabınız Evet ise) Bu durum nedeniyle yasal bir süreç başladı mı? : Evet Hayır

SORU 52: Suriye’den Türkiye’ye gelirken hiç unutamadığınız bir anınız var mı?

- Evet Hayır Evet

ise.....

SORU 53: Geceleri ya da gün içerisinde korkuyor musunuz?

- Evet Hayır

SORU 54: Herhangi bir durumda endişelendiğiniz oluyor mu?

- Evet Hayır

SORU 55: Suriye'deki yaşamınızda en çok neyi özleyorsunuz?

.....

SORU 56: Sigara ya da alkol vb. kullanıyor musunuz?

Evethangisi..... Hayır

SORU 57: Geçmişte ciddi bir hastalık geçirdiniz mi?

Evet hastalığın adı..... Hayır (60. Soruya geçin)

SORU 58: (57. soruya cevabınız Evet ise).....Bu hastalık günümüzde de devam ediyor mu?

Evet Hayır

SORU 59: (57. soruya cevabınız Evet ise).....

Bu hastalığın tedavisiyle ilgili ne gibi önlem alıyorsunuz?

- Mütemediyen hastaneye gidiyorum
 Aşırı ağrılarım olunca hastaneye gidiyorum
 Eczaneden kendim ilaç alıp kullanıyorum
 Hiçbir önlem almıyorum (neden.....
 Diğer (belirtiniz.....)

SORU 60: Günde kaç öğün yemek yiyorsunuz? 3 2 1 Diğer

F. ARKADAŞ VE SOSYAL ÇEVRE

SORU 61: Su anda yaklaşık kaç arkadaşınız var?

Hiç yok Bir arkadaş 2-4 arkadaş 5-7 arkadaş 8-10 arkadaş 11 ve daha fazla (arkadaşınız var ise)

SORU 62: Arkadaşlarınız hangi ülkeden?

Hepsi Suriyeli Hepsi Türkiyeli Hem Suriyeli, hem Türkiyeli karışık Diğer.....

SORU 63: Arkadaşlarınızla birlikte neler yapıyorsunuz?

(birden fazla cevap seçeneği işaretlenebilir)

- Oyun oynuyoruz
 Geziyoruz
 İnternet kafelere gidiyoruz
 Sinemayı gidiyoruz
 Televizyon izliyoruz
 Önemli bir şey yapmıyoruz
 Diğer :

SORU 64: Geleceğe yönelik plan yapıyor musunuz? Evet Hayır (66.soruya geçin)

SORU 65: (64. Soruya cevabınız Evet ise) Gelecekle ilgili planlarınız nelerdir?

.....

SORU 66: Devletten, STK ve/veya insanların siz veya aileniz aynı ya da nakdi yardım alıyor musunuz?

Evet Ne kadar? Hayır

SORU 67: Türkiye'den başka bir ülkeye gitme şansınız olsaydı hangi ülkeye giderdiniz?

Evet Ülke Hayır Gitmezdim

SORU 68: Savaş sona erdiği ve uygun koşullar olduğu takdirde Suriye'ye geri dönmek ister miydiniz? []Evet []Hayır []Diğer:

SORU 69: Bugüne kadar yapmak isteyip de yapamadığınız en önemli şey nedir?
(birden fazla cevap seçeneği işaretlenebilir)

- []Tatil yapmak
[]Lunaparka gitmek
[]Bisiklete binmek
[]Diğer:

SORU70: Bir kez daha dünyaya gelecek olsanız nasıl bir hayatınızın olmasını isterdiniz?

.....
.....
.....
.....
.....

Ek 2. Araştırma Anketi Arapça Formu

- ◆ ماهي المدينة التي سيقام بها هذا الاستطلاع؟
- ◆ المعلومات الشخصية

1. الاسم والكنية :
2. العمر:
3. مكان الولادة :
4. الجنسية : > ذكر < > انثى
5. لغة الأم :
6. اللغات التي تستطيع التكلم بها
() التركية () الفارسية () العربية () الكردية او غيرها

الوضع العائلي والمسكن :

7. منذ متى وانت بتركيا ؟ سنة
8. ماهو سبب خروجك من سوريا
() لأسباب أمنية (مثل الحرب وغيرها)
() لأسباب سياسية
() لأسباب اقتصادية
() لأسباب صحية
() لغير أسباب
9. من أين أتيت من سوريا ؟
10. أين تسكن الآن
() مع العائلة () في الشارع () في السكن () مع الأصدقاء () غير ذلك
11. ماهو نوع السكن الذي تبقى فيه الآن ؟
() بيت في بناء () في خرابة () بناء عام () في خيمة () في مأوى مؤقت (حماية بلاستيكية)
() غير ذلك
12. كم عائلة تعيش في مكان ماتسكن؟ () عائلة واحدة () عائلتان () ثلاث عوائل أو أكثر
13. ماهو وضع الأم والأب ؟
الأم : () على قيد الحياة () متوفية
الأب : () على قيد الحياة () متوفي
زوجة أب : () يوجد () لا يوجد
زوج ام : () يوجد () لا يوجد
14. وضع الأب والأم :
نكاح رسمي : () نعم () لا
نكاح الشيخ : () نعم () لا
يعيشون سويا : () لا
يعيشون متفرقين : () نعم () لا
عائلة متعددة : () نعم () لا
الأب والأم متطلقين : () نعم () لا
15. الوضع العائلي :
() الأب والأم والأولاد ير متزوجين
() الأب والأم واخوات متزوجين
() الأب والأم متطلقين . أو أحد منهما متوفي
() غير ذلك (يرجى التحديد)
16. الوضع التعليمي لدى الأم والأب :
() لا يجيدوا القراءة والكتابة
() يجيدوا القراءة والكتابة
() درسوا المرحلة الابتدائية
() انفصلوا عن التعليم من المرحلة الابتدائية
() التخرج من المرحلة الوسطى
() الانفصال من المرحلة الوسطى
() المرحلة الثانوية
17. ماهو عدد الأخوة والاخوات (معك انت) ؟

18. وضع عمل الأب والأم :
 () الأب والأم يعملان
 () الأب فقط هو من يعمل
 () الأب والأم والأفراد في العائلة يعملوا
 () غير ذلك (يرجى التحديد)
19. حالة المعيشة
 () لا تؤمن الاحتياجات الأساسية
 () تؤمن الاحتياجات الأساسية لحد ما
 () درجة متوسطة
 () غير ذلك (يرجى التحديد)
20. ماهو وضعك التعليمي ؟
 () لم أذهب للمدرسة أبداً
 () طالب في المرحلة الابتدائية
 () تركت التعليم من المرحلة الابتدائية
 () تخرجت من المرحلة الابتدائية
 () طالب في المرحلة الإعدادية
 () انفصلت عن التعليم من المرحلي الإعدادية
 () تخرجت من المرحلة الإعدادية
 () غير ذلك
 ان كان الجواب أنك تركت المدرسة ولم تذهب أبداً :
21. لماذا لم تكمل تعليمك ؟
 () عائلتي لم تسمح لي
 () لم تكن الحالة المادية جيدة
 () لا احب المدرسة
 () بسبب المعلمين
 () لأبدأ بالعمل بمكان ما () غير ذلك
22. هل كنت ناجح في دراستك ؟
 () نعم () لا () لم أذهب للمدرسة أبدا
23. ان كان جوابك لا (لمتدا لم تكن ناجح بدراستك ؟
 () لا احب الدروس
 () لا احب المعلمين
 () معلميني لم يكونوا يحبونني
 () لم أتقلم مع الأصدقاء في الصف
 () الحالة المادية لم تكن جيدة
 () لم أجد وقت كافي للدراسة بسبب عملي
 () غير ذلك
24. ماهو مستواك باللغة التركية ؟
 () لا أعرف ابداً (أن كان جوابك لا يرجى الجواب على سؤال 26)
 () أفهم ولكن لا استطيع التكلم
 () أفهم وأتكلم جيداً
25. اين تعلمت اللغة التركية ؟
 () في مكان العمل () في المدرسة () في المعهد () في مكان مأسكن () غير ذلك
26. هل تعرف كيف تستطيع تعلم اللغة التركية ؟
 () نعم () لا
27. ماذا تعمل الآن في تركيا (ان كان هناك اكثر من عمل يمكنك وضع اكثر من إشارة)
 () في الزراعة
 () في الخياطة أو المنسوجات (طبيعة العمل)
 () خدمات في المنزل
 () بيع الكعك في الشارع
 () بيع المحارم في الشارع () زين الأوزان
 () غير ذلك

28. منذ متى وانت تعمل ؟
 () منذ أسبوع () منذ شهر () منذ كم شهر
 () أكثر من سنة () غير ذلك
29. الأسباب التي دفعتك للعمل (ان كان هناك اكثر من سبب يرجى الإشارة بحسب الأهمية)
 () أعمل بضغط من عائلتي
 () لا يوجد دخل شهري لعائلتي لهذا أعمل
 () اريد ان اساعد عائلتي مادياً
 () اريد أن اربح مصروفي بنفسني
 () غير ذلك
30. كم تقبض في الشهر أو في الأسبوع؟
 في الشهر : 500_250 * 750_500 * 1000_750 غير ذلك
 في الأسبوع : 500_250 * 750_500 * 1000_750
 في اليوم : 500_250 * 750_500 * 1000_750 غير ذلك
31. كم ساعة تعمل في اليوم؟ ساعة
32. هل تقبض راتبك كامل وفي الزمن المحدد؟
 () نعم () لا لا أخذه بالزمن المحدد
 () أخذ الراتب بالتقسيم () غير ذلك
33. هل حصل وعملت إضافي في المساء ؟
34. هل انت ممنون من عملك ؟
 () نعم () لا
35. (ان كان جوابك لا) لماذا لست ممنون من عملك ؟
 () بسبب المعاملة السيئة من أصحاب العمل أو الشرطة
 () الصعوبة في العمل
 () بسبب قلة الراتب
 () لا احب العمل
 () غير ذلك
36. هل تعرضت الى استغلال ما بفترة عملك ؟
 () نعم () لا
 ان مان جوابك نعم . فمن أي ناحية تم الاستغلال ؟
 () من الناحية الجسدية
 () من الناحية النفسية
 () من الناحية الحنسية
 () كل ماسبق () غير ذلك
37. من قبل من تم الاستغلال ؟
 () الشرطة
 () الأولاد (العصابات) الموجودة بالشارع
 () من الناس في الشارع
 () غير ذلك
38. كيف هي معاملة الموظفين الموجودين في مكان عملك؟ (يمكنك الإشارة بأكثر من مكان)
 () يستخفون بي
 () يحاولون اغاظتي
 () يشتمونني
 () يمارسون العنف
 () يشفقون علي
 () يجيبون الحب والشفقة () غير ذلك
39. هل هناك وجبات طعام في مكان عملك ؟
 () نعم. هناك وجبة غداء

- () نعم . هناك وجبة فطور وغداء
 () لا . لا يوجد وجبات طعام
 () الطعام مأجور
 () غير ذلك
40. لو كان لك حرية الاختيار أي عمل كنت اخترت؟
 () شرطي () محامي () دكتور
 () مهندس () معلم () ضابط
 () غير ذلك
41. هل تفكر بترك العمل والعودة للمدرسة؟
 () نعم () لا () لا اعرف
42. هل كنت تعمل في سوريا؟
 () نعم () لا
43. هل فقدت أحد من عائلتك؟
 () نعم (من هو) () لا
44. هل أصاب أحد من عائلتك بالحرب؟
 () نعم () لا
45. هل فقدت أحد من أصدقائك؟
 () نعم () لا
46. هل تصاب أحد من اصدقائك؟
 () نعم () لا
47. هل تعرضت للعنف الجسدي؟
 () لا () انتقل للسؤال رقم 52
 () نعم
48. ان كان جوابك نعم . من طرف من تعرضت للعنف؟
 () الأم () الأقرباء () الأب () شخص غريب () شرطي () عصابات الأولاد
49. ان كان جوابك نعم . كم مرة تعرضت للعنف؟
 () مرة () مرتين () ثلاثة () أربعة او اكثر
50. ان كان جوابك للسؤال 47 بنعم . هل أخبرت أحد بالعنف الذي تعرضت له؟ () نعم () لا
51. ان كان جوابك ل 47 نعم . هل بدأت عملية قانونية بسبب تعرضك للعنف؟
 () نعم () لا
52. عندما خرجت من سوريا وأتيت لتركيا . هل كان هناك لحظات لم تنساها للآن؟
 () نعم () لا
 ان كان جوابك نعم فما هي هذه اللحظات؟
53. هل يكون لديك خوف في الصباح او في المساء؟
 () نعم () لا
54. هل يحدث لك قلق من أمر ما؟
 () نعم () لا
55. لأي شيء تشفق له في سوريا؟

56. هل تدخن؟ او تشرب كحول؟
 () نعم أي منهما؟..... () لا
57. هل تعرضت لمرض في ما مضى ظ
 () نعم اسم المرض () لا انتقل للسؤال 60
58. ان كان جوابك للسؤال 57 بنعم . هل مازال المرض مستمر للآن؟ () نعم () لا
59. (ان كان جوابك للسؤال 57نعم) ماهي الإجراءات التي تتخذها للتعافي من المرض؟
 () أذهب بعض الأحيان للمشفى
 () ان كان الوجع اليم اذهب للمشفى
 () أخذ علاجي من الصيدلية وأستخدمه
 () لا أتخذ أي إجراءات (لماذا:.....)

() غير ذلك
60. كم وجبة تأكل في اليوم؟

() 3 () 2 () 1 () غير ذلك

61. كم صديق لديك الآن؟

() لا يوجد

() صديق واحد

() 2_4 أصدقاء

() 11 أو أكثر

ان كان لديك أصدقاء

62. من أي بلد هم اصدقائك؟

() كلهم سوريين

() كلهم أتراك

() بعضهم سوريين والبعض أتراك

() غير ذلك

63. ماذا تفعل مع اصدقائك. (يمكنك الإشارة لأكثر من مكان)

() نلعب () نتجول () نذهب لأماكن الانترنت

() نذهب للسينما () نشاهد التلفاز

() لا نفعل شيء مهم () غير ذلك

64. هل لديك خطط لأن تفعل شيء ما في المستقبل؟

() نعم () لا (انتقل للسؤال 66)

65. (ان كان جوابك للسؤال 64) بنعم ماهي خطتك للمستقبل؟

66. هل تقدم لكم المساعدات من الدولة او المنظمات او من الناس كدعم نفسي او مادي ؟

() نعم (كم مقداره:.....) () لا

67. ان كان لديك الخيار لأن تذهب لبلد غير تركيا الى أين كنت ذهبت؟

() نعم اسم البلد () لا

68. ان توقفت الحرب في سوريا وعاد كل شيء على طبيعته هل ستريد العودة؟

() نعم () لا () غير ذلك

69. هل هناك شيء اردت أن تفعله بحياتك ولكن لم تستطيع؟ (ممكن ان تضع أكثر من إشارة)

() أذهب للتعطيل

() الذهاب لحديقة الملاهي

() قيادة البسكليت

() غير ذلك

70. لو أتيت للدنيا من جديد كيف ستكون الحياة التي تتمنى أن

تعيشها.....